

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА»**

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA»**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА»**

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22444-12344ПР*

Збірник наукових праць

№ 5 (85)

2 том

Київ 2020

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Turkish Education Index; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: **Index Copernicus International (ICI); Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Open Academic Journals Index; Research-Bib; Turkish Education Index; Polish Scholarly Bibliography; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; InfoBase Index; Open J-Gate; Academic keys; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.**

В журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем сучасної науки.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

Редакція:

Головний редактор: **Коваленко Дмитро Іванович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Випускаючий редактор: **Золковер Андрій Олександрович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)
Секретар: **Колодич Юлія Ігорівна**

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: **Камінська Тетяна Григорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Київ, Україна)
Заступник голови редакційної колегії: **Тарасенко Ірина Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Розділ «Економічні науки»:

Член редакційної колегії: **Алієв Шафа Тифліс огли** — доктор економічних наук, професор, член Ради — науковий секретар Експертної ради з економічних наук Вищої Атестаційної Комісії при Президентові Азербайджанської Республіки (Сумгаїт, Азербайджанська Республіка)

Член редакційної колегії: **Баланюк Іван Федорович** — доктор економічних наук, професор (Івано-Франківськ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бардаш Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондар Микола Іванович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Вдовенко Наталія Михайлівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гоблик Володимир Васильович** — доктор економічних наук, кандидат філософських наук, професор, Заслужений економіст України (Мукачеве, Україна)

Член редакційної колегії: **Гринько Алла Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Гуцаленко Любов Василівна** — доктор економічних наук, професор (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Дерій Василь Антонович** — доктор економічних наук, професор (Тернопіль, Україна)

Член редакційної колегії: **Денисенко Микола Павлович** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інвестицій і економіки будівництва, академік Академії будівництва України та Української технологічної академії (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Дмитренко Ірина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Драган Олена Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Еміне Лейла Кият** — доктор економічних наук, доцент (Туреччина)

Член редакційної колегії: **Єфіменко Надія Анатоліївна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Заруцька Олена Павлівна** — доктор економічних наук, професор (Дніпро, Україна)

Член редакційної колегії: **Захарін Сергій Володимирович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зеліско Інна Михайлівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Зось-Кіор Микола Валерійович** — доктор економічних наук, професор (Полтава, Україна)

Член редакційної колегії: **Ільчук Павло Григорович** — доктор економічних наук, доцент (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Клочан В'ячеслав Васильович** — доктор економічних наук, професор (Миколаїв, Україна)

Член редакційної колегії: **Копилюк Оксана Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Кравченко Ольга Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Курило Людмила Ізидорівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Кухленко Олег Васильович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лойко Валерія Вікторівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоханова Наталя Олексіївна** — доктор економічних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Малік Микола Йосипович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Мігус Ірина Петрівна** — доктор економічних наук, професор (Черкаси, Україна)

Член редакційної колегії: **Мухсінова Лейла Хасанівна** — доктор економічних наук, доцент (Оренбург, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Ниценко Віталій Сергійович** — доктор економічних наук, доцент (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Олександр Васильович** — доктор економічних наук, професор (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Осмятченко Володимир Олександрович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Охріменко Ігор Віталійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Паска Ігор Миколайович** — доктор економічних наук, професор (Біла Церква, Україна)

Член редакційної колегії: **Разумова Катерина Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Рамський Андрій Юрійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Селіверстова Людмила Сергіївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скрипник Маргарита Іванівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Смолін Ігор Валентинович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сунцова Олеся Олександрівна** — доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Танклевська Наталія Станіславівна** — доктор економічних наук, професор (Херсон, Україна)

Член редакційної колегії: **Токар Володимир Володимирович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Тульчинська Світлана Олександрівна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Хахонова Наталія Миколаївна** — доктор економічних наук, професор (Ростов-на-Дону, Російська Федерація)

Член редакційної колегії: **Чижевська Людмила Віталіївна** — доктор економічних наук, професор (Житомир, Україна)

Член редакційної колегії: **Чубукова Ольга Юріївна** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шевчук Ярослав Васильович** — доктор економічних наук, старший науковий співробітник, доцент (Нововолинськ, Волинська обл., Україна)

Член редакційної колегії: **Шинкарук Лідія Василівна** — доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Шпак Валентин Аркадійович** — доктор економічних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Беялов Талят Енверович** — кандидат економічних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Скриньковський Руслан Миколайович** — кандидат економічних наук, член-кореспондент Української академії наук (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Peter Bielik** — Dr. hab. (Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Eva Fichtnerová** — University of South Bohemia in České Budějovice (Чеська Республіка)

Член редакційної колегії: **József Káposzta** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Henrietta Nagy** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Venelin Terziev** — Professor Dipl.Eng., PhD, доктор наук з національної безпеки, доктор економічних наук, член-кореспондент Російської академії природної історії (Русе, Болгарія)

Член редакційної колегії: **Anna Törő-Dunay** — Dr. hab. (Угорщина)

Член редакційної колегії: **Mirosław Wasilewski** — Dr. hab., Associate professor WULS-SGGW (Польща)

Член редакційної колегії: **Natalia Wasilewska** — Doctor of Economic Sciences, professor UJK (Польща)

Розділ «Юридичні науки»:

Член редакційної колегії: **Арістова Ірина Василівна** — доктор юридичних наук, професор (Суми, Україна)

Член редакційної колегії: **Бондаренко Ігор Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Братислава, Словацька Республіка)

Член редакційної колегії: **Галуцько Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Гиренко Інна Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Головко Олександр Миколайович** — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (Харків, Україна)

Член редакційної колегії: **Грохольський Володимир Людвигович** — доктор юридичних наук, професор (Одеса, Україна)

Член редакційної колегії: **Мустафазаде Айтєн Інгаб** — доктор юридичних наук, професор, директор Інституту права та прав людини Національної Академії Наук Азербайджану, депутат Міллі Меджлісу Азербайджанської Республіки (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Іманлі Магомед Нагі** — доктор юридичних наук, професор (Азербайджан)

Член редакційної колегії: **Калюжний Ростислав Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Клемпарський Микола Миколайович** — доктор юридичних наук, професор (Кривий Ріг, Україна)

Член редакційної колегії: **Лоредана Джані Агуїре** — доктор права, професор (Італійська Республіка)

Член редакційної колегії: **Лоренцмайєр Штефан** — доктор юридичних наук, професор (Аугсбург, Федеративна Республіка Німеччина)

Член редакційної колегії: **Макарова Тамара Іванівна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мельничук Ольга Федорівна** — доктор юридичних наук, доцент (Вінниця, Україна)

Член редакційної колегії: **Овчарук Сергій Станіславович** — доктор юридичних наук (Запоріжжя, Україна)

Член редакційної колегії: **Омельчук Василь Андрійович** — доктор юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Остапенко Олексій Іванович** — доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна)

Член редакційної колегії: **Пивовар Юрій Ігорович** — доктор філософії в галузі права, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Позняков Спартак Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Ірпінь, Україна)

Член редакційної колегії: **Світличний Олександр Петрович** — доктор юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Сидор Віктор Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор (Чернівці, Україна)

Член редакційної колегії: **Таранова Тетяна Сергіївна** — доктор юридичних наук, професор (Мінськ, Республіка Білорусь)

Член редакційної колегії: **Мушенко Віктор Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Олійник Анатолій Юхимович** — кандидат юридичних наук, професор (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Фунта Рагіслав** — кандидат юридичних наук, доцент (Сладковичово, Словачка Республіка)

Член редакційної колегії: **Хіміч Ольга Миколаївна** — кандидат юридичних наук (Київ, Україна)

Член редакційної колегії: **Легенький Микола Іванович** — кандидат педагогічних наук, доцент (Київ, Україна)

ЗМІСТ
CONTENTS
СОДЕРЖАНИЕ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

- Бондаренко Ольга Михайлівна, Гайдук Оксана Євгеніївна**
РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ І АУДИТУ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ..... 9
- Зозуля Єлизавета Станиславовна, Матюк Татьяна Владимировна**
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ В УКРАИНЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ... 12
- Костюнік Олена Валеріївна, Чиженко Валерія Володимирівна**
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ ОСНОВНИХ
ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА..... 17
- Суханова Алла Валеріївна, Суханова Дар'я Юріївна**
ОСНОВНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МІЖБАНКІВСЬКИХ КРЕДИТНИХ
ВІДНОСИН В УКРАЇНІ 21
- Якименко Анжела Миколаївна, Кушнір Катерина Дмитрівна,
Мерлай Юлія Володимирівна**
СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ 25

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

- Melnychenko Maria**
ROLE OF TRADE IN TRANSITION TO GLOBAL CIRCULAR ECONOMY 28
- Porokhnia Diana**
QUASI COURTS IN THE ADMINISTRATIVE JUSTICE SYSTEM OF UKRAINE..... 30
- Гончаров Вадим Олександрович, Зайцев Владислав Богданович**
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА:
ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ 34
- Діброва Таїсія Андріївна**
ПРОЦЕДУРА НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АНАЛІЗУ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛІКАРЯ ТА ПАЦІЄНТА..... 39
- Завгородня Анастасія Сергіївна, Точій Анна Олександрівна**
АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС ЯК НАЙБІЛЬШ УНІВЕРСАЛЬНИЙ ЗАСІБ ВПЛИВУ
ТА ОДИН З ОСНОВНИХ МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ 45

Лугіна Наталія Анатоліївна, Мандрика Ірина Валеріївна, Сагайдачна Ірина Андріївна МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ	50
Пісенко Дарина Олегівна ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНЦІВ ТА ЙОГО СКЛАДНИКИ	55
Плотнікова Анна Дмитрівна, Дубина Катерина Валеріївна АДВОКАТСЬКА МОНОПОЛІЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	59
Соловйова Ольга Миколаївна, Дьякова Ольга Олегівна, Шевченко Анастасія Анатоліївна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ ПРАВОТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УКРАЇНІ	67
Шевченко Елеонора Олександрівна РЕЄСТР ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ ЯК ФОРМА ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНОГО КОНТРОЛЮ ВЧИНЕННЯ РЕЦИДИВУ	74

УДК 336.72

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Бондаренко Ольга Михайлівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та аудиту
факультету економіки та бізнес-адміністрування
Національний авіаційний університет

Бондаренко Ольга Михайловна
кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры учета и аудита
факультета экономики и бизнес-администрирования
Национальный авиационный университет

Bondarenko Olga
Candidate of Economics, Docent,
Docent of the Accounting and Audit Departments of
Faculty of Economics and Business Administration
National Aviation University

Гайдук Оксана Євгеніївна
студентка
Національного авіаційного університету

Гайдук Оксана Евгеньевна
студентка
Национального авиационного университета

Haiduk Oksana
Student of the
National Aviation University

РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ І АУДИТУ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

РЕГУЛИРОВАНИЕ УЧЕТА И АУДИТА ЗАПАСОВ НА ПРЕДПРИЯТИИ

REGULATION OF ACCOUNTING AND AUDITING OF STOCKS AT THE ENTERPRISES

Анотація. У статті визначено складності та часті запитання, які виникають під час обліку запасів на фірмах України, розкрито способи покращення і сутність експлуатувати обліку запасів. Розглянуто основні методи організації ведення виробничих запасів. Досліджено часті помилки та недоліки, які трапляються під час здійснення операцій з обліками запасів.

Ключові слова: виробничі запаси, матеріали, продукція, інвентаризація.

Анотация. В статье определено сложности и частые вопросы, возникающие при учете запасов на фирмах Украины, раскрыто способы улучшения и сущность использования учета запасов. Рассмотрены основные методы организации ведения производственных запасов. Исследовано частые ошибки и недостатки, которые случаются при осуществлении операций по учету запасов.

Ключевые слова: производственные запасы, материалы, продукция, инвентаризация.

Summary. The article identifies the difficulties and frequently asked questions that arise when accounting for inventories at Ukrainian companies, describes ways to improve and the essence of exploiting inventory accounting. The basic methods of organization of production management are considered. The common mistakes and shortcomings that occur during inventory operations are investigated.

Key words: inventories, materials, production, inventory.

Постановка проблеми. Вивчення і вирішення проблеми обліку запасів є дуже важливим, особливо в умовах економічної кризи, яка має істотний вплив на якість аудиту та підведення остаточних підсумків. Деякі питання ведення обліку запасів потребують детального опрацювання та аналізу не лише на рівні підприємницької діяльності, а і на державному. Також має сенс питання ревізії запасів, тому що брак єдиної методологічної основи може призвести до непорядку в обліку запасів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок у питання обліку запасів на підприємстві зробили такі провідні вчені, як Ф. Бутинець, Я. Клиженко, Н. І. Беренда, М. С. Пушкар, Л. В. Жилкіна, В. Г. Лінник, Н. І. Беренда, В. Г. Швець, А. Б. Борисов, В. В. Ковальов, Р. В. Кружкова, В. П. Завгородній, В. В. Сопко та інші дослідники. Ці праці вчених говорять нам про те, що проблема обліку запасів ще не до кінця вивчена і навіть сьогодні залишаються відкриті питання, які можна покращити і модернізувати.

Мета. Обґрунтування теоретичних положень і поліпшення методології використання виробничих запасів на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно П(С)БО запаси — це активи, які знаходяться в процесі виробництва, а підприємством утримується для подальшого продажу за обставин нормальної господарської діяльності [1].

Ключовим чинником розвитку виробництва є постійна наявність у підприємства матеріальних ресурсів та ефективне їх використання. Цікавим фактом є те, що приблизно 80–90% серед усіх витрат на виробництво займають витрати на матеріали, паливо та сировину. Головна ціль аналізу полягає у пошуку методу раціонального використання запасів на підприємстві. Зазвичай за це є відповідальним відділ матеріально-технічного забезпечення. Цей відділ займається створенням графіку складання договорів з фірмами постачальниками із урахуванням строків оплат. Дуже важливим фактором є також коректні розрахунки щодо потреб виробничих запасів на підприємстві. Прорахунок потреб у виробничих запасах виконується на основі наукових підходів з урахуванням особливості технологічних процесів виробництва. В основі обчислення потреб фірми в виробничих запасах полягають норми їх витрачання. Норми ґрунтуються на тому, що вони мають сприяти підвищенню якості виробленої продукції та її конкурентоспроможності. На даний момент стан нормативної бази є ще не цілком відповідний до вимог щодо зростання ефективності на виробництві. Основна кількість норм

визначається за фактичними витратами попереднього періоду. Внаслідок чого на практиці використовуються старі та підвищені норми витрат.

Проаналізувавши роботу Сиротюка Г. і Сопка В. можна сказати, що облік запасів — це показати, чи є правдивою фінансова звітність щодо обігу і залишку запасів у нормативних документах. В наш час є потреба у нових організаційних методичних підходах, які допоможуть вирішувати проблеми пов'язані з обліком запасів. Потреба виникає внаслідок впровадження сучасних технологій в виробництво та переходу на нові міжнародні стандарти [2, с. 92–97; 3, с. 496].

Для того, щоб аудитор повністю задовольнити потребу користувачів у отриманні повної, неупередженої, правдивої інформації щодо запасів, потрібно:

- з дотриманням законодавства здійснити контроль над операціями з запасами і перевірити на правильність їх ведення;
- проконтролювати чи правильно підприємство визнає активи запасами;
- перевірити повноту і доречність вказаної інформації про запаси, які надходять на підприємство чи вибувають;
- вивчити стан, в якому знаходиться складське господарство запасів;
- проаналізувати вибір методу списання запасів підприємства на правильність і доцільність;
- здійснити контроль над господарськими операціями з вибуття виробничих запасів.

Провівши дослідження ми виокремили завдання обліку запасів:

- 1) вчасне подання документів і правильне оформлення операцій з надходження, руху та вибуття запасів;
- 2) контроль руху та збереженням на складі запасів;
- 3) надавати інформацію про рух та наявність запасів;
- 4) перевірка доцільності використання запасів і витримання норм їх використання.

Головні джерела для перевірки правильності ведення виробничих запасів:

- 1) Баланс підприємства, яке проходить перевірку;
- 2) Наказ про облікову політику;
- 3) Регістри синтетичного обліку товарно-матеріальних цінностей;
- 4) Первинні документи з обліку виробничих запасів;
- 5) Аналітичні регістри обліку товарно-матеріальних цінностей.

Після проведення аналізу з обліку запасів деяких підприємств, можна виділити фактори, які впливають негативно:

- 1) важкість оцінювання справедливої вартості виробничих запасів, які були обміняні на неподібні активи чи отримані в результаті бартеру;
- 2) невисокий рівень оперативності забезпечення інформацією управління запасами підприємств;
- 3) обмежений контроль використання запасів;
- 4) невідповідність рівнів контролю та оперативного регулювання процесу утворення запасів.

Зараз на всіх підприємствах залишається відкритим питання щодо покращення документації аналітичного та оперативного обліку запасів, а особливо проблема автоматизації обліку.

Правильно організоване документування впливає на правильність списання вартості виробничих запасів, оцінки виробництва, яке ще не завершилося. Тому для своєчасного надходження потрібної інформації як для обігу, так і для аудиту запасів. Запаси, що потрапляють на підприємство приймають за якістю та кількістю.

Для ведення бухгалтерського обліку запасів потрібно призначити номенклатуру для синтетичних і аналітичних рахунків, а також об'єктів калькулювання. Дані, які обов'язково повинні бути в номенклатурі окремо облікованих запасів:

- 1) повну характеристику (наприклад, розмір, колір, марку);
- 2) повну технічну назву;
- 3) номенклатурний номер і одиницю виміру [3].

Для виробничих запасів важливим є їх оцінка, яка впливає на формування собівартості. В Україні правильним є використання безперервної системи обліку запасів, тому що вона контролює операції руху ТМЦ, дає сигнал про необхідність поповнення нових матеріалів, надає інформацію про потрібну кількість замовлення. Ця система дає змогу постійно моніторити товарно-матеріальні цінності на підприємстві.

Для вдосконалення управління виробничими запасами виокремлюють такі напрямки вдосконалення:

- 1) забезпечити запровадження технології обробки інформації для підвищення оперативності інформаційного забезпечення управління виробничими запасами підприємств;
- 2) узгодити механізм виробничих запасів податкового і бухгалтерського обліку;
- 3) чітко організувати обліково-контрольні процедури руху виробничих запасів підприємства;
- 4) вдосконалити і повністю автоматизувати систему обліково-аналітичних робіт та обґрунтувати раціональні методи інвентаризації запасів [4, с. 384].

Висновок. Провівши дослідження можна сказати, що впровадження вищезгаданих способів вдосконалення обліку запасів на підприємстві однозначно відобразиться на зростанні його економічно-фінансової діяльності. Актуальним залишається вирішення проблем щодо аналітично-облікового управління виробничими запасами. Питання поверхневого та недосконалого регулювання бухгалтерського обліку залишається досить актуальним в Україні. В порівнянні з країнами Європи, де регулюванню цієї сфери приділяється набагато більше уваги. Аналіз показав, що присутність таких проблем пов'язана з недостатнім рівнем використання наукового підходу. Розглядати ці питання потрібно як мінімум на двох рівнях: на рівні підприємства та на рівні держави. Перехід української нормативно-законодавчої бази до міжнародних стандартів є однозначно необхідним, але й одночасно довготривалим та складним процесом. В будь-якому випадку — це шлях до прозорого, чесного та зрозумілого обліку, який відповідає загальноприйнятим міжнародним принципам.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Запаси» [Текст]: [затверджено наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246]. URL: www.rada.gov.ua.
2. Сиротюк Г. Методичні особливості аудиту виробничих запасів Г. Сиротюк, К. Сиротюк // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. 2015. № 22(1). С. 92–97.
3. Сопко В. В. та ін. Бухгалтерський облік: навч. посібник. для студ. спец. «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / В. В. Сопко та ін. Тернопіль: Астон, 2009. 496 с.
4. Малюга Н. М. Шляхи удосконалення оцінки в бухгалтерському обліку: Теорія, практика, перспективи / Н. М. Малюга. Житомир: ЖІТІ, 2007. 384 с.

Зозуля Єлизавета Станіславівна

студентка спеціальності «Економіка»

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Zozulya Elizaveta

student of the

Odessa I.I. Mechnikov National University

Zozulya Elizaveta

Student of the

Odessa I.I. Mechnikov National University

Матюк Татьяна Владимировна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры экономики и предпринимательства

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

Матюк Тетяна Володимирівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки і підприємництва

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Matiuk Tetiana

PhD in Economics

Odessa I.I. Mechnikov National University

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ В УКРАИНЕ: ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

ІНТЕЛЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Аннотация. В статье рассмотрено значение интеллектуальной собственности в экономическом развитии, основные достоинства и недостатки в сфере защиты прав интеллектуальной собственности, а так же правовые основы защиты прав интеллектуальной собственности в Украине.

Интеллектуальная собственность играет важную роль в развитии экономики на различных уровнях. Технологической основой для перехода человечества на новый этап развития, становится процесс создания, обработки и передачи информации. Физический труд человека отходит на второй план и вытесняется интеллектуальной деятельностью. Использование новых технологий позволяет наращивать объемы производства, а так же увеличивать ассортимент выпускаемой продукции. Промышленный потенциал, создан за счет развитого технологического уровня, является основой перехода к постиндустриальному обществу.

Основным недостатком интеллектуальной деятельности является то, что с возрастанием её роли растут и риски посягательства на результат интеллектуальной деятельности человека. Несовершенная нормативно-правовая база, является основной причинной проблем в сфере защиты прав интеллектуальной собственности. По-прежнему, для Украины, ключевыми проблемами в сфере интеллектуальной собственности остаются: выпуск пиратской продукции, долгий процесс оформления патентов и торговых марок, отсутствие достаточного информационного обеспечения деятельности.

Согласно годовому отчету Еврокомиссии по защите и обеспечению прав интеллектуальной собственности за 2019 год, страна занимает второе место по количеству нарушений прав интеллектуальной собственности, что приносит Экономический ущерб Евросоюзу.

Решение проблем, связанных с защитой прав субъектов интеллектуальной собственности, стимулирует рост производства с использованием новых технологий, что повлечет за собой увеличение темпов экономического роста и позволит стране выйти на новый уровень.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, информационное общество, технологии, инновации, информационная безопасность, патенты, законодательство, нормативно-правовые акты.

Анотація. У статті розглянуто значення інтелектуальної власності в економічному розвитку, основні переваги та недоліки у сфері захисту прав інтелектуальної власності, а також правові основи захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

Інтелектуальна власність відіграє значну роль у розвитку економіки на різних рівнях. Технологічною основою для переходу людства на новий етап розвитку, стає процес створення, обробки і передачі інформації. Фізична праця людини відходить на другий план і витісняється інтелектуальною діяльністю. Використання нових технологій, дозволяє нарощувати обсяги виробництва та збільшувати асортимент продукції. Промисловий потенціал, створений за рахунок розвинутого технологічного рівня, є основою переходу до постіндустріального суспільства.

Головним недоліком інтелектуальної діяльності є те, що зі зростанням її ролі, зростають і ризики посягання на результат інтелектуальної діяльності людини. Недосконала нормативно-правова база є основною причиною проблем у сфері інтелектуальної власності. Як і раніше, для України, ключовими проблемами у сфері захисту прав інтелектуальної власності залишаються: випуск піратської продукції, довгий процес оформлення патентів і торгових марок, відсутність належного інформаційного забезпечення діяльності, в сфері охорони інтелектуальної власності.

Згідно з річним звітом Єврокомісії з захисту та забезпечення прав інтелектуальної власності за 2019 рік, країна займає друге місце за кількістю порушень прав інтелектуальної власності, що приносить Економічний збиток Євросоюзу.

Рішення проблем, пов'язаних із захистом прав суб'єктів інтелектуальної власності, стимулюватиме зростання виробництва з використанням нових технологій, що потягне за собою збільшення темпів економічного зростання та дозволить країні вийти на новий рівень.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інформаційне суспільство, технології, інновації, інформаційна безпека, патенти, законодавство, нормативно-правові акти.

Summary. The article reviews the significance of intellectual property in economic development, the main advantages and disadvantages in the field of intellectual property protection rights, as well as the legal framework for the protection of intellectual property rights in Ukraine.

Intellectual property performs an important role in the development of the economy at various levels. The technological basis for the transition of mankind to a new development stage is the process of creating, processing and transmitting information. The physical labor of a person fades into the background and is replaced by intellectual activity. New technologies usage allows us to increase production volumes, as well as increase the range of products. The industrial potential, created due to the developed technological level, is the basis for the transition to a post-industrial society.

The main drawback of intellectual activity is that with an increase in its role, the risks of encroachment on the results of human intellectual activity increase as well. Flawed regulatory framework is the main causative problem in the field of intellectual property protection rights. Still, for Ukraine, the key problems in the field of intellectual property remain: pirated products output, the long process of obtaining patents and trademarks, and absence of sufficient information support for activities.

According to the annual report of the European Commission on the protection and enforcement of intellectual property rights for 2019, the country occupies the second place in terms of intellectual property rights violations, which brings economic damage to the European Union.

Problem solving, associated with the protection of subjects intellectual property rights, stimulates production growth utilizing new technologies, which will entail an increase in economic growth and will allow the country to reach a new level.

Key words: intellectual property, information society, technology, innovation, information security, patents, legislation, normative and legal acts.

Постановка проблемы. В наше время, одним из самых главных стратегических активов в сфере малого, среднего и большого бизнеса, является интеллектуальная собственность, которая, собственно и есть основным решающим звеном в конкурентоспособности бизнеса и одним из основных факторов экономического роста. Интеллектуальная собственность (ИС), как и любой другой вид собственности, очень часто является объектом противоправных действий со стороны третьих лиц. Именно поэтому,

для устойчивого экономического роста, немаловажным аспектом, является правовая защита интеллектуальной собственности.

Несмотря на существенные исследования в сфере интеллектуальной собственности, недостаточно рассмотренным остается вопрос о построении правильной структуры развития ИС. Исходя из этого, актуальным остается вопрос о построении правильной системы защиты прав интеллектуальной собственности в Украине и дальнейшего

стимулювання населення к інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Процеси зв'язані з розвитком інформаційного общества розглядали такі зарубіжні і радянські вчені як: Е. Маскін, Дж. Бесен, А. Тоффлер, С. Хантінгтон, Й. Шумпетер, В. Базилевич, Г. Андрощук, В. Шевеленко, В. Димитришин, В. Березанська, П. Бубенко, В. Величко, С. Глухарев, І. Верба, В. Коваль і інші.

Постановка завдання. Виробництво з допомогою нових технологій, різні винаходи, наука, інновації, тільки підтверджують той факт, що інтелектуальна власність має особливе значення в розвитку економіки на різних рівнях. Метою даної статті є розгляд інституційних, правових основ, а також проблем формування інтелектуальної власності в Україні і як це впливає на інноваційну діяльність в країні в цілому.

Изложение основного материала. В наші дні сфера інформаційної діяльності розширюється і набирає нових оборотів. Функції людини в виробничому процесі постійно змінюються — інтелектуальний труд заміняє фізичний, а виробництво послуг є найважливішим видом виробництва. Технологічною основою для переходу людства на новий етап розвитку, стає процес створення, обробки і передачі інформації. Таким чином, головною передумовою інформаційного общества, є розвиток інтелектуальної власності, так як, саме об'єкти інтелектуальної власності містять інформацію, яка надає можливість розвитку цього общества.

В наше час інноваційна і наукова діяльність є основним фактором соціально-економічного розвитку. З використанням нових технологій, виробничий процес прискорюється, нарощує свої об'єми виробництва і збільшує асортимент виробленої продукції. При цьому спостерігається економія первинних ресурсів, а також менш негативний вплив виробництва на навколишнє середовище.

Правовими основами інформаційного общества є: різні закони і нормативно-правові акти, регулюючі права людини на доступ до різних інформаційних ресурсів, технологій, інформаційну безпеку, а також захист інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність є результатом інтелектуальної, творчої діяльності однієї людини, або групи осіб. Людина або група осіб, здійснює інтелектуальну діяльність, має право на владання і розпорядження результатом даної діяльності, що і є правом інтелектуальної власності.

Традиційно, інтелектуальну власність ділять на: «авторські і суміжні права» і «патентне

право». Об'єктами авторських і патентних прав є результати творчої і інтелектуальної діяльності людини, що є їх загальною рисою.

Відмінність авторського права від патентного полягає в тому, що авторське право регулює відносини в процесі створення і використання різних музичних і мистецьких творів, наукових робіт і інших творів, патентне право сконцентровано на захисті готового винаходу з допомогою патента, а також на захисті прав комерційних інтересів, з допомогою діючого законодавства.

До об'єктів права ІС належать:

- об'єкти авторського права і суміжних прав;
- об'єкти науково-технічного творчості;
- комерційні позначення — торгові марки [1, с. 54].

Суб'єктами права ІС є: творці об'єкта права інтелектуальної власності або особи, які мають права на майно і особи майнові права, яким були передані по спадщині або за угодою.

Основою міжнародної системи ІС є 25 угод, стосуються захисту прав ІС, які регулюються Всесвітньою Організацією Інтелектуальної Власності. На сьогоднішній день, Україна приєдналась до 17 угод і продовжує працювати над приєднанням до інших.

Діюче законодавство України стосуються права інтелектуальної власності має комплексний характер. Основними нормативними актами, регулюючими відносини в сфері ІС є: ч. 2, ст. 41 Конституції України, Гражданський кодекс, Кримінальний Кодекс, Таможенний Кодекс і інші закони стосуються діяльності зв'язаної з інтелектуальною власністю.

В Українському законодавстві існують спеціальні закони, діючі в сфері ІС. Наприклад:

- «Про захист прав на позначення походження товарів»;
- «Про захист прав на винаходи і корисні моделі»;
- «Про авторське право і суміжні права»;
- «Про захист прав на знаки для товарів і послуг»;
- «Про захист прав на промислові зразки»;
- «Про розповсюдження копій аудіовізуальних творів і фонограм»;
- «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарства, зв'язаних з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем читання».

Відокремлені норми, стосуються ІС, містяться в багатьох інших законах України [2, с. 34].

В країні, незважаючи на сформовану нормативно — правову базу, існує велика кількість неурегульованих питань. Основними проблемами

в охране прав интеллектуальной собственности остаются: выпуск пиратской продукции, долгий процесс оформления патентов и торговых марок, отсутствие достаточного информационного обеспечения деятельности в сфере охраны интеллектуальной собственности.

Начиная с 1997 года, Украина занимает первые места среди нарушителей прав интеллектуальной собственности, о чем свидетельствуют ежегодные отчеты Международного Альянса интеллектуальной собственности (ИПА). В стране, в больших масштабах используется нелегальное программное обеспечение и продолжает набирать обороты интернет — пиратство.

Украина занимает лидирующие позиции относительно компьютерного пиратства. Согласно ч. 1, ст. 50 ЗУ «Об авторских и смежных правах», под «пиратством» понимают — воспроизведение, разглашение, ввоз на таможенную территорию Украины, вывоз с таможенной территории Украины и распространение контрафактных экземпляров, а также фонограмм, видеограмм. Ущерб от пиратства чувствуют на себе все, кто задействован в создании, воспроизведении и распространении объектов авторского права, включая авторов, поставщиков, покупателей и государства [3].

По данным Muso, Украина заняла седьмое место по посещению пиратских сайтов. Пиратские сайты за 2018 год в Украине посетили 6,1 млрд. раз. Суммарно в прошлом году пиратские сайты собрали более 189 млрд. посещений. На сериалы, телешоу и фильмы приходится 68% от общего числа скачиваний.

Согласно годовому отчету Еврокомиссии по защите и обеспечению прав интеллектуальной собственности за 2019 год, Украина находится в рейтинге стран, которые нарушают права ИС и при этом приносят экономический ущерб интересам Евросоюза. Страна занимает второе место по количеству нарушений прав интеллектуальной собственности, уступа Китаю, который занимает первую позицию рейтинга [4, с. 31–32].

Так же, одной из основных проблем страны в сфере ИС является проблема с плагиатом. Профессиональная подготовка судов, которые рассматривают дела о защите прав интеллектуальной собственности, не соответствует должному уровню, что приводит не к решению проблемы, а к затягиванию судебных споров на большой промежуток времени.

При этом законодательством предусматривается административная и криминальная ответственность за незаконное использование компьютерных программ. Согласно ст. 512 Кодекса Украины про административные правонарушения — незаконное использование объекта права интеллектуальной собственности, незаконное присвоение прав на такой объект либо другое умышленное нарушение прав, касательно объекта права ИС, который охраняется законом, предусмотрено наложение штрафа в разме-

ре от десяти до двухсот необлагаемых прожиточных минимумов граждан с дальнейшей конфискацией незаконно произведенной продукции, оборудования и материалов, предназначенных для ее производства [5]. Криминальная ответственность за незаконное распространение компьютерных программ и баз данных, в свою очередь предусматривает штраф от 100 до 1000 необлагаемых минимумов доходов граждан, ареста на срок до 6 месяцев либо ограничение свободы на срок до двух лет, соответственно ст. 176 Криминального кодекса Украины.

Как и в любой системе, система защиты прав интеллектуальной собственности имеет свои явные достоинства и недостатки.

Главным достоинством защиты прав интеллектуальной собственности, является защита прав субъектов интеллектуальной собственности, позволяющая им осуществлять свою деятельность, на законных основаниях имея при этом защиту со стороны государства. При этом решается дилемма, связана со знаниями. Её решение, гарантирует распространение новых знаний при сохранении стимула для частного лица инвестировать в производство, действующее на основе этих знаний.

Ключевой недостаток в этой сфере, связан с патентным правом. Его суть заключается в том, что патенты дают исключительное право на пользование знаниями, что в свою очередь ограничивает использование знаний обществом и соответственно замедляет темпы роста инновационной деятельности в целом.

Ещё одной проблемой в сфере ИС является плохое налоговое стимулирование инновационной деятельности, результатом которой и есть объекты ИС. Система налоговых льгот в Украине способствует не развитию экономики, а лишь дальнейшему расширению налоговых льгот, что ведет к их полной ликвидации.

Выводы. Остается фактом, что внедрение новых технологий в современную жизнь общества играет немаловажную роль. Развитие и правильная поддержка института ИС страны является ключевым фактором стимулирующим развитие инновационной деятельности, что в свою очередь ведет к экономическому и социальному росту страны.

В наши дни совершенное правовое регулирование сферы информационных технологий является утопией для Украины. Согласно данным приведенным в статье, Украина является одним из лидеров по нарушениям прав в сфере ИС. Для защиты прав ИС требуется четко сформированная нормативно-правовая база.

В условиях глобализации информационного общества, защита авторского права требует использования новейших мер охраны, которые должны идти в ногу с развитием общества. Для усовершенствования нормативной базы, а так же для упрощения процедуры защиты прав интеллектуальной собственности, требуется внедрение новейших технологий, таких

как IT технологии юриспруденции. Эти технологии призваны автоматизировать рутинные задачи для минимизации времени, которое можно потратить на решение более сложных задач. Примером таких программ является программа «Legal tech», которая в последние годы так же начала внедряться на Укра-

инский рынок. Так же к отечественным продуктам относятся такие программные обеспечения как: «Karatel» — мобильное предложение, с помощью которого можно сообщить о правонарушении, «Oblava bot» — услуги квалифицированного адвоката во время следствия и другие.

Литература

1. Ходаківський Є. І., Якобчук В. П., Литвинчук І. Л. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти: навч. посіб. Вид. 3-є, переробл. і допов. Київ, 2017. 504 с.
2. Грицуленко С. И., Потапова-Синько Н. Е. Основы интеллектуальной собственности: Конспект лекций. Одесса: ОНАС им. А. С. Попова, 2006. 100 с. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/l_36_53448753.pdf (дата обращения 26.03.2020)
3. Про авторське право і суміжні права. Відомості Верховної Ради України (ВВР): станом на 4 листоп. 2018. № 13. 64 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення 26.03.2020)
4. European commission. Report on the protection and enforcement of intellectual property rights in third countries. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/january/tradoc_158561.pdf (дата обращения 26.03.2020)
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: станом на 18 бер. 2020./ Верховна Рада України. № 51. 1122 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 25.03.2020)

References

1. Khodakivskiy J. I., Jakobchuk V. P., Lytvynchuk I. L. Intelektualjna vlasnistj: ekonomiko-pravovi aspekty: navch. posob. Vyd. 3-je, pererobl. i dopov. Kyjiv, 2017. 504 s.
2. Gritsulenko S. I., Potapova-Sinko N. Ye. Osnovy intellektualnoy sobstvennosti: Konspekt lektsiy. Odessa: ONAS im. A. S. Popova, 2006. 100 s. URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/l_36_53448753.pdf (data obrashcheniya 26.03.2020)
3. Pro avtorsjke pravo i sumizhni prava. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrajinj (VVR): stanom na 4 lystop. 2018. # 13. 64 s. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (data zvernennja 26.03.2020)
4. European commission. Report on the protection and enforcement of intellectual property rights in third countries. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2020/january/tradoc_158561.pdf (data obrashcheniya 26.03.2020)
5. Kodeks Ukrajinj pro administratyvni pravoporushennja: stanom na 18 ber. 2020./ Verkhovna Rada Ukrajinj. # 51. 1122 s. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (data zvernennja: 25.03.2020)

Костюнік Олена Валеріївна

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту
Національний авіаційний університет*

Костюник Елена Валериевна

*кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов, учета и аудита
Национальный авиационный университет*

Kostiunik Olena

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the
Department of Finance, Accounting and Auditing
National Aviation University*

Чиженко Валерія Володимирівна

*студентка
Національного авіаційного університету*

Чиженко Валерия Владимировна

*студент
Национального авиационного университета*

Chyzenko Valeriia

*Student of the
National Aviation University*

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВА

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ФИНАНСОВОМУ АНАЛИЗУ ОСНОВНЫХ АКТИВОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

IMPROVEMENT OF METHODOLOGICAL APPROACHES TO FINANCIAL ANALYSIS OF FIXED ASSETS OF THE ENTERPRISE

Анотація. Удосконалення матеріально-технічної бази є однією з головних умов прогресивного розвитку будь-якого суспільства. Таким чином, на сучасному етапі розвитку економіки все більше уваги приділяється вивченню факторів, що призводять до збереження значної частини застарілого та фізично зношеного інструменту серед існуючого робочого обладнання.

Одним з ключових завдань, з яким стикається економіка, є ефективне використання та відновлення основних засобів. Вирішенню цієї проблеми заважає криза платежів, катастрофічна нестача оборотних коштів та відсутність інвестицій. Крім того, слід зазначити, що внутрішній та зовнішній ринки пропонують достатню кількість необхідних для підприємств машин та обладнання, але для їх придбання не вистачає коштів.

Ключові слова: основні засоби, удосконалення, аналіз, фінансовий аналіз, підприємство.

Аннотация. Совершенствование материально-технической базы является одним из основных условий поступательного развития любого общества. Таким образом, все большее внимание на современном этапе экономического развития уделяется изучению факторов, ведущих к сохранению значительной части устаревших и физически изношенных инструментов среди существующего рабочего оборудования.

Одной из ключевых проблем, стоящих перед экономикой, является эффективное использование и восстановление основных фондов. Решению этой проблемы мешают кризис платежей, катастрофическая нехватка оборотных средств и недостаток инвестиций. Кроме того, следует отметить, что внутренний и внешний рынки предлагают достаточное количество машин и оборудования, жизненно важных для предприятий, но у них нет средств для их приобретения.

Ключевые слова: основные средства, подтвержденный анализ, анализ, финансовый анализ, предприятия.

Summary. Improvement of the material and technical base is one of the main conditions for the progressive development of any society. As such, increasingly more attention at the present stage of economic development is paid to studying the factors leading to the preservation of a significant part of the obsolete and physically worn out tools among the existing work equipment.

One of the key challenges the economy faces is the efficient use and restoration of fixed assets. The solution to this problem is hampered by the crisis of payments, the catastrophic shortage of working capital, and the lack of investment. Besides, it must be noted that the domestic and foreign markets offer a sufficient amount of machinery and equipment vital for enterprises, but they lack funds to acquire them.

Key words: fixed assets, confirmed analysis, analysis, financial analysis, enterprises.

Постановка проблеми. Слід зазначити зменшення обсягу коштів, виділених на оновлення основних засобів у роки економічних реформ. Це призвело до обмеження їх цілеспрямованого впливу на загальне відтворення матеріально-технічних ресурсів. Це зумовлює необхідність розробки стратегії управління фінансами, яка може забезпечити їх фактичне оновлення та ефективну діяльність.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Над даним питанням працювали такі вчені як: О. В. Буторіна, Г. М. Калашнікова, Н. С. Михайленко, Л. С. Мокіна, А. М. Морозова, Е. В. Нікуліна та інші вивчали проблеми вдосконалення підходів управління основних засобів підприємства. Незважаючи на значну увагу вчених до питань фінансового аналізу основних засобів, у науковій літературі недостатньо робіт, присвячених вивченню ролі основних засобів у системі фінансування підприємства, оптимізації їх структури та оцінці ефективності.

Більшість дослідників концентрують свою увагу на питаннях оцінки структури основних засобів на підприємстві, його впливу на ефективність власного капіталу та фінансовий стан підприємства загалом. Питання розкриття поняття основних засобів, розробка методів оптимізації структури основних засобів, оцінки ефективності їх створення та використання залишаються дискусійними.

Мета статті. Метою роботи є поглиблення теоретичних засад, удосконалення методичних підходів до фінансового аналізу та надання практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління основними виробничими засобами підприємств.

Виклад основного матеріалу. Вивчення різних визначень основних засобів підприємства дозволяє відзначити, що основні виробничі активи складають частину основних засобів підприємства, що матеріально відображається на робочому обладнанні, тривалий час зберігає форму, передає частину своєї вартості до вартості продукції і відшкодовується лише після декількох циклів виробництва [2].

Відомо, що досить вагомим є вплив основних засобів на прибутковість за допомогою показників

продуктивності та оборотності капіталу, оскільки вони надають достовірні дані про ефективність існуючих основних засобів та нормалізованих оборотних коштів, що відображають стан фінансового управління основними засобами. Слід зазначити, що існуюча система пошуку індексу рентабельності зумовлює таку закономірність: рівень рентабельності залежить від зростання виробництва та зміни розміру основних засобів та нормалізованого оборотного капіталу [7].

У той же час збільшення вартості основних засобів знижує рівень рентабельності. Однак це призводить до неправильних висновків і не відображає реальної картини використання основних засобів на підприємстві. Впровадження нової технології, сучасного обладнання та використання високоякісних матеріалів та сировини — основні моменти підвищення ефективності виробництва.

У свою чергу, це позитивно впливає на рівень рентабельності, і тому зміна величини прибутку та основних засобів не може вважатися єдиним фактором, що впливає на рівень рентабельності. Ці кількісні показники мають своє якісне відображення як прибуток на грошову одиницю від товарної продукції, продуктивності капіталу та обороту. Продуктивність капіталу, товарообіг та прибуток на грошові одиниці товарної продукції безпосередньо впливають на прибутковість і відображають реальну картину ефективності основних засобів, що призводить до підвищення рівня рентабельності [3].

Аналіз змін рівня рентабельності залежно від обсягу основних засобів, а також показників їх ефективного використання призводить до двох характеристик впливу факторів. Розрахунок факторів продуктивності капіталу, обороту та прибутку на одну грошову одиницю товарної продукції дозволяє визначити більш надійний вплив на рівень рентабельності. Ці фактори відображають неефективне використання основних засобів. Як результат, рівень рентабельності залежить в першу чергу від величини продуктивності капіталу на 30–40%, швидкості обігу оборотних коштів та від обсягу прибутку на грошову одиницю товарної продукції на 50–60% [4].

Метод зменшення залишкової вартості та кумулятивний метод дозволяють використовувати амортизаційні відрахування для капітальних вкладень у більших обсягах, як тільки в кінці першої половини строку корисного використання основних засобів на відміну від прямолінійного методу. Економіка не кожної країни готова до її широкого використання, оскільки використання кумулятивного методу супроводжується значним зростанням витрат виробництва та зростанням цін.

Відповідно до підходу, амортизація буде відраховуватися з основних засобів пропорційно обсягу продукції на кожну частину обладнання. Якщо обладнання виконує встановлену виробником номінальну потужність, то відповідно амортизацію віднімають із розрахунку 100% від визначеної норми амортизації. Якщо обладнання працює не на повну потужність, то амортизація зменшується на коефіцієнт низької ефективності певної потужності [5]. Цей метод визначення зносу основних засобів буде стимулом для підприємств виробляти продукцію більш високої якості. Компанія заробить більше прибутку і, таким чином, сплатить більше податків державі. Це дозволить уникнути простоїв обладнання та більш точно розрахувати собівартість продукції. Метод дозволить підприємству швидше та точніше нарахувати амортизацію обладнання та накопичити кошти на заміну наявного обладнання новішими агрегатами [1].

Надійність представлених підходів до вдосконалення фінансового аналізу основних засобів підприємства підтверджується тим, що вони є грошовими. У той же час недоліком діючої системи амортизації є те, що нарахована амортизація нараховується лише за рахунок збільшення витрат підприємства та амортизації основних засобів у розмірі нарахованої амортизації. Кошти на запропонованому рахунку зараховуються з кожної товарної операції, тобто якщо продукція підприємства продається, то нараховується сума амортизаційних відрахувань на амортизаційний рахунок. Одним із ключових напрямків вдосконалення фінансового управління основними засобами є збільшення завантаженості підприємств сировиною. Інтегровані формування на основі промислових підприємств за участю банківських структур можуть бути створені для завантаження підприємств та підвищення ефективності основних засобів [8].

У той же час, фінансовий аналіз виявив, що складна ситуація на підприємствах призводить до низької професійної кваліфікації більшості керівників. Структура управління може бути реорганізована

для здійснення ефективного фінансового управління підприємством. Особливістю цієї структури управління є включення фінансового менеджера та маркетингового менеджера, який безпосередньо керує готівкою, планує структуру капіталу на підприємстві та діяльність на фінансовому ринку, шукає джерела фінансування виробництва і вивчає альтернативні джерела оновлення основних засобів [6].

Висновки. Робота над статтею, пов'язана з удосконаленням методологічних підходів до фінансового аналізу основних засобів підприємства, дозволила зробити висновок, що недоцільно включати витрати на ремонт у вартість основних засобів, оскільки кількість поточних та капітальних ремонтів безпосередньо залежить від якості основних засобів. Як правило, такі витрати є разовими, вони не змінюють споживчої цінності, а лише утримують їх у порядку, ці витрати слід віднести до виробничих витрат, а витрати на реконструкцію та модернізацію слід віднести до збільшення балансової вартості основних засобів. Аналіз застосування коефіцієнтів зменшення амортизаційних відрахувань у існуючих підходах виявив, що прибуток підприємств штучно збільшувався. У той же час відтворення основних засобів за рахунок амортизаційних відрахувань значно гальмується.

Також, проаналізувавши все вищесказане, пропонуємо такі напрями вдосконалення методики аналізу стану і використання основних засобів: включити в розрахунок показників фондооснащеності і фондоозброєності залишкову вартість основних засобів, а не первісну; в розрахунок показників фондовіддачі — вартість валової продукції, а не виручку; в розрахунок рентабельності використання основних засобів — прибуток до оподаткування, а не чистий прибуток; враховувати при аналізі динаміки показників (більше двох років) інфляційні процеси, тобто забезпечувати порівнянність по вартісному показнику і їх вплив на фінансову стійкість організації; проводити аналіз складу і структури основних засобів з урахуванням їх життєвого циклу, включаючи коригування фінансових результатів при моральному старінні обладнання, техніки і технології виробництва; використовувати амортизаційну політику для оптимізації оподаткування прибутку, показників ліквідності та платоспроможності, а показник фондовіддачі — для оцінки ефективності інвестиційних вкладень в основні засоби; економічно обґрунтовувати вкладення в основні засоби, забезпечуючи їх необхідними ресурсами, і визначати прогностичні значення впливу результатів впровадження в сфері виробництва і продажі.

Література

1. Ковальчук Н.О., Побіжан Т.А. Аналіз стану основних засобів на підприємствах України. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/206.pdf>
2. Чириченко Юрій, Магдич Анатолій Аналіз основних засобів: теоретичні. URL: http://sophus.at.ua/publ/2015_03_27
3. Демиденко С.Л. Методичні підходи до стратегічного аналізу показників фінансової звітності / С.Л. Демиденко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2015. Вип. 27. С. 219–225. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2015_27_28
4. Бондарева Г., Нагавичко І.П. // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. 2016. Вип. 2. С. 20–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnugvp_ekon_2016_2_
5. Слободян Н.Г. Аналіз фінансової звітності: управлінський аспект / Н.Г. Слободян, М.В. Безверха, М.В. Пушкарьова // Міжнародний науковий журнал. 2016. № 5(3). С. 67–71.
6. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент капіталу / А.М. Поддєрьогін, І.В. Вівсяна // Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. № 1. 2018. С. 136–149.
7. Орошан Т., Кухта К. Дослідження ефективності використання основних засобів. URL: <http://www.agrosvit.info>
8. Захарова Н.Ю. Фінансовий стан підприємства та методика його оцінки». URL: <http://econ.vernadskyjournals.in.ua>
9. Ощепков О.П. Теоретичні основи дослідження основних засобів підприємства. URL: <https://journals.onaft.edu.ua/index.php/fie/article/view/1133>

References

1. Kovalchuk N. O., Pobizhan T. A. Analiz stanu osnovnykh zasobiv na pidprijemstvakh Ukrainy. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/206.pdf>
2. Chyrychenko Yurii, Mahdych Anatolii Analiz osnovnykh zasobiv: teoretychni. URL: http://sophus.at.ua/publ/2015_03_27
3. Demydenko S. L. Metodychni pidkhody do stratehichnogo analizu pokaznykiv finansovoi zvitnosti / S. L. Demydenko // Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnogo universytetu. Ekonomichni nauky. 2015. Vyp. 27. S. 219–225. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2015_27_28
4. Bondarieva H., Nahavychko I. P. // Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ekonomichni nauky. 2016. Vyp. 2. S. 20–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnugvp_ekon_2016_2_
5. Slobodian N. H. Analiz finansovoi zvitnosti: upravlinskyi aspekt / N. H. Slobodian, M. V. Bezverkha, M. V. Pushkarova // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal. 2016. № 5(3). S. 67–71.
6. Poddierohin A. M. Finansovyi menedzhment kapitalu / A. M. Poddierohin, I. V. Vivsiana // Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy. № 1. 2018. S. 136–149.
7. Oroshan T., Kukhta K. Doslidzhennia efektyvnosti vykorystannia osnovnykh zasobiv. URL: <http://www.agrosvit.info>
8. Zakharova N. Yu. Finansovyi stan pidprijemstva ta metodyka yoho otsinky». URL: <http://econ.vernadskyjournals.in.ua>
9. Oshchepkov O. P. Teoretychni osnovy doslidzhennia osnovnykh zasobiv pidprijemstva. URL: <https://journals.onaft.edu.ua/index.php/fie/article/view/1133>

УДК 336.717:336.717.061

Суханова Алла Валеріївна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри виробничого та інвестиційного менеджменту

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Суханова Алла Валериевна

кандидат экономических наук,

доцент кафедры производственного и инвестиционного менеджмента

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Sukhanova Alla

PhD in Economics, Associate Professor of the

Department of Production and Investment Management

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0001-7238-7484

Суханова Дар'я Юріївна

студентка ННІ фінансів, банківської справи

Університету державної фіскальної служби України

Суханова Дарья Юрьевна

студентка УНИ финансов, банковского дела

Университета государственной фискальной службы Украины

Sukhanova Daria

Student of the ESI of Finance, Banking

University of the Fiscal Service of Ukraine

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МІЖБАНКІВСЬКИХ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭЛЕМЕНТОВ МЕЖБАНКОВСКИХ КРЕДИТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

MAIN DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF INTERBANK CREDIT LIABILITIES IN UKRAINE

Анотація. У статті обґрунтовано роль міжбанківського кредитування як складової банківської системи. Проаналізовано зміну обсягів міжбанківського кредитування в Україні та їх взаємозв'язок з результативністю діяльності банків. Міжбанківські кредити є основою для реалізації міжбанківських кредитних відносин, реалізація яких складає процес міжбанківського кредитування. А також основним завданням подальшого розвитку ринку міжбанківського кредитування в Україні є створення організаційної структури міжбанківського кредитного процесу, вдосконалення системи внутрішнього контролю за всіма ризиками властивими міжбанківським кредитним операціям та доопрацювання нормативно-правової бази. Сучасні умови функціонування банківської системи вимагають нарощення капіталу банківських установ шляхом запозичення фінансових ресурсів на міжбанківському та фондовому ринках. У результаті проведення таких операцій формуються позикові кошти чи недепозитні зобов'язання перед кредиторами, ініціатором мобілізації яких виступає безпосередньо сама банківська установа. Проаналізовано зміни у структурі кредитних вкладень. Виявлено, що темпи зниження чистого прибутку банків є значно вищими від темпів зниження обсягів міжбанківського кредитування, що вказує на низьку результативність міжбанківських кредитів.

А також на підставі проведеного дослідження до сутності міжбанківського кредиту та визначення міжбанківського кредитного ринку із застосуванням системного підходу, можна стверджувати, що міжбанківський кредит виконує такі функції: підтримання ліквідності банків, розширення ресурсної бази, індикатор кризових ситуацій. Міжбанківське кредитування має ряд переваг над іншими джерелами поповнення ресурсної бази банків, а саме: надійність повернення позичених коштів та короткостроковий характер.

Проведено аналіз основних причин виникнення банківських кредитів у портфелях банку, причин підвищення процентних ставок за кредитами. Розглянуто актуальні проблеми, які впливають на розвиток міжбанківського кредитування, і запропоновано можливі шляхи вирішення розглянутих проблем. Визначено основні напрями вдосконалення кредитної діяльності вітчизняних банків.

Ключові слова: банківський кредит, відсоткова ставка, банківське кредитування, міжбанківське кредитування, міжбанківський кредитний ринок, стабільність банківської системи.

Аннотация. В статье обоснована роль межбанковского кредитования как составляющей банковской системы. Проанализировано изменение объемов межбанковского кредитования в Украине и их взаимосвязь с результативностью деятельности банков. Межбанковские кредиты являются основой для реализации межбанковских кредитных отношений, реализация которых составляет процесс межбанковского кредитования. А также основной задачей дальнейшего развития рынка межбанковского кредитования в Украине является создание организационной структуры межбанковского кредитного процесса, совершенствования системы внутреннего контроля по всем рискам присущими межбанковским кредитным операциям и доработки нормативно-правовой базы. Современные условия функционирования банковской системы требуют наращивания капитала банковских учреждений путем заимствования финансовых ресурсов на межбанковском и фондовом рынках. В результате проведения таких операций формируются заемные средства или недепозитные обязательства перед кредиторами, инициатором мобилизации которых выступает непосредственно сама банковское учреждение. Проанализированы изменения в структуре кредитных вложений. Выявлено, что темпы снижения чистой прибыли банков значительно выше темпов снижения объемов межбанковского кредитования, что указывает на низкую результативность межбанковских кредитов.

А также на основании проведенного исследования в сущности межбанковского кредита и определение межбанковского кредитного рынка с применением системного подхода, можно утверждать, что межбанковский кредит выполняет следующие функции: поддержание ликвидности банков, расширение ресурсной базы, индикатор кризисных ситуаций. Межбанковское кредитование имеет ряд преимуществ перед другими источниками пополнения ресурсной базы банков, а именно: надежность возврата заемных средств и краткосрочный характер.

Проведен анализ основных причин возникновения банковских кредитов в портфелях банка, причин повышения процентных ставок по кредитам. Рассмотрены актуальные проблемы, которые влияют на развитие межбанковского кредитования, и предложены возможные пути решения рассматриваемых проблем. Определены основные направления совершенствования кредитной деятельности отечественных банков.

Ключевые слова: банковский кредит, процентная ставка, банковское кредитование, межбанковское кредитование, межбанковский кредитный рынок, стабильность банковской системы.

Summary. The article substantiates the role of interbank lending as a component of the banking system. Changes in the volume of interbank lending in Ukraine and their relationship with the performance of banks are analyzed. Interbank loans are the basis for the implementation of interbank lending, the implementation of which is the process of interbank lending. Also, the main task of further development of the interbank lending market in Ukraine is to create an organizational structure of the interbank lending process, to improve the system of internal control over all risks inherent in interbank lending operations, and to refine the regulatory framework. The current conditions of the banking system require increasing the capital of banking institutions by borrowing financial resources in the interbank and stock markets. As a result of such transactions, loans or non-deposit liabilities to creditors initiated by the banking institution itself are generated. Changes in the structure of credit investments are analyzed. It was found that the rate of decline in banks' net income is significantly higher than the rate of decline in interbank lending, which indicates a low performance of interbank loans.

And also on the basis of the conducted research on the nature of interbank credit and definition of interbank credit market using a systematic approach, it can be argued that interbank credit performs the following functions: maintenance of bank liquidity, expansion of the resource base, crisis indicator.

Interbank lending has several advantages over other sources of replenishment of banks' resource base, namely: reliability of repayment of borrowed funds and short-term nature.

The main reasons for the emergence of bank loans in the bank portfolios, the reasons for the increase in interest rates on loans have been analyzed. Topical issues affecting the development of interbank lending are considered, and possible ways of solving these problems are suggested. The basic directions of improvement of credit activity of domestic banks are determined.

Key words: bank loan, interest rate, bank lending, interbank lending, interbank lending market, banking system stability.

Постановка проблеми. Міжбанківські кредитні операції як ефективний інструмент стимулювання активної кредитної діяльності активізують дію основної функції банків — перерозподіл вільних грошових ресурсів в економіці. Повне і достовірне відображення в системі обліку широкого спектра міжбанківських кредитних операцій позитивно впливає на управління банківською ліквідністю не тільки як основного детектора функціонування банківської системи, а й відбиває реальний фінансово-економічний стан країни на світовому фінансовому ринку. Відповідно невідпрацьованість будь-якої ланки обліково-аналітичного забезпечення міжбанківських кредитних операцій знижує ефективність управління як банківської системи загалом, так і окремих банків зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теорії і практики міжбанківського кредитування сприяють праці вітчизняних вчених-економістів: Алексеєнко М. Д., Гасій О. В., Горбачов О. Є., Заяць Ю. І., Клименко В. І., Козак О. Ю., Рогожнікова Н. В., Швець Ю. О. Однак переважна більшість авторів досліджують або окремі аспекти функціонування міжбанківських кредитів, або особливості дії ринку міжбанківських кредитів на певних етапах економічного розвитку країни.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення структури міжбанківського кредитного ринку України, аналіз сучасних тенденцій та суперечностей його розвитку в умовах кризових процесів і трансформації вітчизняної економіки. Для цього слід вирішити такі завдання: визначити роль міжбанківських кредитів у формуванні банківського капіталу, проаналізувати динаміку і структуру залучених на міжбанківському ринку коштів, а також виділити основні причини, які негативно впливають на розвиток міжбанківського ринку.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день міжбанківське кредитування невід'ємним в економіці нашої держави, тому що є додатковим джерелом коштів для підтримання ліквідності комерційних банків та визначає фінансову стабільність банківської системи в економіці цілої країни. Ринок міжбанківських кредитів та міжбанківське кредитування пройшли складний шлях формування за роки незалежності. Адже міжбанківські кредитні операції є невід'ємною умовою стабільного розвитку та функціонування вітчизняної банківської системи, а тому і сутність кредиту можна розглядати з двох основних позицій:

- по-перше, як можливості — визначаються задоволенням матеріальних потреб, інвестуванням коштів у вигідні проекти, втіленням в життя бізнес-ідей, здатності повноцінно працювати;
- по-друге — загрози і ризики — це сплата відсотків за користування кредитними коштами і повернення основної суми боргу, хоча у ринковій економіці — це скоріше не загрози, а нормальна процедура супроводження кредитної операції [1].

Такі чинники, як зростання рівня інфляції, валютного курсу, процентних ставок перетворюють можливості кредиту у загрози і супроводжуються значними ризиками. Отже, одержаний кредит в іншому банку дає можливість поповнювати банківські кредитні ресурси, при умові, якщо надлишок ресурсів то банк розміщує їх на міжбанківському ринку, а при нестачі ресурсів банк купує їх на ринку. І тому ринок міжбанківських кредитів є важливою складовою ринку кредитних ресурсів.

А тому особливу роль міжбанківського кредитування займає розробка дієвих заходів щодо переходу від простої форми ринку міжбанківських кредитів до розгорнутої, тобто необхідним є організаційне забезпечення ринку міжбанківських кредитів. З огляду на це, доцільним стане створення міжбанківського кредитного об'єднання, стратегічною ціллю якого була б розробка в Україні єдиного інформаційно-торгового середовища організації купівлі-продажу міжбанківських кредитів, тобто відкритого для всіх потенційних учасників міжбанківського кредитного ринку [2].

Організаційна структура міжбанківського кредитного процесу, була заснована на розмежуванні функцій між відділами сектору міжбанківського кредитування є дієвим засобом для підвищення ефективності міжбанківських кредитних операцій. За допомогою неї очікується збільшення обсягу міжбанківських кредитних операцій, а також вдосконалити систему внутрішнього контролю за всіма властивими міжбанківським кредитним операціям ризиками, які дадуть змогу знизити рівень кредитів, а отже сприяти розвитку міжбанківського кредитування [2].

За допомогою удосконаленої практики міжбанківського кредитування можна пропонувати використання зобов'язання суб'єктів господарювання як забезпечення кредитів рефінансування, це повинно сприяти тісному взаємозв'язку між реальною економікою та банками, і в подальшому їх розвитку, та протидіяти становищу державних цінних паперів й уможливити гнучке управління банкам своїми активами. Основна мета методу багаторазового використання застави — це приймати від банку-позичальника сукупні активи, які забезпечують всі надані НБУ кредити для рефінансування. А тому сприятиме оперативному вирішенню питання про надання кредитів для рефінансування та підвищить якість і зменшить витрати на здійснення перевірки предмета застави [3].

До основних проблем сектору вітчизняного міжбанківського кредитування можна віднести такі: недооцінені банківські ризики, висока вартість грошових коштів, недотримання банківської таємниці, неефективна організація кредитної діяльності банками, регіональні диспропорції перерозподілу кредитних коштів, висока вартість позикових коштів, значна валютизація кредитного ринку, низькі темпи розвитку кредитного ринку в Україні, слабка

диференціація асортименту банківських послуг, зниження обсягу депозитних вкладів, високі вимоги банків до забезпечення кредитами [4].

Наступним підходом до мінімізації кредитних ризиків є комплексне використання показників, які спрацьовують у різних ситуаціях, такі як [5]:

- капітал банку-контрагента $\times 0,1$;
- чисті активи контрагента $\times 0,01$;
- середній щоденний обсяг платежів контрагента $\times 0,05$ та ін.

Для оздоровлення фінансового сектору та підвищення темпів економічного зростання в Україні необхідно створити ефективний механізм удосконалення політики кредитування банками. В умовах подолання наслідків фінансової кризи для української економіки та забезпечення подальшого розвитку України саме це є основним завданням [6].

А тому необхідно виокремити наступні напрями вдосконалення для розвитку міжбанківського кредитування [7]:

- зробити банківські послуги більш якісними для покращення їх конкурентоспроможності;
- встановити обмеження відсоткових ставок за кредитами в межах державних актів та контролювати його виконання;
- з допомогою залучення додаткового акціонерного капіталу підвищити рівень банківського сектору;
- удосконалити такі процедури в банківській сфері, як реорганізація, санація та ліквідація банку;

– стимулювати комерційні банки до кредитування інноваційних проектів;

– виокремити, що скорочення регулятивного капіталу банку на 20% та більше є критерієм проблемного банку;

– збільшити капітальні ресурси державних банків, підвищити їх кількість та посилити їхню роль на фінансово-кредитному ринку в Україні.

Таким чином, запропоновані нами основні напрями розвитку міжбанківського кредитування в Україні, можуть сприяти становленню якісних нових взаємних відносин між комерційними банками на ринку міжбанківських кредитів, які підтримують стабільність банківського сектору та розвиток економіки.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Отже, для покращення та оптимізації роботи банків на міжбанківському кредитному ринку може бути вдосконалення організаційної структури підрозділів банку шляхом створення нового структурного підрозділу — сектор міжбанківського кредитування; створити організаційну структуру міжбанківського кредитного процесу, від якої очікується збільшення обсягу міжбанківських кредитних операцій, а також вдосконалити систему внутрішнього контролю за всіма властивими міжбанківськими кредитними операційними ризиками, які дадуть знизити їх рівень, а тому сприятимуть розвитку міжбанківського кредитування.

Література

1. Аналіз банківської діяльності уклад. Н. О. Станіславчук. Умань: Візаві, 2018. 191 с.
2. Заяць Ю. І. Міжбанківське кредитування в Україні: проблеми та перспективи розвитку: диплом. робота за освіт.-кваліф. рівнем «магістр»: спец. 8.03050802. Тернопіль, 2013. С. 105–106.
3. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики: монографія. К.: КНЕУ. 2002. 276 с.
4. Гасій О. В., Клименко В. І. Стан та перспективні вектори розвитку банківської кредитної діяльності в Україні // Ефективна економіка. 2020. № 1.
5. Козак О. Ю. Визначення кредитних лімітів на основі внутрішнього рейтингу банків-контрагентів. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. Суми: УАБС НБУ. 2004. Т. 9. С. 61–66.
6. Рогожнікова Н. В. Основні тенденції банківського кредитування в сучасних умовах фінансово-економічної кризи // Фінансовий простір. 2015. № 3. С. 72–80.
7. Швець Ю. О., Горбачов О. Є. Сучасний стан банківського кредитування в Україні: проблеми та перспективи. 2018. № 15. С. 793–798. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_ukr/120.pdf (дата звернення: 30.03.2020).

References

1. Analysis of banking activities is a contribution. BUT. Stanislavchuk. Uman: Visa, 2018. 191 p.
2. Zayat Y. I. Interbank Lending in Ukraine: Problems and Prospects for Development: Diploma. work for education. -qual. Master's level: Special. 8.03050802. Ternopil, 2013. P. 105–106.
3. Alekseyenko M. D. Capital of the bank: questions of theory and practice: monograph. K. : KNEU. 2002. 276 p.
4. Gasij O. V., Klimenko V. I. Status and perspective vectors of development of banking credit activity in Ukraine. An efficient economy. 2020. № 1.
5. Kozak O. Yu. Determination of credit limits based on internal rating of counterparty banks. Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine: collection of scientific works. Amounts: NBU. 2004. Vol. 9. P. 61–66.
6. Rogozhnikova N. V. The main tendencies of bank lending in the current conditions of the financial and economic crisis. Financial space. 2015. № 3. P. 72–80.
7. Shvets Yu. O., Gorbachev O. E. The current state of bank lending in Ukraine: problems and prospects. 2018. № 15. P. 793–798. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/15_eng/120.pdf (date of appeal: 30.03.2020)

Якименко Анжела Миколаївна

асистент кафедри фінансів, обліку та маркетингу

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Якименко Анжела Николаевна

ассистент кафедры финансов, учета и маркетинга

Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры

Yakumenko Anzhela

Assistant

Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Кушнір Катерина Дмитрівна

студентка

Придніпровської державної академії будівництва та архітектури

Кушнир Екатерина Дмитриевна

студентка

Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры

Kushnir Kateryna

Student of the

Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Мерлай Юлія Володимирівна

студентка

Придніпровської державної академії будівництва та архітектури

Мерлай Юлия Владимировна

студентка

Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры

Mierlai Yuliia

Student of the

Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

СОВРЕМЕННЫЕ ГЛОБАЛЬНЫЕ ТРАНСФОРМАЦИИ БАНКОВСКОГО БИЗНЕСА

MODERN GLOBAL TRANSFORMATIONS OF BANKING BUSINESS

Анотація. Досліджено теоретичні питання сучасних глобальних трансформацій банківського бізнесу. Що являє собою глобалізація, як вона надає можливість створення нових умов роботи банківського бізнесу та в яких моментах має свій прояв. Детально розглянуто тенденції, котрі прискорюють прогрес в інформаційних технологіях та посилюють процес впливу на банківський бізнес.

Ключові слова: глобалізація, банківський бізнес, фінансові інститути.

Аннотация. Исследованы теоретические вопросы современных глобальных трансформаций банковского бизнеса. Что представляет собой глобализация, как она предоставляет возможность создания новых условий работы банковского

бизнеса и в каких моментах имеет свое проявление. Подробно рассмотрены тенденции, которые ускоряют прогресс в информационных технологиях и усиливают процесс влияния на банковский бизнес.

Ключевые слова: глобализация, банковский бизнес, финансовые институты.

Summary. Theoretical issues of modern global transformations of banking business are investigated. What is globalization, how does it provide the opportunity to create new conditions for banking business, and at what points does it manifest itself. Trends that accelerate advances in information technology and enhance the impact on the banking business are discussed in detail.

Key words: globalization, banking, financial institutions.

Найдинамічнішою сферою сучасної економіки вступає банківський бізнес. І оскільки, в основі господарської системи розташовані банки, тому щоб забезпечувати самозбереження та розвиток повинен швидко реагувати на різноманітні впливи, виклики та загрози. Глобалізація постає певним таким викликом та являє собою вищу стадію інтернаціоналізації виробництва. Оскільки вона охоплює собою національні економіки, тож створює економічну систему світу, в якій існує вільне переміщення товарів, послуг, капіталів, інформації, робочої сили, розповсюдження ідей та ін.

Глобалізаційний вплив на банківський бізнес має свій прояв в таких моментах:

- національні банки формують мережі зарубіжних підрозділів, створюють з них транснаціональні фінансово-кредитні інститути. В цей час збільшуються частини іноземних активів та пасивів балансів банків, зростає кількість міжнародних угод та трансакцій, що тягне за собою підвищення ризиковості;
- на банківських ринках загострюється конкуренція і в той же час виникають тенденції щодо транскордонного співробітництва, формування стратегічних альянсів тощо;
- стратегії розвитку банки розробляють урахуваючи особливості економіки країни та динаміку світової економічної ситуації в перспективі;
- об'єднання в єдине механізми надання послуг, створення загальних стандартів провадження операцій та їх якості;
- зростання банківського впливу міжнародних ринків на політики економіки країни, що тягне за собою необхідність в запровадженні на глобальному рівні регулювання банківського бізнесу. Особливої актуальності це набуло після фінансово-економічної кризи 2008–2010 рр., з метою не надання можливості в подальшому протиставних інтересів економічних секторів, таких як фінансовий та реальний;
- швидке поширення інформації на масштабному рівні щодо інноваційних рішень у банківській сфері та ін. [1, с. 56].

Тож, глобалізація надає можливість створення нових умов роботи банківського бізнесу.

З часом ті банківські переваги, що звикли вважати традиційними (взаємовідносини з клієнтами на довготривалі періоди, надійно сформовані канали

збуту, економія в масштабах при наданні основних послуг, що надавало можливість тримати позиції ринку на протязі тривалого періоду), втрачають своє значення. Виходячи з цього, оптимальним виходом для підвищення привабливості на конкурентному рівні банківської сфери постає інноваційна діяльність.

В той же час, через залежність системи банків світу настає ймовірність великого впливу криз з локальних рівнів на світовий. Фінансова нестабільність на глобальному рівні посилюється також завдяки процесам лібералізації фінансового ринку (найактивніше проходило в кінці ХХ ст.). Основною причиною дерегуляції становило те, що стабільність на нормативному рівні забезпечення банківського бізнесу знижує його ефективність. Багато розвинутих країн відмінили обмеження щодо попередньо заборонених операцій, котрі проводили банки та інші фінансові інститути (в т.ч. об'єднання інвестиційного та комерційного банкінгу). Отже, відбувся процес дифузії, чіткі межі банківських та небанківських фінансових установ були розмиті.

Відміна державного регулювання викликала як наслідок активний розвиток операцій поза баланс, головною з яких став процес сек'юритизації активів. Відбулась заміна традиційної моделі банківського кредитування (позичкові активи утримувались на балансі до погашення (англ. «originate-to-hold» на модель «створити для того, щоб розподілити» (англ. «originate-to-distribute»). На сьогодні основною причиною фінансової кризи на світовому рівні вважається масштабна сек'юритизація та процеси поширення структурованих цінних паперів взаємозв'язані з нею.

Дезінтермедіація також створює умову для виникнення фінансової кризи, котра означає, що кредитори та позичальники відмовились від послуг фінансових посередників та орієнтуються вже безпосередньо на прямі взаємозв'язки. Тож, розвинуті країни почали переходити на модель фінансування, котра базувалась на фондовому ринку (англосаксонську). Як інструмент корпоративного фінансування класичний кредит банку з часом втрачає свою значимість та залишається малим та середнім підприємствам, а також приватним особам як джерело додаткових ресурсів. Однак в цих сегментах також має своє значення дезінтермедіація, котра проявляється новими безпосередніми формами фінансування

(ICO, краудфандинг, платформа P2P кредитування та ін.). На основі такого інноваційного розвитку перед банками постають завдання більш складні щодо утримання та залучення клієнтів [2, с. 154].

Банківський бізнес останні роки має доволі помітну тенденцію розвитку через підсилення конкуренції на національних та глобальних ринках. Перенасиченість клієнтів та їх підвищення рівня вимог визначають процес переходу цінової конкуренції до нецінової, тобто перевага надається кредитно-фінансовим інститутам, котрі надають великий вибір різноманітних продуктів та найбільш зручні та оперативні умови їх надання. Фактором диференціації постає вміння виявити нові напрями діяльності. Також банківська конкуренція з небанківськими установами значно посилюється, згідно результатів її не на користь банків. Банки переходять із переважного складника структури фінансового ринку в становище паритетного співвідношення зі спеціалізованими фінансовими інститутами. На сьогодні банки змушені боротися за першість з новими його учасниками (компанії телекомунікацій, інформацій, котрі створили FinTech-сегмент ринку). Високотехнологічні компанії створюють тенденцію заснування дочірніх підрозділів банків, в т.ч. великі мережні супермаркети також намагаються увійти до банківського бізнесу.

Всі вищесказані тенденції прискорюють прогрес в інформаційних технологіях та посилюють процес впливу на банківський бізнес. Достатньо відомий факт того, що інформаційні системи протягом тривалого періоду використовувались в основному для зменшення ручної праці, автоматизування збору та оброблення банківської інформації. На сьогодні інформаційні технології постають базою для радикальних змін в структурі банківського бізнесу. Інформаційні технології зменшують асиметрію в інформації, сприяють підвищенню прозорості ринку, доступності інформації для споживачів, результатом чого постає втрата банками переваг ексклюзивних партнерів клієнтів. Комунікації онлайн дають можливість для створення нових умов надання послуг в обслуговуванні роздрібних та корпоративних клієнтів, також в роботі маркетингового комплексу та системи менеджменту [3, с. 211].

В банківському бізнесі нові умови функціонування допомагають консолідувати банківський капітал

на національному та міжнародному рівнях. Процес консолідації набрав інтенсивної активізації через фінансову кризу на глобальному рівні, котра призвела до банкрутства багатьох інвестиційних та роздрібних банків, котрі володіли значними іпотечними активами. В цей час дискусії продовжують тримати тему про перспективну модель банківництва, котра надавала б змогу чинити опір сучасним викликам та максимально з користю використовувати виниклі можливості. На сьогодні актуальною стала теза, що такою моделлю повинен бути універсальний «мультиспеціалізований» або «сфокусований» банк, а точніше це повинен стан фінансовий інститут, котрий задовольняє своїх клієнтів великою кількістю послуг за допомогою спеціалізованих бізнес-сегментів, метою яких постає в ефективній конкуренції з іншими фінансовими інститутами.

В сучасному банківському бізнесі головною рисою постає в тому, що обслуговування банками фізичних осіб за своєю формою та технологією все більш схиляється до роздрібно торгівлі, ритейлу. Створення банківським бізнесом моделі орієнтовану на клієнтів, а точніше пропонуючи їм послуги специфічних видів, чим намагаються реалізувати принцип індивідуального обслуговування масової клієнтури. Підвищення респонсивності банків, тобто банківської спроможності реагування на зміни потреб споживачів. Відділення банків з місць проведення трансакцій змінюються поступово на центри продажів та надання фінансових консультацій, паралельно їх зовнішній вигляд та методи роботи персоналу також трансформуються, а т.ч. вміння та навички працівників, котрі необхідні їм. Це надає актуальності питанню щодо якості підготовки та безперервному підвищенню кваліфікації правників банків.

Отже, банківський бізнес на світовому та національному просторі проходить період трансформацій на кардинальному рівні, який має можливість у найближчий час докорінно внести зміни у ландшафт фінансових ринків. Одночасно, банківські риси, що є кращими (надійність, орієнтованість на клієнтів, підтримка постійного зростання, соціальна відповідальність, респонсивність, транспарентність...) повинні залишитися та удосконалитись, що забезпечить збереження головної ролі систем банків у забезпеченні розвитку економіки на глобальному рівні.

Література

1. Гаврілова Т. Сучасні нотації бізнес-моделей: візуальний тренд / Т. Гаврілова, А. Алсуфьев, А. Янсон // Форсайт-Росія. 2016. Vol 8. № 2. С. 56–70.
2. Кузнецова Л. В., Шмуратко Я. А. Регулювання ринку похідних фінансових інструментів в умовах глобальної економічної нестабільності: монографія / Л. В. Кузнецова, Я. А. Шмуратко. Харків, 2018. 248 с.
3. Ісаев Р. А. Банківський менеджмент и бізнес-інжиниринг. М.: ИНФРАМ, 2017. 276 с.

Melnychenko Maria

Student of

Yaroslav Mudryi National Law University

ROLE OF TRADE IN TRANSITION TO GLOBAL CIRCULAR ECONOMY

Summary. *The research is focused on the influence of standards and regulations on the relations between circular economy and trade. The attention is paid on regional and international frameworks, such as EU's Circular Economy Action Plan, as one of the important steps toward resource-efficient future.*

Key words: *circular economy, international trade, sustainable development, Circular Economy Action Plan.*

The circular economy is a system, aimed at reusing products, rather than extracting new resources and dumping them after. In such an economy, all forms of waste are reused, recycled, repaired or remanufactured. The concept itself can have huge benefits in many different spheres if it is properly implemented. Circular models can help countries develop and thrive with the resources they already have.

Recent researches show that moving in the direction of a circular model could lead to significant economic benefits for specific industries. In particular, the circular economy approach can relieve some of the pressure on resource extraction, product prices, and mobility while at the same time restore natural capital for the provision of food, feed, and textile [1, p.11010].

What is the problem with contemporary linear economy? A linear economy is a business model that focuses on the take-make-dispose approach. Currently, resource extraction from the earth is 1.7 times higher than its actual capacity [2]. After products are manufactured for consumption, whatever is left later piles up in a landfill or is incinerated. In contrast, the circular economy includes low-carbon, energy-, and resource-efficiency and goes to the core of how we produce and consume. Many countries have adopted national circular economy framework and implementation plans.

However, the circular economy neither starts nor ends at national borders. This is where trade comes into play. A state may have national circular economy strategies, but they exist in the context of a global economy and international value chains, as well as within our earth with its limited resources and planetary boundaries [3].

Trade will be a powerful tool for encouraging involvement in regional and global circular chains. However, the circular economy can only be reached through international coordination and regulation.

International trade is recognized as the “engine for development and sustained economic growth” at the Rio +20 conference [4, p. 53]. Trade at regional and international level will be an important factor in building up domestic circular activities and industries, both in developing and developed countries [5, p. 69]. Unification of global trade rules for secondary materials and circular services will be crucial to overcome existing barriers.

A good example of regional cooperation is the European Union, where the circular economy and its impact has gained attention in the last few years.

On 11th March 2020, the European Commission adopted a new Circular Economy Action Plan — one of the main blocks of the European Green Deal, Europe's new agenda for sustainable growth.

The European Commission has adopted circularity as the new economic goal for Europe, starting with its first EU Circular Economy Action Plan in 2015. In March 2019, the Commission declared that it had delivered the 54 actions in the 2015 Action Plan, for instance, a revised Union waste legislative framework, an Ecodesign Working Plan and Europe-wide strategy on plastics [6]. Several member States have introduced National Circular Economy Action Plans or Roadmaps. Examples of policies include national legislation addressing single-use plastics (e.g. Italy banning nonbiodegradable cotton swabs and buds) or extended producer responsibility schemes based on ecomodulation of fees (e.g. in France), among other [7, p. 19].

The EU actions taken so far have focused on supply-side measures, so the emphasis was made on what is produced and how it's produced. However, there is a need to address not only what we consume, but also the way we consume and why. Commission President, Ursula von der Leyen, highlighted in her Agenda for

Europe after taking office that “We need to change the way we produce, consume and trade” [8, p. 7].

The Circular Economy Action Plan presents a list of measures towards circularity. The Commission focused on eco-design to insure durability, reparability and recyclability, which will prolong the life of a product and minimize the need of buying a new one. The EU is also planning to take action on sectors that use the most resources, such as electronics, packaging, plastics, textiles and food. It was recognized that sector-specific initiatives have their influence in transition toward a more circular economy. Furthermore, it is crucial to get the economics right. If primary raw materials are cheaper than reused goods or secondary raw materials, then the policy changes will have little impact [9, p. 6]. That is why encouraging reduced taxation on repair activities and second-hand goods is so important. In addition, the Commission will take action to ensure that the EU does not export its waste to third countries. It will also aim at restricting exports of waste that have harmful environmental and health impacts in third countries or can be treated domestically within the EU.

However, Europe has acknowledged that it will not achieve transformative change by acting alone. The EU going to continue to promote circular economy at

the global level and use its influence, expertise and financial resources to implement the 2030 Sustainable Development Goals. It will also ensure that Free Trade Agreements reflect the enhanced objectives of the circular economy.

International trade will inevitably contribute to the transition to a more resource-efficient economy in the EU and the world as a whole, because it is one of the most effective ways to influence international relations. The main challenge is to coordinate circular economy policies and trade policies in order to separate resource consumption from economic growth, at the same time without creating unnecessary barriers to international trade as well as undesirable environmental consequences [10, p. 18].

In conclusion, the main goal has to be a promotion of the circular economy not only in a specific country but also through international governmental cooperation to create circularity and eventually economic growth at the global level. Joint efforts should be taken to harmonize the standards and regulations, remove unnecessary barriers and avoid environmentally harmful activities. These concepts could be encouraged through multilateral frameworks and international trade negotiations.

References

1. Ira Feldman, Reid Lifset, Timothy Ellis, Wayne Rifer, Roger D. Feldman *The Circular Economy: Regulatory and Commercial Law Implications* // *Environmental Law Reporter News & Analysis*. 2016. Vol. 46 (12). PP. 11009–11023.
2. Jonathan Watts *Earth’s resources consumed in ever greater destructive volumes* // *The Guardian*, 22 July 2018.
3. Malena Sell, Nani Pajunen *The circular economy — What’s trade got to do with it?* // *International Centre for Trade and Sustainable Development*, 2018.
4. *The Future We Want*, GA Res 66/288, UNGAOR, 66th Sess, UN Doc A/RES/66/288, 2012.
5. Felix Preston, Johanna Lehne, Laura Wellesley *An Inclusive Circular Economy Priorities for Developing Countries* // *Chatham House, The Royal Institute of International Affairs*, 2019.
6. *European Commission Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the implementation of the Circular Economy Action Plan*. Brussels, 2019.
7. Marianne Kettunen, Susanna Gionfra, Misty Monteville *EU circular economy and trade: Improving policy coherence for sustainable development* // *Institute for European Environmental Policy*, 2019.
8. Von der Leyen, U. *A Union that strives for more — My agenda for Europe*, 2019.
9. Pantzar, M. and Suljada, T. *Delivering a circular economy within the planet’s boundaries: An analysis of the new EU Circular Economy Action Plan* // *Institute for European Environmental Policy and Stockholm Environment Institute*, 2020.
10. Shunta Yamaguchi *International Trade and the Transition to a More Resource Efficient and Circular Economy: A Concept Paper* // *Trade and Environment Working Papers, OECD Publishing*, 2018.

Porokhnia Diana*Student of the Faculty of Law**Taras Shevchenko National University of Kyiv*

DOI: 10.25313/2520-2057-2020-5-5823

QUASI COURTS IN THE ADMINISTRATIVE JUSTICE SYSTEM OF UKRAINE

Summary. This article presents the legal framework of quasi courts in the administrative justice system of Ukraine. Particular attention is given to the types of quasi-judicial bodies with a view to their powers. The author emphasizes the necessity of expansion of Ukrainian administrative justice legal doctrine. It further discusses the essence and peculiarities of national commissions and Ombudsman in the field of administrative justice, highlighting their benefits and drawbacks. In conclusion the author summarizes that the concept of the administrative justice system in Ukraine is too narrow and does not correspond to reality.

Key words: administrative justice, quasi courts, public administration, independent commissions, ombudsman.

Statement of the problem. Administrative justice is a crucial instrument in dealing with the public administration's malpractice. Current societal processes in Europe demonstrate a significant expansion of the administrative justice authorities and quasi courts are confidently occupying their privileged niche in the administrative justice system. Quasi courts are actively functioning in the domestic administrative justice system, however, usually they are not considered to be a part of it. Such a narrow approach is not consistent with the modern realities; therefore, complex research is needed.

Analysis of recent researches and publications. The vast majority of Ukrainian scholars interprets administrative justice in a very narrow sense, which covers only judicial organs under its system. M. Zhushman [22], O. Sokurenko [10], R. Kuybida [6] are supporters of such position. This approach excludes the existence of quasi courts in the administrative justice system, which is not correct in our view due to the current demands of a democratic society. Some authors were analyzing the essence of particular bodies, which after further analysis may be considered as quasi courts in the administrative justice system of Ukraine. For example, Y. Vashchenko [13] was analyzing the place of the independent regulatory authorities in the Ukrainian legal system, whilst A. Khal'ota studied a mechanism of applying to the Ombudsman [3]. Therefore, there is no complex research regarding the place of quasi courts in the administrative justice system of Ukraine.

Formulation purposes of article (problem). The aim of the article is to define the place of quasi courts in the administrative justice system of Ukraine. The main objectives of the work are to identify the authorities, which may be considered as quasi courts in

Ukrainian administrative justice system, to assess the strengths and weaknesses of quasi courts in the field of administrative justice.

The main material. Ukrainian legal doctrine sticks to a narrow approach of the administrative justice system, consequently, quasi courts generally are not considered to be a part of it. Due to the mentioned lack of scientific knowledge, we will define which bodies of Ukrainian public administration may be a part of the administrative justice system as quasi courts.

To begin with, it is necessary to provide a notion of the quasi courts. They may be defined as bodies, other than courts and tribunals, exercising judicial review concerning administrative law disputes between private persons and administrative authorities. They may exercise administrative justice on specific thematic issues — for example, social welfare or the environment. The proceedings of such bodies should comply with international fair trial standards if these bodies can be regarded as a court or tribunal for the purposes of the right to a fair trial under international law. Monitoring staff should also consider whether these quasi-judicial bodies are the only ones exercising administrative justice on the matter. In general, limited judicial review may be available against the decisions of such quasi-judicial bodies [2, c. 30,31].

Having analyzed the relevant Ukrainian legislation, we have made a conclusion that such bodies may be considered as *quasi courts in the administrative justice system of Ukraine*:

- Independent regulatory authorities, i.e. national commissions;
- Ombudsman;
- Antitrust Committee;
- Ministry of Justice etc.

The main feature which unites these bodies into one system is powers to consider the appeals of individuals and legal entities in the sphere of public administration. For example, according to article 21 of the Law on National Energy and Utilities Regulatory Commission, regulator examines consumer complaints about violations of their rights and interests by economic entities operating in the energy and utilities sectors [18]. In this case, economic entities may be considered as state agents and therefore fall under the scope of administrative relations. Article 17 of the Law on Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights empowers Ombudsman to accept and consider appeals of citizens of Ukraine, foreigners, stateless persons or persons acting in their interests, in accordance with the Law of Ukraine “On appeals of citizens” [20]. With regard to the Antitrust Committee, article 7 of its enabling law prescribes that it may consider appeals and cases of violation of the legislation on protection of economic competition and to investigate these appeals and cases [16]. Finally, Ministry of Justice of Ukraine is entrusted with considering the appeals against decisions, actions or omissions of state registrars, subjects of state registration, territorial bodies of the Ministry of Justice of Ukraine, as is enshrined by Article 5 of the Law on the state registration of legal entities, natural persons — entrepreneurs and public entities [17].

Types of the bodies we have mentioned are not exhaustive, although they are prominent examples, a deeper analysis of the domestic legislation may show other authorities which also have quasi-judicial features. As we can see, administrative justice is one of the daily activities of the aforementioned bodies, therefore, they should form a part of Ukrainian administrative justice system and be considered as quasi courts. It would be too broad to make an in-depth analysis of each authority provided above, hence, we will further concentrate on national commissions and Ombudsman’s essence, benefits and drawbacks in the administrative justice context.

During the administrative reform in Ukraine, new bodies were created — independent regulatory authorities. It was a response on privatization and liberalization processes in many areas of the economy, accompanied by a change in the nature of state influence, namely the transition from direct state intervention to state regulation [14]. Current legislation does not contain a definition of independent regulatory authorities and their types, but traditionally they include national commissions which carry out state regulation in certain spheres. Namely, such are: National Energy and Utilities Regulatory Commission, National Connection and Informatization Regulatory Commission, National Financial Services Markets Regulatory Commission, National Securities and Stock Market Commission. According to enabling laws, national regulatory commissions have a status of state collegial bodies. Commissions play an essential

role in the Ukrainian economy and therefore, should be analysed with exceptional scrutiny.

The reason why we consider national regulators to be a quasi courts under the administrative justice system is their powers to examine appeals of private persons. For example, the National Connection and Informatization Regulatory Commission examines consumer appeals and decides on matters within its competence [7]. National Financial Services Markets Regulatory Commission carries out thematic inspections of the activity of the insurer in cases where it is necessary to verify the facts stated in the complaints, statements, appeals of the insureds [19]. Finally, National Securities and Stock Market Commission may consider complaints on decisions of its officials based on the Law of Ukraine “On appeals of citizens”.

The great advantage of the national commissions being a part of the administrative justice system is that they are specialized in the specific sectors of the economy, and as a result, their decisions may be of better quality. National regulators are independent in their activities, which implies their impartiality in the decision-making process. What is more, they are subject to the principle of publicity, and it makes the procedure more transparent. Article 14 of the Law on National Energy and Utilities Regulatory Commission enshrines that regulatory meetings are held in the form of open hearings. Article 16 stipulates that draft decisions of the Regulator are subject to open discussion [18]. All in all, existence of commissions reduces the workload of ordinary courts, which seems to be a plus.

At the same time, state regulators in Ukraine as a part of administrative justice have certain drawbacks. Commissions above were established by the decrees of the President, however article 106 of the Constitution of Ukraine [5] does not contain the powers of the head of state to create such entities. Consequently, independent regulatory authorities at this point have a problematic legal status. The Constitutional Court of Ukraine in its recent decision concluded that the formation and functioning of the National Energy and Utilities Regulatory Commission in the status of a permanent independent state collegial body, which was conferred on it by Law “On the National Energy and Utilities Regulatory Commission”, contravenes the Constitution of Ukraine [9]. It is necessary to bring the existing legislation in line with the requirements of the basic law. Such problematic legal status of the national commissions challenges the legitimacy of their decisions as quasi courts under the system of administrative justice. The way to resolve this problem is to prescribe the special status of the commissions in the Constitution of Ukraine. For example, German experience shows the empowerment of the members of the Federal Court of Audit — supreme federal agency, with judicial independence by the Basic Law [1].

The Ombudsman plays an important role in each democratic society since his function is to safeguard

the interests of citizens by ensuring administration according to law, discovering instances of maladministration, and eliminating defects in administration [12].

The Ombudsman in Ukraine exercises parliamentary control over the observance of the constitutional rights and freedoms of man and citizen and the protection of the rights of everyone within the territory of Ukraine and within its jurisdiction on an ongoing basis [20]. As it was already mentioned, the Law on Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights empowers Ombudsman to consider the appeals of natural persons. By doing this, it conducts the administrative justice and therefore may be defined as a quasi court for this purpose. We would like to admit that Ukrainian Commissioner has extensive powers to act on its initiative even without citizen's appeal, which allows him to conduct the activities even more effectively. For example, Ombudsman is unobstructed to attend the meetings of state authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions, organizations, regardless of ownership [20].

Ukrainian legislation grants the Ombudsman with the power to issue an order (request) — a mandatory written request of the Commissioner to eliminate violations of the requirements of the legislation on personal data protection, which is submitted (sent) to the subject of verification. Such order is an essential instrument of human rights protection since it can be enforced. For example, in 201 the Commissioner ordered “Lifecell”, one of the biggest mobile operator in Ukraine, to terminate the storage and deletion of personal data of subscribers of Lifecell, which are stored beyond the limitation period (3 years) from the moment of termination of contractual relations between the data subject and the owner. In response to the order, Lifecell reported on the fulfilment of the requirements, namely: taking measures to identify, collect and destroy documents containing personal data of Lifecell subscribers, contractual relations with which were terminated, which persist beyond the limitation

period and are subject to destruction. The company destroyed 880761 contracts and documents to them during the specified period, containing personal information of subscribers of Lifecell [15]. Such orders may be issued to public administration authorities as well.

The main disadvantage of the Ombudsman in the administrative justice system is lack of coercive powers (except for issuing orders). His decisions have only recommendatory character and may be ignored or inappropriately enforced by the public administration. Moreover, much of the decision-making process is conducted out of view of the complainant [4]. Also, sometimes in Ukraine we may face the problem when decisions of Ombudsman have rather a political character and are not objective enough. In our view, society should develop further to eliminate such obstacle.

Insights from this study and perspectives for further research in this direction. After theoretical and empirical analysis, it can be stated that the concept of the administrative justice system in Ukraine is too narrow and does not correspond to reality. Taking into consideration the powers of the national commissions, Ombudsman, Antitrust Committee, Ministry of Justice to consider the appeals of natural persons, they should form a part of the administrative justice system of Ukraine. National commissions play an important role in the field of administrative justice since they possess a certain degree of independence and issue more quality decisions due to their specialization in the specific sectors of the economy. The main weakness of the national regulators is their problematic legal status, which should be dealt with by the legislator in order to consider the decisions of commissions to have a licit nature. Ombudsman forms an integral part of the administrative justice system. Its main strength is the possibility to act on his own even without an appeal and to issue orders. The phenomenon of the Ombudsman is not flawless, and it still lacks coercive powers and may issue politically influenced decisions.

References

1. Basic Law for the Federal Republic of Germany.
2. Handbook for Monitoring Administrative Justice // Folke Bernadotte Academy and Office for Democratic Institutions and Human Rights, (2013). URL: <https://www.osce.org/albania/105271?download=true>.
3. Khal'ota A. Pravo kozhnoho na zvernennya do ombudsmana za zakhystom svoyikh prav i svobod // Yurydychna nauka: suchasny stan ta perspektyvy rozvytku. 2017. PP. 176–177. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4158/1/-%20ЗБІРНИК%20ТЕЗ%20%20оср._p174-175.pdf.
4. Kirkham R. The ombudsman, tribunals and administrative justice section: a 2020 vision for the ombudsman sector // Journal of Social Welfare and Family Law. 2016. 38 (1). PP. 103–114. URL: <http://eprints.whiterose.ac.uk/98838/9/Kirkham%20-%20Vision%202020.pdf>.
5. Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 chervnia 1996 r. // Ofitsiyniy sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
6. Kuybida R. Administratyvna yustytisiya // Velyka ukrayins'ka entsyklopediya. URL: https://vue.gov.ua/Адміністративна_юстиція.
7. Polozhennya pro Natsional'nu komisiyu, shcho zdiysnyuye derzhavne rehulyuvannya u sferi zv'yazku ta informatzatsiyi № 1067/2011 vid 23.11.2011.

8. Poryadok zdiysnennya Upovnovazhenym Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny kontrolyu za doderzhanniam zakonodavstva pro zakhyst personal'nykh danykh № 1/02-14 vid 08.01.2014.
9. Rishennja Konstytucijnogo Sudu Ukrainy № 5-p/2019 vid 13.06.2019.
10. Sokurenko O. Suchasna administratyvna yustytisiya v Ukrayini // Naukovi zapysky KDPU. Seriya: Pravo, УДК 321.43. 2017. PP. 165–168. URL: [http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2659/1/Сучасна% 20 адміністративна% 20 юстиція% 20 в% 20 україні.pdf](http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2659/1/Сучасна%20адміністративна%20юстиція%20в%20україні.pdf).
11. Stefanyuk V. Sudovyy kontrol' za diyal'nisty orhaniv derzhavnoyi vlady // Pravo Ukrayiny. 1998. No3.
12. The Ombudsman. URL: <https://www.britannica.com/topic/administrative-law/The-ombudsman>.
13. Vashchenko Y. Legal Issues of the Public Administration in Ukraine in the Context of Constitutional and Public Administration Reforms // Jurisprudencija. 2014. 21(4). PP. 1186–1207. URL: <https://doi-org.skaitykla.mruni.eu/10.13165/JUR-14-21-4-13>.
14. Vashchenko Y. Nezalezhni regulyatorni organi v sferi ohoroni zdorov'ya: Evropejskij dosvid ta perspektivi rozvitku v Ukraini // Pravo i gromadyans'ke suspil'stvo. 2014. № 1. PP. 211–220. URL: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-6-2014/item/161-nezalezhni-rehuliatorni-orhany-v-sferi-okhorony-zdorov-ia-yevropejskyi-dosvid-ta-perspektyvy-rozvytku-v-ukraini-vashchenko-yu-v>.
15. Website of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/61216-jp-upovnovazhenim-vidano-obov'yazkovij-dlya-vikonannya-pripis-pro-pripinen/>.
16. Zakon Ukrainy “Pro Antymonopol'nyy komitet Ukrayiny” № 3659-XII vid 26.11.1993.
17. Zakon Ukrainy “Pro derzhavnu reyestratsiyu yurydychnykh osib, fizychnykh osib — pidpryyemtsiv ta hromads'kykh formuvan” № 755-IV vid 15.05.2003.
18. Zakon Ukrainy “Pro Nacional'nu komisiyu, sheho zdiysnyue derzhavne regulyuvannya u sferah energetiki ta komunal'nih poslug” № 1540-VIII vid 22.09.2016.
19. Zakon Ukrainy “Pro strakhuvannya” № 85/96-BP vid 07.03.1996.
20. Zakon Ukrainy “Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny” № 776/97-BP vid 23.12.1997.
21. Zakon Ukrainy “Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny”.
22. Zhushman M. Henezys i suchasnyy stan administratyvnoyi yustytisiy ukrayiny // Pidpryyemnytstvo, gospodarstvo i pravo, УДК 342.9. 2016. PP. 105–109. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/08/21.pdf>.

Гончаров Вадим Олександрович

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гончаров Вадим Александрович

студент

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Noncharov Vadym

Student of the

Yaroslav Mudriy National Law University

Зайцев Владислав Богданович

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Зайцев Владислав Богданович

студент

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Zaitsev Vladyslav

Student of the

Yaroslav Mudriy National Law University

Науковий керівник:

Ковтун Марина Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА:
ПРАВА Й ОБОВ'ЯЗКИ**

**АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС
ИНОСТРАНЦЕВ И ЛИЦ БЕЗ ГРАЖДАНСТВА:
ПРАВА И ОБЯЗАННОСТИ**

**ADMINISTRATIVE-LEGAL STATUS OF FOREIGNERS
AND PERSONS WITHOUT CITIZENSHIP:
RIGHTS AND OBLIGATIONS**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питання особливостей нормативного закріплення та реалізації прав та обов'язків іноземців та осіб без громадянства в порівнянні з громадянами. Підкреслюються розбіжності прав і обов'язків цих категорій осіб. Акцентується увага на правах і обов'язках іноземців та осіб без громадянства, закріплених у Конституції України, поточних законах та підзаконних актах.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, іноземці, особи без громадянства, права й обов'язки.

Анотація. Стаття посвячена дослідженню питання особливостей нормативного закріплення і реалізації прав і обов'язків іноземців та осіб без громадянства порівняно з громадянами. Підкреслюються відмінності прав і обов'язків цих категорій осіб. Акцентується увага на правах і обов'язках іноземців та осіб без громадянства, закріплених в Конституції України, законах і підзаконних актах.

Ключевые слова: адміністративно-правовий статус, іноземці, особи без громадянства, права і обов'язки.

Summary. The article deals with the issue of especially of normative consolidation and implementation the rights and responsibilities of foreigners and stateless persons in comparison with citizens. The differences in the rights and responsibilities of these categories of persons are emphasized. Emphasis is placed on the rights and responsibilities of foreigners and stateless persons enshrined in the Constitution of Ukraine, more specifically laws and by-laws.

Key words: administrative-legal status, foreigners, stateless persons, rights and responsibilities.

Постановка проблеми. Останнім часом відбувається розширення прав і обов'язків іноземців та осіб без громадянства, що призводить до часткового зрівняння з правами та обов'язками громадян. Для того, щоб встановити детальний адміністративно-правовий статус цих осіб було прийнято ряд нормативних актів, що визначають права та обов'язки цих категорій осіб. Так, правовою основою є: Конституція України; міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, наприклад, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року; закони України, зокрема: «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання»; інші акти законодавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні питання щодо адміністративно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства були предметом вивчення таких дослідників: Ю. П. Битяк, І. В. Бойко, Н. В. Загородня, Т. О. Мацелик, Ю. М. Фролов та інші. Однак, проблема застосування цих заходів все ще залишається актуальною.

Метою статті є дослідження законодавства, особливостей прав і обов'язків іноземців та осіб без громадянства, а також актуальних нововведень до відповідних нормативно-правових актів.

Виклад основних положень. У загальній теорії права під «правовим статусом» розуміється сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів суб'єктів права [1, с. 534]. У розрізі адміністративного права наявні наступні погляди: це наявність у конкретного суб'єкта прав і обов'язків, передбаченими нормами адміністративного права (Ю. М. Фролов) [2, с. 551]; це складова загального правового статусу, що визнається обсягом і характером адміністративної правосуб'єктності, яка становить адміністративну правоздатність і дієздатність (Ю. П. Битяк) [3, с. 63].

Таким чином, адміністративно-правовий статус — це компонент загального правового статусу, що складається з комплексу прав, свобод, обов'язків та гарантій їх реалізації, що закріплюються в Основному Законі, нормах адміністративного права та нормативних приписах інших галузей.

Щодо змісту адміністративно-правового статусу, як галузевого виду правового статусу, серед вчених

немає чіткої згоди. Деякі вчені, що є прихильники широкого підходу, до складу адміністративно-правового статусу особи включають права та обов'язки, гарантії, принципи, юридичну відповідальність; правосуб'єктність, права, обов'язки, заборони та відповідальність [4, с. 76]. Однак, найбільш вживаним у доктрині адміністративного права є вузький підхід, визначений Ю. П. Битяком, відповідно до якого, основними компонентами адміністративно-правового статусу є основні (невід'ємні) права й свободи громадянина; комплекс нормативних прав і обов'язків; гарантії реалізації цих прав і обов'язків [3, с. 63–67]. Ці компоненти не є відділеними один від одного, а знаходяться в постійному та узгодженому взаємозв'язку.

Традиційно під адміністративною правосуб'єктністю розуміється здатність особи бути суб'єктом адміністративного права, тобто бути носієм суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, передбачених нормами адміністративного права [2, с. 551]. Вона є різновидом загальної правосуб'єктності.

Існують декілька підходів щодо розкриття елементів адміністративної правосуб'єктності. Будемо вважати, що її елементами є право- та дієздатність. Під адміністративною правоздатністю розуміється здатність мати суб'єктивні права і обов'язки адміністративно-правового характеру [5, с. 111]. Адміністративна дієздатність означає спроможність своїми діями набувати та реалізовувати права й виконувати обов'язки адміністративного характеру [3, с. 63–67].

Адміністративна правоздатність іноземців та осіб без громадянства відрізняється від аналогічної для громадянина, оскільки виникає в момент перетину кордону. Треба наголосити що правоздатність виникає незалежно від законності перебування на території України. Таким чином, якщо іноземець чи особа без громадянства перебуває протягом більш тривалого часу, то він має більший обсяг комплексу прав та обов'язків. У той час дієздатність, обсяг, характер прав та обов'язків залежать від тривалості перебування на території України [7, с. 155].

Спробуємо довести, що в Україні для цих категорій осіб діє національний правовий режим, проголошений ст. 26 Конституції України. Під національним

правовим режимом розуміється здатність іноземців та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також нести такі самі обов'язки, як і громадяни України, окрім винятків, визначених Основним Законом, законами чи міжнародними договорами України [8]. Таким чином, якщо існує такий принцип рівності, то правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні не залежить від певних обмежень для іноземців та осіб без громадянства тієї держави, звідки вони прибувають.

Юридично виваженими є погляди Ю. П. Битяка [3, с. 87–93] та Т. О. Мацелик [7, с. 157], які стверджують, що іноземці та особи без громадянства мають рівні права у порівнянні з громадянами України, зокрема право на звернення до суду та інших державних органів для захисту своїх прав та законних інтересів, право займатися будь-якими видами підприємницької діяльності в межах закону, право на працю, на участь в об'єднаннях громадян, соціальний захист, на освіту, на вільне пересування по території України, право на мирні зібрання і т.п., та обов'язок сплачувати податки і збори тощо.

Однак, слід підкреслити, що Конституцією України закріплено деякі права, що належать відповідно тільки громадянам.

Так, іноземці та особи без громадянства не можуть бути членами політичних партій. До такого висновку можна дійти проаналізувавши ст. 36 Конституції України, де говориться, що винятково громадяни можуть бути членами політичних партій, та положення закону України «Про політичні партії України», де передбачено, що політичною партією є саме добровільне об'єднання громадян (ст. 2), що реалізують своє право на свободу об'єднуватися в політичні партії (ст. 1).

Відповідно до Закону України «Про державну службу», державним службовцем є лише громадянин України [9], згідно зі ст. 70 Основного Закону, виборче право мають виключно громадяни України, ст. 38 Конституції України передбачено, що саме громадяни можуть обирати та бути обраними до органів публічної влади [8].

До того ж іноземці та особи без громадянства не можуть займати низку посад, серед них є посада Президента України (ст. 103, 148 Основного Закону), судді (ст. 127 Конституції), прокурора (ст. 27 Закону України «Про прокуратуру»), посади членів Кабміну (ст. 7 Закону України «Про Кабінет Міністрів України») та інші.

Досить специфічно в Конституції України закріплено право на участь у професійних спілках (ст. 36) [8], де зазначається, що його суб'єктом є саме громадяни. Зазначимо, що іноземців та осіб без громадянства в ній не згадано, однак, згідно зі статтею 6 Закону України «Про професійні спілки, їх права, гарантії діяльності» іноземні громадяни та особи без громадянства не можуть створювати проф-

спілки, але можуть вступати до профспілок, якщо це передбачено їх статутами [10]. Таким чином, не треба буквально тлумачити положення Основного Закону, бо те, що громадянам дозволено брати участь у професійних спілках ще не означає неможливість цього робити іноземцям або особам без громадянства.

Зазначені суб'єкти нарівні з громадянами України користуються правом на свободу пересування, тобто таке, що передбачає можливість вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміститися по території України (ст. 3 закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»), але повноцінно це право можуть реалізувати лише ті, хто перебуває на території України на законних підставах, в іншому випадку до осіб, які не мають законних підстав, свобода пересування обмежується (ст. 12 вищезгаданого Закону), для останніх у ст. 13 передбачено обмеження вільного вибору місця проживання [11]. Таким чином, через наявність у них додаткових обмежень підтверджується інший, відмінний адміністративно-правовий статус від громадян, який можна охарактеризувати вужчим обсягом прав.

Конституційне право іноземців та осіб без громадянства вільно залишати територію України (ст. 33 Основного Закону) підкріплюється можливістю в'їзду та виїзду з України, згідно з ст. 9 та 22 закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Серед особливостей є порядок в'їзду в Україну, у той час як громадяни цю процедуру здійснюють на основі паспортів, то іноземці та особи без громадянства на підставі паспортного документа та в'їзної візи, якщо інше не передбачено міжнародними договорами та законодавством України [12]. Таким чином, можна виділити: 1) основні підстави в'їзду, тобто те, що встановлено у загальному порядку, а саме — паспортний документ та віза; 2) спеціальні підстави, тобто те, що встановлено міжнародним договором або спеціальним нормативно-правовим актом. У вищевказаному законі також зазначені підстави для відмови та скасування візи, а також для заборони в'їзду та виїзду. Окрім цього, дозволяється транзитний проїзд для іноземців та осіб без громадянства за наявності транзитної візи, якщо інше не передбачено законодавством. Ці суб'єкти, якщо перебувають на законних підставах в Україні, мають право вільно залишити територію України, крім випадків, встановлених законом [12].

У контексті реалізації попередньо зазначеного права варто зауважити, що адміністративно-правовий статус для цих категорій суб'єктів набувається в разі законного перетину території України. Однак, якщо особа не перебуває на законних підставах, то до неї може бути застосовано такі заходи адміністративного примусу, як примусове повернення та примусове видворення. Вичерпний перелік підстав закріплений в ст. 26 і 30 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Конституція України надає право на освіту не тільки громадянам, але й іноземцям та особам без громадянства (ст. 53) [8]. Деталізується це положення в ч. 2 ст. 4 Закону України «Про освіту», згідно з якою цій категорії осіб забезпечується право на безоплатну освіту для здобувачів дошкільної та повної загальної середньої освіти [13]. У ч. 2 ст. 4 вищезазначеного закону не вказано, що іноземці та особи без громадянства можуть здобувати вищу освіту за рахунок фінансування з державного та місцевого бюджетів, але підкреслено, що порядок встановлюється законодавством [13]. Таким чином, подальшу відповідь слід шукати в нормативно-правових актах, де конкретизовано вищезгадане положення. У 2018 році Кабінет Міністрів України видав постанову «Питання здобуття вищої освіти деякими категоріями осіб», в якій визначив квоти для здобуття вищої освіти за рахунок державного бюджету деякими категоріями іноземців та осіб без громадянства: які постійно проживають в Україні; яким надано статус біженця; які потребують додаткового або тимчасового захисту; що перебувають на навчання відповідно до міжнародних договорів України [14].

Слід зазначити, що у визначені категорії іноземців та осіб без громадянства не включено таких, що тимчасово проживають на території України. Таким чином можна сказати, що ця категорія осіб хоча й має право на освіту на рівні з громадянами, але реалізація цього права дещо ускладнена для певних категорій іноземців та осіб без громадянства на здобуття певних рівнів освіти.

Обов'язок, що не поширюється на зазначених суб'єктів, закріплений в ст. 65 Конституції України [8], що кореспондується зі ст. 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [15], де встановлено, що обов'язок захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, проте 06.10. 2015 р. були внесені зміни до зазначеного закону, згідно з якими, ці суб'єкти можуть проходити військову службу в Збройних

Силах України лише за контрактом (добровільно). Приймаються на службу іноземці та особи без громадянства за контрактом на посади рядового, сержантського і старшинського складу (ч. 1 ст. 21-1) вони повинні відповідати вимогам, які передбачені ч. 2 ст. 21-1. Відповідно до ч. 3 ст. 21-1, для прийняття на службу вони повинні звернутися до військового комісаріату за місцем їх проживання [15].

Статтею 67 Основного Закону передбачено обов'язок сплачувати податки і збори [8]. Розмір та порядок сплати конкретизується Податковим кодексом України. Вичерпний перелік податків та зборів загальнодержавного та місцевого значення міститься відповідно у статтях 9 та 10 Податкового кодексу України.

Висновки. Проаналізувавши законодавство України щодо питання адміністративно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства, зроблено наступні висновки.

1. Іноземці та особи без громадянства характеризуються тим, що мають менший обсяг правосуб'єктності в порівнянні з громадянами, це пов'язано з постійним зв'язком між громадянами та державою, що є основою громадянства.

2. Наразі існує тенденція щодо розширення обсягу прав іноземців та осіб без громадянства, відбувається певне зрівняння з адміністративно-правовим статусом громадян, що у свою чергу підтверджує, що в Україні для цих категорій осіб встановлений національний режим, за винятком низки прав та обов'язків.

3. Встановлено ряд недоліків у джерелах (формах) права в контексті адміністративно-правового статусу іноземців та осіб без громадянства, що свідчить про доцільність упорядкування нормативно-правової бази та подолання в ній розбіжностей.

4. Виявлено, що повсякчас конституційні приписи треба тлумачити розширено, бо те, що в Основному Законі текстуально закріплено можливість лише громадян, не завжди означає, що такої можливості позбавлені іноземці та особи без громадянства.

Література

1. Трихліб К. О. Правовий статус. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 3. Загальна теорія права. Х. Право. 2017. С. 534–536.
2. Фролов Ю. М. Суб'єкти адміністративного права: сутність та підстави класифікації // Актуальні проблеми права: теорія і практика. 2012. № 25. С. 549–557. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2012_25_70.
3. Битяк Ю. П., Балакарева І. М., Бойко І. В. та ін. Адміністративне право: підручник. Харків: Право, 2020. 392 с.
4. Загородня Н. В. Адміністративно-правовий статус громадян України // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2018. Вип. 33. С. 75–77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2018_33_21.
5. Галуцько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
6. Бахрах Ю. П. Адміністративне право України. Харків: Право. 2004. 527 с.
7. Мацелик Т. О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та система: монографія. Ірпінь: Видавництво Національного університету державної податкової служби України. 2013. 342 с.

8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141.
9. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII // Офіційний вісник України. 2016. № 3. Ст. 149.
10. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV // Відом. Верховної Ради України. 1999. № 45. С. 397.
11. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 15. С. 232.
12. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI // Відом. Верховної Ради України. 2012. № 19–20. С. 179.
13. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII // Відом. Верховної Ради України. 2017. № 38–39. С. 380.
14. Питання здобуття вищої освіти деякими категоріями осіб: постанова Кабінету Міністрів України від 12.09.2018 р. № 729. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/729-2018-п>.
15. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII // Відом. Верховної Ради України. 1992. № 27. С. 385.

УДК 342.92(477):341.231.14

Діброва Таїсія Андріївна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Диброва Таисия Андреевна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Dibrova Taisiya

Student of the

Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of

Yaroslav Mudriy National Law University

Науковий керівник:

Червякова Олена Борисівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРОЦЕДУРА НАДАННЯ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АНАЛІЗУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛІКАРЯ ТА ПАЦІЄНТА

ПРОЦЕДУРА ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ МЕДИЦИНСКИХ УСЛУГ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ АНАЛИЗА АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСА ВРАЧА И ПАЦИЕНТА

PROCEDURE FOR THE PROVISION OF MEDICAL SERVICES THROUGH THE PRISM OF ANALYSIS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE DOCTOR AND PATIENT

Анотація. У статті на базі чинного вітчизняного законодавства досліджено адміністративно-правовий статус лікаря та пацієнта. На основі наукових підходів та законодавчих положень проаналізовано складові елементи статусу: права, обов'язки, юридичну відповідальність, заборони та обмеження. Було встановлено, що права та обов'язки поділяються на основні, спеціальні та додаткові, наведено приклади. Зроблено зауваження стосовно недоліків правової регламентації статусу лікаря, відсутності системності. Запропоновані шляхи вирішення існуючих проблем. Стверджується, що запровадження чіткого нормативного врегулювання здатне усунути практичні складнощі у процесі надання медичних послуг та зробити його більш ефективним.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус пацієнта, адміністративно-правовий статус лікаря, медицина, права пацієнта, обов'язки пацієнта, права лікаря, обов'язки лікаря, здоров'я.

Аннотация. В статье на базе действующего отечественного законодательства исследован административно-правовой статус врача и пациента. На основе научных подходов и законодательных положений проанализированы составляющие элементы статуса: права, обязанности, юридическая ответственность, запреты и ограничения. Было установлено, что права и обязанности делятся на основные, специальные и дополнительные, приведены примеры. Сделано замечание относительно недостатков правовой регламентации статуса врача, отсутствия системности. Предложены пути решения существующих проблем. Утверждается, что введение четкого нормативного урегулирования способно устранить практические трудности в процессе предоставления медицинских услуг и сделать его более эффективным.

Ключевые слова: административно-правовий статус пацієнта, административно-правовий статус врача, медицина, права пацієнта, обов'язки пацієнта, права врача, обов'язки врача, здоров'я.

Summary. The article examines the administrative and legal status of a doctor and patient on the basis of existing domestic legislation. Based on scientific approaches and legal provisions, constituent elements of the status: rights, obligations, legal liability, prohibitions and restrictions are analyzed. It was found that the rights and obligations are divided into basic, special and additional, relevant examples are given. Comments on the minuses of legal regulation of the status of a doctor, lack of consistency were made. There are proposed ways to solve existing problems. It is argued that the introduction of a clear regulatory settlement can eliminate practical difficulties in the provision of medical services and make it more effective.

Key words: administrative and legal status of a patient, administrative and legal status of a doctor, medicine, rights of a patient, duties of a patient, rights of a doctor, duties of a doctor, health.

Постановка проблеми. Сучасний стан національної системи охорони здоров'я можна визначити як інноваційний, адже Україна завдала вектори розвитку на європейські стандарти, складником яких є демократизація сфери медицини. Незважаючи на реформу охорони здоров'я, на законодавчому рівні відсутня систематизація прав і обов'язків таких учасників правовідносин з надання медичних послуг, як пацієнти та лікарі. Регламентация їхнього статусу у низці нормативних актів не є чіткою та впорядкованою, що ускладнює їх взаємовідносини у процесі надання медичних послуг. Тому існує необхідність у виокремленні складників та аналізі административно-правового статусу суб'єктів таких відносин, а в подальшому — й потребі його законодавчого удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правового статусу суб'єктів правовідносин є актуальним у науковому середовищі. Більшість робіт вчених у галузі административного та медичного права присвячена аналізу окремих елементів административно-правового статусу лікаря та пацієнта. Наше дослідження спирається на праці таких вчених як В. Б. Авер'янов, В. М. Слома, Д. В. Бондаренко, М. В. Окерешко.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Виокремити та систематизувати складники административно-правового статусу пацієнта та лікаря, проаналізувати його особливості, а також запропонувати шляхи його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Здоров'я — це одне з найвищих суспільних і соціальних благ, це та цінність сучасної цивілізації, яку визначають як найбільше багатство. В європейській програмі «Здоров'я — 2020» наголошується, що гарне здоров'я людини є життєво необхідним для економічного й соціального розвитку, важливою умовою для відновлення економіки.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, здоров'я характеризується «станом повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки відсутністю хвороб і фізичних вад». Право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я закріплено у ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні

права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р. Тим самим міжнародне співтовариство визнало, що запорукою розбудови будь-якої демократичної країни є розвиток та вдосконалення охорони здоров'я її громадян. Оскільки прогрес стоїть лише за здоровою нацією, тому були і є актуальними дослідження сфери медицини, в тому числі й правниками.

Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я визнаються в нашій країні найвищою соціальною цінністю. В розвиток цих положень ст. 49 Конституції гарантує право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, що забезпечується державним фінансуванням відповідних програм, а також створенням умов для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1].

На думку таких вчених-правознавців, як В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк та ін., административне право регламентує такі взаємовідносини між органами публічної влади та громадянами, які гарантують кожному реалізацію, дотримання й захист їхніх прав і свобод. Тож предметом административного права є не лише відносини управлінського характеру, які виникають у суспільстві в цілому, але й відносини в окремих сферах суспільства, зокрема таких, що складаються в процесі надання медичних послуг. Вважаємо, що одне з центральних місць в цих відносинах належить питанню про административно-правовий статус їх суб'єктів — пацієнта та лікаря. Вихідною у визначенні змісту статусу таких осіб можна вважати думку І. П. Голосніченка, який до змісту загального административно-правового статусу особи включає її права та обов'язки, закріплені нормами права [2, с. 198]. Доповнює цей комплекс юридична відповідальність особи, а також заборони та обмеження, які на неї покладаються. Що стосується административно-правового статусу пацієнта та лікаря, то такі особи мають спеціальний статус, оскільки наділені додатковими, порівняно з іншими особами, ознаками. Розглянемо ці питання докладніше.

Відповідно до ст. 3 Основ законодавства про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р., пацієнтом є фізична особа, яка звернулася за медичною

допомогою та/або якій надається така допомога [3]. Визнання людини пацієнтом не залежить від її психічного або фізичного стану: вона може бути як хворою, так і здоровою. Звернувшись до медичного закладу, особа стає учасником правовідносин і наділяється сукупністю прав, а разом із ними й відповідними обов'язками та можливістю бути притягнутою до відповідальності в разі порушення норм, встановлених у галузі охорони здоров'я. Слід зазначити, що у вітчизняному законодавстві відсутній єдиний нормативний акт, який містив би чіткий перелік учасників відносин з надання медичних послуг. Оскільки права пацієнта регламентовані низкою джерел, необхідно, перш за все, звернутися до Цивільного кодексу від 16 січня 2003 р. № 435-IV (далі — ЦК) [4] та Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII зі змінами (далі — Основи).

Права пацієнта, як основні права людини, яка звернулася за медичною допомогою, ґрунтуються на принципах рівності, визнання життя найвищою цінністю, тісного взаємозв'язку фізичного й духовного здоров'я, поваги до честі та гідності, недоторканості людини, її індивідуальності, довіри між пацієнтом і медичним працівником, об'єктивного і своєчасного розгляду фактів порушення прав пацієнта та відповідальності в разі їхнього порушення.

Аналіз діючого законодавства дозволяє виокремити такі три групи прав пацієнтів: 1) основні (загальні) права; 2) спеціальні (закріплені за окремими категоріями пацієнтів); 3) додаткові або допоміжні права. Розглянемо ці питання докладніше.

Проаналізувавши положення відповідних законів, а також інформацію, розміщену на сайті Міністерства охорони здоров'я України, стосовно першої групи прав пацієнтів, зазначимо, що держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної медичної допомоги (ст. 8 Основ). Статті 34, 38 Основ надають право кожному пацієнту, наділеному відповідною дієздатністю, вільно обирати (замінити) лікаря й заклад охорони здоров'я, які можуть надати йому необхідну допомогу. Оскільки чітке тлумачення словосполучення «надати необхідну допомогу» у законодавстві відсутнє, можна зробити висновок, що лікар на власний розсуд визначає таку можливість. Стосовно заміни лікаря — то в такому разі має бути дотримана відповідна процедура: звернення з письмовою заявою на ім'я головного лікаря закладу охорони здоров'я, в якій обов'язковим є обґрунтування необхідності заміни лікаря. Відповідь на таку заяву надається відповідно до ст. 20 Закону України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. [5].

У ст. 39 Основ та ст. 285 ЦК передбачено право пацієнта на отримання достовірної і повної інформації про стан свого здоров'я, ознайомлення з відповідними медичними документами. Проте існують випадки, коли повна інформація щодо хвороби може

заподіяти шкоду пацієнту, яка зменшує шанси на одужання. В такому разі лікар має право обмежити доступ особи до таких даних, втім зобов'язаний інформувати членів сім'ї або інших осіб стосовно стану хворого.

Будь-яке лікування не може відбуватися за відсутності згоди на це пацієнта. Дана згода передбачає поінформованість пацієнта щодо стану здоров'я, мети проведення лікувальних заходів, обраних методів, досліджень, наявності ризику. Винятком можуть бути випадки існування ознак прямої загрози життю пацієнта, коли згоду отримати неможливо (ст. 43 Основ). Стаття 286 ЦК та ст. 39¹, 40 Основ передбачають право особи на приватність. Йдеться про віднесення до конфіденційної інформації будь-яких відомостей про здоров'я особи, факт її звернення за медичною допомогою. На медичних працівників покладається обов'язок дотримуватися лікарської таємниці, повне збереження анонімності пацієнта у випадку використання інформації стосовно його хвороби.

Низка прав пацієнта зафіксована у ст. 6 Основ, а саме: право пацієнта, який перебуває на стаціонарному лікуванні на допуск до нього інших осіб (обмеження можуть бути встановлені правилами внутрішнього розпорядку лікувального закладу), право на оскарження неправомірних дій і рішень працівників закладу охорони здоров'я, на відшкодування шкоди — ст. 8 Основ. На жаль, останнім правом на практиці часто зловживають, бо пацієнт не завжди є об'єктивним. Право на оскарження та відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди зазвичай реалізується у судовому провадженні. Так як відповідальність за дотримання стандартів і якості безпеки надання медичних послуг покладається на адміністрацію і медичних працівників, то відповідачем завжди є заклад охорони здоров'я — тобто роботодавець або ж лікар-ФОП. Для реалізації даного права і контролю за якістю медичної допомоги працюють клініко-експертні комісії (КЕК). На жаль, у пацієнтів не завжди є можливості та достатні знання для самостійного звернення до суду, тому поширеним є залучення третіх осіб. Деякі науковці пропонують застосовувати в Україні медіацію, яка передбачає допомогу спеціаліста: психолога, юриста, який би допоміг дійти згоди із відповідним медичним закладом чи працівником із самого початку [6, с. 307].

До другої групи прав пацієнтів відносяться спеціальні права, які належать окремим категоріям осіб, а також окремим категоріям хворих. Так, при стаціонарному лікуванні дитини мати має можливість перебувати у лікарні разом із дитиною, при цьому отримувати безоплатне харчування та відповідні виплати допомоги по соціальному страхуванню (ст. 64 Основ). Люди, які живуть з ВІЛ мають право на безоплатне забезпечення антиретровірусними препаратами та лікарськими засобами для лікування опортуністичних інфекцій (ст. 15 Закону України

«Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12 грудня 1991 р.) [7]. Низка прав хворих на туберкульоз міститься у ч. 1 ст. 20 Закону України «Про протидію захворюванню на туберкульоз» від 5 липня 2001 р., серед яких, зокрема, право на безоплатне санаторно-курортне лікування відповідно до медичних показань, можливість спілкування з членами сім'ї та іншими особами з дотриманням протиепідемічного режиму [8]. Законодавець, виходячи із неприпустимості свавільного обмеження прав психічно хворих, закріплює право для цієї категорії пацієнтів на перебування в закладі з надання психіатричної допомоги лише протягом строку, необхідного для обстеження та лікування (ст. 25 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р.) [9].

Визначаючи третю групу прав пацієнтів, важливо сказати, що на них покладена допоміжна функція у зобов'язаннях, що виникають з договору про надання медичних послуг. Так, у п. 5 Інструкції № 1374 [10] міститься право пацієнта на збереження і схоронність речей, грошей у сейфах, спеціальних приміщеннях закладу охорони здоров'я. Проте за речі, які не були здані на зберігання, заклад охорони здоров'я відповідальності не несе. Невід'ємним елементом статусу пацієнтів є гарантії забезпечення їх прав. Так, у ст. 6 Закону України «Про страхування» запроваджено добровільне медичне страхування, а ст. 7 цього ж Закону відносить медичне страхування до обов'язкового [11].

Аналогічно до прав пацієнтів, їх обов'язки також підлягають поділу на загальні (які містяться у ст. 10 Основ, наприклад, обов'язок проходити медичні огляди, робити щеплення, піклуватись про своє здоров'я і здоров'я дітей) та спеціальні. До загальних обов'язків також відноситься повага при спілкуванні із медичним працівником, співробітництво із лікарем у процесі лікування, дотримання прав інших пацієнтів тощо.

Спеціальні обов'язки покладаються на окремі категорії хворих. Наприклад, хворі на туберкульоз та інфіковані мікобактеріями туберкульозу зобов'язані дотримуватися вимог протиепідемічного режиму [ст. 20, 8]. Це обов'язки людей, які живуть з ВІЛ вживати заходів для запобігання поширенню ВІЛ-інфекції: повідомляти своїх партнерів про можливість їх зараження, відмовлятися від донорства біологічних елементів тощо [ст. 12, 7].

У разі прямого порушення умов договору про надання медичних послуг з боку пацієнта він може бути притягнутий до цивільно-правової або кримінальної відповідальності. Таким порушенням може бути неповага до честі, гідності, ділової репутації медичного працівника чи псування іміджу медичного закладу, введення в оману співробітників лікувально-профілактичних закладів, псування

матеріально-технічної бази установи, несплата за надані медичні послуги. Основним суб'єктом правовідносин з надання медичних послуг є лікар. Комплекс його прав і обов'язків набагато більший за обсягом, аніж у пацієнта, а юридична відповідальність у сфері його праці прописана майже в кожній галузі права. На жаль, у нашій державі відсутній документ, в якому б повно і системно визначався адміністративно-правовий статус лікаря, хоча нормативно правових аспектів його діяльності — багато. Прийняття Основ стало своєрідною революцією в законодавчому закріпленні прав пацієнтів, але знову-таки не статусу лікаря. Усі права медичних працівників, які ми знаходимо — є нічим іншим як правами-обов'язками. Тобто для реалізації свого професійного права лікар має вчинити певні дії. Справді, особа, яка вирішила пов'язати свою долю із боротьбою за життя інших, взяла на себе важкий тягар, але при цьому не можна забувати, що це також людина, і вона не має бути обмежена у своїх правах за будь-яких обставин.

Раніше взаємовідносини медиків і пацієнтів регулювались правилами медичної етики, різноманітними принципами, наприклад, принцип «Не шкодь» (лат. *Primum non nocere*), але з часом акценти змістилися у бік правового регулювання. Проте того, що ми маємо зараз недостатньо. Так, говорячи про права, пільги та обов'язки медичних і фармацевтичних працівників, ми звертаємось лише до положень ст. 34, 77, 78 Основ. Тобто у сьогоденні реаліях України лікар не має права вимагати для себе кращих умов праці, він не застрахований від здійснення лікарської помилки. Виникає питання, чи буде фахівець виконувати свою роботу якісно і чи братиме на себе усі ризики? На практиці лікарів постійно супроводжують різного роду необґрунтовані претензії. У той час, як у світі медицина функціонує за конкретно виписаними законами, фахівцям цієї галузі в Україні також важливо надати дієві методи захисту, зробити їх працю врегульованою, встановити чіткі юридичні процедури. Як висновок, констатуємо, що сьогодні права пацієнта в нашій державі захищені значно краще, ніж права лікаря.

Новацією стало впровадження клінічних протоколів — медико-технологічних документів, якими мають керуватись медичні фахівці в кожній конкретній клінічній ситуації, аби лікувальний процес був якомога ефективнішим. Відповідно до наказу МОЗ «Про створення та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги в системі Міністерства охорони здоров'я України» було розроблено: настанови, стандарти, протоколи. І, виходячи зі змісту ст. 141 Основ, додержання не тільки стандартів медичної допомоги, табелів матеріально-технічного оснащення, але і протоколів є обов'язковим для всіх закладів охорони здоров'я. Також тепер українські лікарі можуть використовувати міжнародні протоколи, тобто запроваджувати

у своїй діяльності найактуальніші методи діагностики та лікування.

Лікар має право на відмову від подальшого лікування пацієнта, якщо останній не дотримується відповідних приписів та правил. Окрім того, в такому випадку з лікаря знімається відповідальність. Проте має бути дотримана певна процедура: факт порушення хворим вимог медичного закладу та працівника має бути обов'язково зафіксовано (ст. 32 Основ). Також медичний працівник має право не надавати пацієнту повну інформацію про стан його здоров'я, коли вона може заподіяти йому шкоду. Проте в законодавстві не зазначається, як зрозуміти, що саме ця інформація є шкідливою — тому дане питання медичний працівник вирішує на власний розсуд (ст. 39 Основ).

Низку професійних прав та пільг медичних працівників містить ст. 77 Основ, серед яких: можливість працювати відповідно до спеціальності та кваліфікації в належних умовах, вільного вибору методу діяльності, право на підвищення кваліфікації як найменш один раз у п'ять років, безоплатне користування фаховою інформацією, страхування, соціальну допомогу в разі нещасного випадку під час виконання своїх професійних обов'язків, посадовий оклад на основі Єдиної тарифної сітки, додаткову відпустку і скорочений робочий день, пільгове пенсійне забезпечення, надання житла та забезпечення телефоном, різноманітні податкові соціальні пільги, першочергову медичну допомогу і забезпечення лікарськими засобами, створення наукових товариств і професійних спілок, судовий захист тощо. Також це право на відмову від ведення пацієнта у разі невиконання ним вимог лікаря та порушення правил закладу охорони здоров'я.

Статус лікаря визначає така залежність: обов'язок медичного працівника витікає із права індивіда на медичну допомогу. Наприклад, кожний має право на охорону здоров'я, а у ст. 78 Основ зазначається обов'язок лікаря сприяти охороні і зміцненню здоров'я людей. Наголошуємо на тому, що протягом усього свого професійного життя лікар зобов'язаний дотримуватись положень Присяги лікаря, яку він приносить після отримання медичної спеціальності у вищому медичному навчальному закладі. Чимало труднощів у професійній діяльності лікаря на практиці пов'язано із лікарською таємницею — ст. 40

Основ. Так, медичні працівники та особи, яким під час виконання своїх обов'язків стала відома будь-яка інформація про здоров'я особи, не мають права на її розголошення, окрім чітко визначених законодавством випадків.

Сьогодні наявна проблема із відсутністю мотивації до якісної праці у медичних кадрах. Як вирішення проблеми, для продуктивнішого виконання своїх обов'язків лікарями можна запропонувати анонімне анкетування-оцінку лікаря, різні опитування. Але важливо, що ці заходи мають бути додатковими, адже організм людини індивідуальний, хвороба протікає у кожного по-різному, і часто лікар не в силах вплинути на ситуацію.

Щодо обмежень, то за ст. 78¹ Основ медичні працівники не мають права на одержання неправомірної вигоди, рекламування лікарських засобів тощо. Недбало ставлячись до своїх обов'язків та порушуючи покладені обмеження, лікар матиме справу із юридичною відповідальністю. Так, видача документів із хибними даними може бути підставою для притягнення медичного працівника до адміністративної та кримінальної відповідальності. Проте будь-яка відповідальність повинна вкладатися у розумні межі. Кандидат юридичних наук Д. В. Бондаренко під час аналізу лікарських помилок зазначає, що у випадку невдачі, не можна всю відповідальність звалювати на медичного працівника, адже тоді населення просто нікому буде лікувати. Ніхто не візьме у руки скальпель, знаючи, що за спиною вже стоїть суддя [12].

За пропозицією дослідників даного питання, діво було б внести певні зміни до законодавства — зробити визначення статусу лікаря детальнішим, або ж прийняти новий Закон України «Про статус лікаря та медичного працівника», де будуть закріплені їхні права і обов'язки [13, с. 119].

Висновки з даного дослідження. Отже, адміністративно-правовий статус лікаря та пацієнта складається з їхніх прав, обов'язків, обмежень та відповідальності. Дослідивши його складові елементи ми з'ясували, що більшість із них — зосереджена в одному законі — Основах законодавства України про охорону здоров'я. На практиці це не завжди зручно, а тому держава своїм регулюванням і встановленням їх статусів із дотриманням системи та чіткості, могла б зробити процес надання медичних послуг більш ефективним.

Література

1. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х томах: Том 1 Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Юридична думка, 2004. 584 с.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України: від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ // Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2801-12>

4. Цивільний кодекс України від 02.11.2019. № 435-IV // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 27.03.2020).
5. Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р., № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.03.2020).
6. Слома В. М. Права пацієнтів в Україні та гарантії їх здійснення. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення) // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17–18.04.2008, м. Львів.
7. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12 грудня 1991 р., № 1972-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12> (дата звернення: 08.04.2020).
8. Закон України «Про протидію захворюванню на туберкульоз» від 5 липня 2001 р., № 2586-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2586-14> (дата звернення: 08.04.2020).
9. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р., № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#n225> (дата звернення: 08.04.2020).
10. Инструкция по приему, учету, хранению и выдаче вещей, денег, денежных документов и ценностей <*>, принадлежащих больным, находящимся в лечебно-профилактических учреждениях здравоохранения, № 1374 от 17.10.86, Документ v1374400-86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1374400-86> (дата звернення 27.03.2020).
11. Закон України «Про страхування» від 4 жовтня 2001 р., № 2745-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-III> (дата звернення: 27.03.2020).
12. Бондаренко Д. В. К вопросу юридической ответственности медицинских работников // Медицинское право. 2006. № 4. С. 18.
13. Окерешко М. В. Проблематика визначення адміністративно-правового статусу лікаря // Правова держава. 2016. № 24. С. 116–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_24_21 (дата звернення: 28.03.2020).

References

1. Konstytuciya Ukrayiny': zakon Ukrayiny' vid 28 chervnya 1996 r. # 254k/96 // Vidomosti Verhovnoyi Rady' Ukrayiny'. 1996. # 30. St. 141.
2. Administratyvne pravo Ukrayiny'. Akademichny'j kurs: pidruchny'k: u 2-x tomah: Tom 1 Zagal'na chasty'na / red. kolegiya: V. B. Averyanov (golova). K.: Yury'dy'chna dumka, 2004. 584 s.
3. Osnovy' zakonodavstva Ukrayiny' pro oxoronu zdorovya: Zakon Ukrayiny': vid 19.11.1992 r. # 2801-XII // Sajt Verhovnoyi Rady' Ukrayiny'. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2801-12>
4. Cy'vil'ny'j kodeks Ukrayiny' vid 02.11.2019. # 435-IV // Baza dany'x «Zakonodavstvo Ukrayiny'». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennya: 27.03.2020).
5. Zakon Ukrayiny' «Pro zvernennya gromadyan» vid 2 zhovtnya 1996 r., # 393/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> (data zvernennya: 27.03.2020).
6. Sloma V. M. Prava paciyentiv v Ukrayini ta garantiyi yix zdijsnennya. Medy'chne pravo Ukrayiny': pravovy'j status paciyentiv v Ukrayini ta jogo zakonodavche zabezpechennya (genezy's, rozvy'tok, problemy' i perspekty'vy' vdoskonalennya) // Materialy' II Vseukrayins'koyi naukovo prakty'chnoyi konferenciyi 17–18.04.2008, m. L'viv.
7. Zakon Ukrayiny' «Pro proty'diyu poshy'rennyu xvorob, zumovleny'x virusom imunodeficy'tu lyudy'ny' (VIL), ta pravovy'j i social'ny'j zaxy'st lyudej, yaki zhy'vut' z VIL» vid 12 grudnya 1991 r., # 1972-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1972-12> (data zvernennya: 08.04.2020).
8. Zakon Ukrayiny' «Pro proty'diyu zaxvoryuvannyu na tuberkul'oz» vid 5 ly'pnya 2001 r., # 2586-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2586-14> (data zvernennya: 08.04.2020).
9. Zakon Ukrayiny' «Pro psy'xiatry'chnu dopomogu» vid 22 lyutogo 2000 r., # 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#n225> (data zvernennya: 08.04.2020).
10. Y'nstrukcy'ya po pry'emu, uchetu, xreneny'yu y' vy'dache veshhej, deneg, denezhny'x dokumentov y' cennos-tej <*>, pry'nadlezhashhy'x bol'ny'm, naxodyashhy'msya v lechebno-profylakty'chesky'x uchrezhdeny'ya zdravoo-xraneny'ya, N1374 ot 17.10.86, Dokument v1374400-86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1374400-86> (data zvernennya 27.03.2020).
11. Zakon Ukrayiny' «Pro straxuvannya» vid 4 zhovtnya 2001 r., # 2745-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-III> (data zvernennya: 27.03.2020).
12. Bondarenko D. V. K voprosu yury'dy'cheskoj otvetstvennosti' medy'cy'nsky'x robotny'kov // Medy'cy'nskoje pravo. 2006. # 4. S. 18.
13. Okereshko M. V. Problematy'ka vy'znachennya administraty'vno-pravovogo statusu likarya // Pravova derzhava. 2016. # 24. S. 116–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2016_24_21 (data zvernennya: 28.03.2020).

Завгородня Анастасія Сергіївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Завгородня Анастасия Сергеевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Zavhorodnia Anastasiia

Student of the

Yaroslav Mydriy National Law University

Точій Анна Олександрівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Точий Анна Александровна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Tochii Anna

Student of the

Yaroslav Mydriy National Law University

Науковий керівник:

Ковтун Марина Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРИМУС ЯК НАЙБІЛЬШ
УНІВЕРСАЛЬНИЙ ЗАСІБ ВПЛИВУ ТА ОДИН
З ОСНОВНИХ МЕТОДІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**

**АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРИНУЖДЕНИЕ КАК НАИБОЛЕЕ
УНИВЕРСАЛЬНЫЙ СПОСОБ ВЛИЯНИЯ И ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ
МЕТОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ**

**ADMINISTRATIVE COERCION AS THE MOST
UNIVERSAL MEANS OF INFLUENCE AND ONE
OF THE MAIN METHODS OF PUBLIC ADMINISTRATION**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню актуальних аспектів адміністративного примусу як одного з основних методів державного управління. Особливу увагу приділяється впливу такого примусу на права людини. Розглянуто особливе місце адміністративного примусу в державно-управлінській діяльності як методу впливу на неправомірну поведінку громадян.

Ключові слова: адміністративний примус, методи, права людини, держава.

Аннотация. Статья посвящена исследованию актуальных аспектов административного принуждения как одного из основных методов государственного управления. Особое внимание уделяется влиянию такого принуждения на права человека. Рассмотрено особое место административного принуждения в государственно-управленческой деятельности как метода воздействия на неправомерное поведение граждан.

Ключевые слова: административное принуждение, методы, права человека, государство.

Summary. The article is devoted to the study of relevant aspects of administrative coercion as one of the main methods of public administration. Particular attention is paid to the impact of such coercion of human rights. The special place of administrative coercion in public administration is considered as a method of influencing the unlawful behavior of citizens.

Key words: administrative coercion, methods, human rights, state.

Постановка проблеми. На сьогодні застосування адміністративного примусу як метода управлінської діяльності є досить актуальним питанням. Він є невід'ємною складовою системи методів державного управління суспільством.

Указаний метод відноситься до найбільш жорстких засобів впливу і саме тому, в діяльності органів управління та їх посадових осіб, адміністративний примус застосовується, як правило, в поєднанні з іншими управлінськими засобами.

Через застосування адміністративного примусу досягається мета попередження та припинення правопорушень, притягнення правопорушників до відповідальності, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у різноманітних сферах суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальне і більш глибоке висвітлення теми адміністративного примусу зробили такі науковці: А. Т. Комзюк, М. І. Єропкін, О. Миколенко, Т. О. Коломєць, С. Тараненко та інші.

Метою роботи є з'ясування використання державою необхідних методів управління, на основі теорії науки адміністративного права проаналізувати засади правового застосування адміністративного примусу. Розмежувати адміністративний та державний примусу. Самостійно сформулювати поняття адміністративного примусу. Проаналізувати теорії класифікацій такого примусу.

Виклад основного матеріалу. Обов'язкові вимоги права передбачають можливість та необхідність застосування примусу до фізичних та юридичних осіб, дії або бездіяльність яких посягають на охоронювані правовідносини або можуть створювати певну загрозу для них.

Традиційно в системі методів державного управління виділяють переконання і примус, як найбільш універсальні засоби впливу на об'єкти з огляду на характер впливу. Ми хотіли б дослідити саме питання державного примусу [1, с. 118].

Говорячи про адміністративний примус, необхідно в першу чергу зупинитись на проблемі використання цього терміна. Справа в тому, що в законодавстві України не те що відсутнє визначення цього поняття, а й взагалі в нормативних актах термін «адміністративний примус» не зустрічається. Лише інколи вживається термін «адміністративний вплив», котрий, на думку А. Т. Комзюка, не можна цілком ототожнювати з примусом, адже про адміністративний вплив можна говорити також у випадках застосування ряду заходів переконання [2, с. 5].

Інакше кажучи, термін «адміністративний примус» не має «офіційного статусу», його сформульовано лише на доктринальному рівні.

У законодавстві інших країн в ряді випадків поняття адміністративного примусу окреслено доволі чітко, щоправда, переважно через визначення його видів. Наприклад, розділ другий Закону федеральної землі Північний Рейн-Вестфалія (Німеччина) «Про виконання адміністративних рішень» має назву саме «Адміністративний примус», а в його параграфі 57 засобами примусу визнаються виконання дії за рахунок особи, якої стосується рішення, штраф і прямий примус [3, с. 15].

До недавнього часу в адміністративно-правовій науці практично не було розбіжностей у використанні терміна «адміністративний примус», тобто жодні інші терміни для позначення цього явища не застосовувалися. Проте зустрічається використання терміна «акти санкціонованого втручання», хоча автори самі підкреслюють, що ці акти є актами адміністративного примусу. Отже, жодний новий зміст в зазначений термін не вкладається.

Адміністративний примус — один з основних методів державного управління, який полягає в застосуванні уповноваженими на те органами виконавчої влади та іншими компетентними суб'єктами у передбачених законом випадках комплексу примусових заходів морального, матеріального та фізичного впливу на волю і поведінку учасників управлінських відносин з метою забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, недопущення, припинення правопорушень, покарання правопорушників, а також запобігання наслідкам надзвичайних подій та їх локалізації.

Вирішальна роль боротьби з правопорушеннями належить державі. Вона має спеціальний апарат примусу. Правові норми визначають, за що державні органи можуть застосовувати методи примусу, види і розміри примусових заходів і порядок їх застосування.

Мета примусу — примусити конкретних суб'єктів дотримуватись певних приписів та утримуватись від тих чи інших дій.

Досягнення бажаного результату при використанні методу примусу здійснюється всупереч волі суб'єкту, при його внутрішній, а досить часто і зовнішній протидії [4, с. 36–38].

Проаналізувавши судовий, суспільний і адміністративний примус, можна зробити висновок, що останній має ряд характерних ознак, що відрізняють його від інших:

- механізм правового регулювання адміністративного примусу встановлює підстави й порядок застосування відповідних примусових мір;
- порядок застосування примусових мір регулюється, як правило, нормами адміністративного права, що включають в себе норми адміністративного законодавства або адміністративно-правові норми актів виконавчих органів;
- застосування адміністративного примусу — це результат реалізації державно-владних повноважень органів державного керування й лише у виняткових, установлених законодавством випадках такі міри можуть застосовувати суди (судді);
- адміністративний примус використовується для: а) попередження здійснення правопорушень; б) припинення адміністративних провин; в) залучення до адміністративної відповідальності [5, с. 66–70]

Державний примус виступає у двох формах — як судовий та адміністративний (позасудовий) примус і має як загальні, так і специфічні риси. Крім цього, державний примус врегульовано нормами різних галузей права, тому він одночасно є правовим примусом (цивільно-правовим, дисциплінарним, адміністративним, кримінально-правовим) [6, с. 204].

На сьогоднішній день в науці адміністративного права існує дискусія щодо особливостей поділу адміністративного примусу на види через різноманітне трактування його сутності. Існує велика кількість наукових доробок, присвячених заходам адміністративного примусу та їх класифікації, що говорить про підвищений інтерес з боку вчених-адміністративістів до даної проблеми.

І цей інтерес має своє підґрунтя, оскільки класифікація заходів адміністративно-правового примусу має величезне теоретичне і практичне значення, по-перше, для з'ясування сутності різноманітних заходів цього примусу, їх підстав і цілей застосування; по-друге, для більш якісного правового регулювання і правозастосування.

Це пояснюється тим, що заходи адміністративного примусу досить різноманітні, відрізняються один від одного метою, підставами та порядком застосування, правовим регулюванням і юридичними наслідками. У якості підстав розмежування заходів адміністративного примусу слід враховувати весь комплекс факторів, що впливають на їх застосування: характер юридичних фактів, що породжують правовідносини, мета застосування примусового заходу, спосіб захисту правопорядку та інші [7, с. 32–34].

І хоч в адміністративно-правовій літературі питання класифікації заходів адміністративного примусу дотепер не дістало однозначного вирішення, найбільше визнання одержала класифікація заходів адміністративного примусу, запропонована свого часу М. І. Єропкіним, який в основу класифікації цих заходів поклав мету їх застосування.

Адміністративний примус застосовується з потрійною метою. Відповідно до цього заходи адміністративного примусу поділяються на три види (групи):

- 1) адміністративно-запобіжні заходи;
- 2) заходи адміністративного припинення;
- 3) заходи адміністративної відповідальності.

Такий поділ найбільш чітко відображає правоохоронне призначення адміністративного примусу [8, с. 46]. Більшість вітчизняних адміністративістів підтримує поділ адміністративного примусу на заходи запобігання, припинення та адміністративної відповідальності. Водночас наведена класифікація, як і будь-яка інша, децю умовна, відтак час від часу піддається критиці, її головна мета — якнайповніше з'ясувати сутність заходів адміністративного примусу, підстави та порядок їх застосування. Як справедливо визначено в юридичній літературі, класифікація, побудована на міцній науковій основі, дозволяє визначити місце і роль того чи іншого заходу примусу в системі заходів охорони суспільних відносин, що досить важливо для нормативного їх закріплення.

В науці адміністративного права виділяють й п'ятичленну класифікацію заходів адміністративного примусу. Так, Л. Розін виділяє п'ять видів адміністративного примусу:

- 1) адміністративні стягнення, які застосовуються з метою покарання правопорушника;
- 2) заходи адміністративного припинення, які використовуються для припинення правопорушень, що вчиняються;
- 3) заходи процесуального примусу, які дозволяють встановити факт правопорушення, особу порушника, скласти необхідні процесуальні документи;
- 4) поновлювальні заходи, призначені для поновлення порушеного правопорядку, прав громадян;
- 5) адміністративно-примусові заходи, що застосовуються з метою попередження правопорушень [9, с. 182–189].

П'ятичленну класифікацію пропонує і О. Миколенко, а саме він поділяє заходи адміністративного примусу на: адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення, заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення (адміністративні заходи процесуально-забезпечувального характеру), заходи адміністративної відповідальності, адміністративно-вдновлювальні заходи [10, с. 270].

На підставі вищезазначеного, вже можна звернути увагу на першу проблему класифікації заходів адміністративного примусу — це наявність великої кількості спроб їхньої класифікації, результатом якої є виділення різних класифікаційних груп, що, як уявляється, не відповідає потребам (цілі) здійснення даної класифікації, а саме, ефективного застосування цих заходів, з'ясування їхньої мети та взаємодії, підстав застосування. Так, у науці

точаться суперечки щодо виділення тих чи інших класифікаційних груп

Наразі на перший план виступає проблема забезпечення прав людини в застосуванні цих методів, особливо адміністративного примусу, заходи якого мають суттєвий правообмежувальний потенціал [10, с. 62].

Зважаючи на те, що статтею 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а держава відповідає перед людиною за свою діяльність, важливо в законодавстві чітко визначити види заходів адміністративного примусу, підстави та процедури їх застосування. Наприклад, автори по-різному називають групу таких заходів, які застосовуються з метою попередження правопорушень, їх виявлення та забезпечення громадського порядку за надзвичайних обставин.

З вищевказаного випливає інша проблема класифікації заходів адміністративного примусу. Пропонуючи власні варіанти класифікації, вчені відносять одні й ті ж заходи адміністративного примусу до різних класифікаційних груп; виділяють ті заходи, що не можна вважати адміністративно-примусовими чи навпаки заперечують існування примусу у деяких заходів, що загально визнані адміністративно-примусовими. Можна звернути увагу, що часто застосування того чи іншого заходу примусу розглядається односторонньо, що дозволяє віднести його лише в одну з виділених автором класифікаційних груп.

Так, наприклад, такий захід, як перевірка документів одними авторами беззаперечно відноситься до заходів запобігання, бо, застосовуючи цей захід можна виявити правопорушення [11, с. 78] інші, вказуючи на можливість застосування перевірки документів, що посвідчують особу, після вчинення правопорушення (в момент його переривання) для можливості встановлення особи правопорушника, відносять цей захід до заходів адміністративного при-

пинення. Треті автори відносять цей захід як до першої, так і до другої групи. Схожою є ситуація щодо класифікаційного розподілу таких адміністративно-примусових заходів, як зупинка транспортного засобу, особистий огляд та огляд речей, адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки та інші.

Головними причинами вищезазначених проблем є відсутність нормативного закріплення поняття адміністративного примусу та заходів, які необхідно до нього віднести. Тобто визначення поняття адміністративного примусу, виділення заходів, їх класифікація здійснена лише на науковому рівні. Тому кожен вчений вправі самостійно розуміти це поняття, здійснювати класифікацію ними ж виділених заходів на свій розсуд, керуючись власним баченням проблеми та правильністю своїх наукових поглядів.

На нашу думку, найбільш вдалою є така класифікація заходів адміністративного примусу, яка б відповідала її завданням та усувала проблеми її здійснення, а саме: адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративної відповідальності, заходи адміністративного припинення, комплексні заходи адміністративного примусу та заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення.

Висновок. Таким чином, адміністративно-правовий примус — це невід'ємна складова частина механізму держави. Як відомо, територіальна організація політичної влади не може існувати без владних функцій, а саме без адміністративного впливу як одного з методів державного управління.

Примусові заходи адміністративного характеру застосовуються органами державної виконавчої влади, судами (суддями) для впливу на громадян і посадових осіб з метою виконання ними юридичних обов'язків, припинення протиправних дій, притягнення до відповідальності правопорушників, забезпечення громадської безпеки тощо.

Література

1. Державне управління: Навч. посібник / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; За ред. А. Ф. Мельник. К.: Знання-прес, 2003. 344 с.
2. Комзюк А. Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків: НУВС, 2002. 28 с.
3. Матеріали семінару «Стан та перспективи розвитку адміністративного права: законодавство, наука, освіта» (Львів, 13 жовтня 2001 р.). Частина II. Німеччина та Республіка Польща. Львів, 2001. 90 с.
4. Тараненко С. Концептуальні засади забезпечення охорони прав і свобод особи в законодавстві про адміністративні правопорушення // Право України. 1995. № 7. 88 с.
5. Гончарук С. Т. Адміністративне право України: Загальна та Особлива частини: Навчальний посібник. К. НАВСУ, 2000. 239 с.
6. Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.
7. Коваленко В. В. Курс адміністративного права України. К.: Основи, 2004. 154 с.

8. Єропкін М. І. Управління у сфері охорони громадського порядку. М. Видавництво: «Юридическая литература», 1965. 215 с.
9. Розин Л. М. Проблемы классификации мер административного принуждения // Управление и право. 1982. Вып. 7. С. 182–189.
10. Миколенко А. И. Административный процесс и административная ответственность в Украине. Учебное пособие. Х.: «Одиссей», 2004. 270 с.
11. Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у законодавстві України: деякі недоліки закріплення та можливі шляхи усунення їх // Підприємництво, господарство і право. 2003. № 5. С. 62–65.
12. Козюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: Монографія. Х.: НУВС, 2002. 336 с.

Лугіна Наталія Анатоліївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Університет державної фіскальної служби України*

Лугина Наталия Анатольевна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры уголовного права и криминологии
Университет государственной фискальной службы Украины*

Lugina Natalia

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor of the Department of Criminal Law and Criminology
University of the State Fiscal Service of Ukraine*

Мандрика Ірина Валеріївна

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України*

Мандрыка Ирина Валериевна

*получатель первого (бакалаврского) уровня высшего образования
Учебно-научного института права
Университета государственной фискальной службы Украины*

Mandryka Iryna

*Applicant for the first (Bachelor) Level of higher Education
Educational and Scientific Institute of Law of
State Fiscal Service of Ukraine*

Сагайдачна Ірина Андріївна

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України*

Сагайдачная Ирина Андреевна

*получатель первого (бакалаврского) уровня высшего образования
Учебно-научного института права
Университета государственной фискальной службы Украины*

Sahaidachna Iryna

*Applicant for the first (Bachelor) Level of higher Education
Educational and Scientific Institute of Law of
State Fiscal Service of Ukraine*

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД БОРОТЬБИ
З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ**

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ БОРЬБЫ
С ДОМАШНИМ НАСИЛИЕМ**

**INTERNATIONAL EXPERIENCE
IN COMBATING DOMESTIC VIOLENCE**

Анотація. Обґрунтовано актуальність вивчення та врахування в нормотворчій діяльності міжнародних стандартів протидії домашньому насильству. Проаналізовано модельне законодавство ООН про домашнє насильство та перспективи впровадження його норм у вітчизняну практику. Узагальнено досвід законодавчого забезпечення боротьби з домашнім насильством у країнах Європи з точки зору можливостей його використання в Україні.

Ключові слова: запобігання та протидія домашньому насильству, міжнародні нормативноправові стандарти, законотворчість, міжнародний досвід, захисний припис.

Аннотация. Обоснована актуальность изучения и учета в нормотворческой деятельности международным стандартам противодействия домашнему насилию. Проанализированы модельное законодательство ООН о домашнем насилии и перспективы внедрения его норм в отечественную практику. Обобщен опыт законодательного обеспечения борьбы с домашним насилием в странах Европы с точки зрения возможностей его использования в Украине.

Ключевые слова: предотвращение и противодействие домашнему насилию, международные нормативно-правовые стандарты, законотворчество, международный опыт, защитное предписание.

Summary. The urgency of studying and taking into account the normative activities of international standards for combating domestic violence is substantiated. Model UN legislation on domestic violence and prospects of its implementation in domestic practice are analyzed. The experience of legislative support for domestic violence in Europe has been generalized from the perspective of its use in Ukraine.

Key words: prevention and counteraction to domestic violence, international regulatory standards, lawmaking, international experience, protective order.

Постановка проблеми. Сім'я як найменший осередок суспільства постійно відчуває на собі і реагує на ті зміни, що відбуваються в країні, і, відповідно, сама здійснює вплив на розвиток суспільства. В умовах трансформації всіх сфер суспільного життя в Україні родина виступає «найчутливішим» соціальним інститутом, який виконує роль своєрідного ретранслятора соціальних норм, звичаїв, традицій. Саме тому внутрішньородинні стосунки, а також ставлення в родині до дітей визначають значну кількість параметрів «суспільного здоров'я», демонструють готовність суспільства до прогресивних перетворень. Розуміючи, що протидія насильству над дітьми в сім'ї виступає передумовою стабільного розвитку українського суспільства на засадах демократії та поваги до прав людини, а також виконуючи взяті на себе міжнародні зобов'язання, Україна спрямувала свої зусилля на попередження сімейного насильства.

Стан дослідження. З початку XXI ст. фокус уваги вітчизняних науковців з різних галузей знань зосередився на проблемі насильства в сім'ї, визначенні його детермінант, вдосконаленні практики державного й громадського впливу, захисту потерпілих від насильства в сім'ї, вироблення напрямів його попередження тощо. З урахуванням того, що насильство в сім'ї є комплексною проблемою в більшості досліджень, присвячених даній проблематиці, переважає міждисциплінарний, комплексний підхід.

Зокрема, вагомий внесок у розробку проблеми домашнього насильства та його попередження здійснювали: О. М. Бандурка, А. Б. Блага, А. А. Бова, О. В. Бойко, В. О. Брижик, А. О. Галай, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. А. Грабська, Т. В. Журавель, Д. Г. Заброра, Я. В. Квітка, О. В. Ковальова, О. О. Кочемировська, Л. В. Крижна, О. О. Лазаренко,

К. Б. Левченко, Ю. В. Лисюк, О. А. Мартиненко, Н. Е. Мілорадова, С. В. Тунтуєва, Г. О. Христова, Х. П. Ярмакі, М. Е. Ясеновська та інші. Дослідження міжнародного досвіду попередження насильства в сім'ї здійснювали А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, М. В. Євсюкова, О. В. Ковальова, В. В. Муранова, С. В. Павлиш, Г. О. Христова та інші. На нашу думку, дослідження проблеми домашнього насильства мають бути комплексними і орієнтованими на вироблення шляхів вирішення даної проблеми.

Метою статті є аналіз міжнародних нормативно-правових документів, спрямованих на забезпечення протидії домашньому насильству, й узагальнення відповідного досвіду інших країн, який можна використати для організації нормативно-правового регулювання цього напрямку в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Вперше на світовому рівні проблема домашнього насильства була актуалізована завдяки активним спільним діям міжнародного руху щодо захисту прав жінок, оскільки саме вони склали найбільш уразливу та незахищену групу, що страждала від насильницьких дій з боку батьків, чоловіків, братів тощо. Тобто на початковому етапі, запобігання насильству в сім'ї увійшло в поле зору світової спільноти як складова насильства щодо жінок в цілому. Історія боротьби з насильством щодо жінок як міжнародна проблема — це історія злиття двох напрямків правозахисну: прав людини і прав жінок [1, с. 4].

Більшість міжнародних документів, зокрема і Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, використовує термін «домашнє насильство», під яким розуміє всі акти фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства, що здійснюються у сім'ї або на побутовому

рівні або між колишнім чи теперішнім подружжям/ партнерами, незважаючи на те, проживає правопорушник із жертвою або окремо від неї [2].

Модельне законодавство ООН про домашнє насильство визначає, що усі насильницькі дії фізичного, психологічного і сексуального характеру відносно жінок, здійснені на підставі статевої ознаки особою або особами, які пов'язані з ними родинними і близькими стосунками, від словесних образ і погроз до важких фізичних побоїв; викрадання; загрози каліцтвами; залякування; примус; переслідування; словесні образи; насильницьке або незаконне вторгнення в житло; підпал; знищення власності; сексуальне насильство; зґвалтування в шлюбі; насильство, пов'язане з посагом або викупом нареченої; каліцтва геніталій; насильство, пов'язане з експлуатацією через проституцію; насильство відносно хатніх робітниць та спроби здійснити такі акти повинні розглядатися як «домашнє насильство» [3]. Майже всі національні закони, спрямовані на боротьбу з домашнім насильством, розроблялися на основі Модельного законодавства, проте мають суттєві відмінності як у визначенні домашнього насильства, так і у специфіці реагування на такі випадки, викликані здебільшого особливостями правових систем, рівнем економічного розвитку, розвитку громадянського суспільства в країнах тощо.

Так, Закон Болгарії «Про захист від домашнього насильства» під домашнім насильством пропонує розуміти будь-який акт фізичного, сексуального, психічного, емоційного чи економічного насильства, а також досвід такого насильства, примусового обмеження недоторканності приватного життя, особистої свободи та особистих прав, вчинені проти осіб, які перебувають у відносинах, які є або були в сімейних стосунках або фактичному шлюбному співмешканні. Відповідно до цього Закону захист може шукати будь-яка особа, яка є жертвою домашнього насильства з боку: чоловіка або колишнього чоловіка; особи, з якою є або була у відносинах фактичного шлюбного співжиття; особи, від якої має дитину; родича по висхідній і низхідній лінії; особи, з якою є родичами в бічній лінії до четвертого ступеня споріднення; особи, з якою є або була у відносинах сватовства до третього ступеня; опікуна, піклувальника або прийомних батьків; родича по висхідній і низхідній лінії людини, з якою знаходиться у фактичному шлюбному співжитті; особи, з якою батьки є або були у фактичному шлюбному співжитті. При цьому звертається особлива увага, що будь-яке домашнє насильство, вчинене в присутності дитини, вважається психічним і емоційним насильством над дитиною [4].

У Великобританії використовується наступне визначення домашнього насильства: це будь-який випадок або випадки контролювання, примусової, загрозливої поведінки, насильства або жорстокого поводження між особами старше 16 років, які є або були інтимними партнерами, або членами сім'ї, неза-

лежно від статі чи сексуальної орієнтації. Жорстоке поводження може охоплюватись, але не обмежується такими видами: психологічне, фізичне, сексуальне, фінансове, емоційне [5].

Отже, на міжнародному рівні не існує єдиного визначення поняття домашнього насильства. Залежно від мети можна виділити два підходи до його визначення: широкий, який всебічно охоплює це явище, і вузький, що охоплює лише діяння, що мають ознаки правопорушень, відповідальність за які передбачена відповідним національним законодавством.

На наш погляд, домашнє насильство — це будь-яке діяння або загроза застосування будь-якого діяння фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування з боку одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо воно порушує конституційні права і свободи члена сім'ї як людини і громадянина та завдає йому або може завдати моральну чи матеріальну шкоду, шкоду його фізичному або психічному здоров'ю. До основних ознак домашнього насильства, на нашу думку, можна віднести: 1) протиправне діяння або його загроза; 2) проявляється у формі дії або бездіяльності; 3) вчиняється щодо певного кола осіб — членів сім'ї; 4) може охоплюватись, але не обмежується такими видами, як фізичне, психологічне, сексуальне, економічне насильство 5) порушує конституційні права і свободи члена сім'ї як людини і громадянина та завдає йому або може завдати моральну чи матеріальну шкоду, шкоду його фізичному або психічному здоров'ю.

На сьогодні можна говорити про виділення у законодавстві таких видів домашнього насильства: фізичне, психологічне (інколи — психічне або емоційне), економічне (фінансове), сексуальне (статеве).

Останнім часом міжнародна та європейська спільнота активізувалась щодо вироблення ефективного нормативно-правового забезпечення попередження домашнього насильства.

З огляду на те, що нормативно-правова основа та практика протидії домашньому насильству формувалась в процесі боротьби жінок за рівні з чоловіками права, фокус більшості міжнародних документів зосереджений саме на жінках. Проте поряд з жінками жертвами домашнього насильства є і діти, тому не дивлячись на пріоритет захисту жінок від насильства в сім'ї, в більшості документів увагу зосереджена також і на захисті дітей від насильства в сім'ї.

До міжнародно-правових актів ООН, спрямованих на протидію домашньому насильству, можна віднести: Загальну декларацію прав людини (UDHR); Декларацію про ліквідацію дискримінації щодо жінок (DEDAW); Конвенцію ООН про права дитини; Віденську декларацію і програму дій (VDPA); Пекінську платформу дій (BPFA); Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW); міжнародні пакти і конвенції та низка інших актів,

в першу чергу — тематичні загальні рекомендації, прийняті Комітетом з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітетом з прав людини, Комітетом проти катувань, Комітетом з прав дитини. Крім вище зазначених документів, до міжнародного законодавства щодо протидії насильству в сім'ї можна віднести: Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права; Конвенцію про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік та реєстрацію шлюбу; Конвенцію про охорону материнства, тощо.

Аналізуючи міжнародний рівень нормативно-правового забезпечення попередження домашнього насильства слід перш за все згадати Загальну декларацію прав людини, в якій зазначається, що кожна людина повинна мати всі права без будь-якої різниці (ст. 2), а також що ніхто не повинен бути підданий тортурам та жорсткому, нелюдському чи принижуючому його гідність поводженню та покаранню (ст. 5) [6]. Свобода від катувань гарантована також Конвенцією ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських та принижуючих гідність видів поводження та покарання. Ця Конвенція не обмежує визначення «катування» лише діями державних посадових осіб, а включає також дії, які були вчинені «за підбурюванням чи з мовчазної згоди державних посадових осіб, які виступають в офіційній якості» [7]. Слід погодитись з Волощуком А. М., Ярмак Х. П. та Ковальновою О. В., що прикладом ситуації, коли за мовчазної згоди державних посадових осіб в Україні може бути порушена заборона на катування, є фізичне покарання дитини, за яке в нашій державі хоча і передбачена відповідальність, але дана норма не реалізується на практиці, оскільки суспільство доволі лояльно сприймає фізичне покарання дітей батьками чи особами, що їх замінюють, як один з методів їх виховання [8, с. 38].

Крім того, що стосується міжнародного законодавства в окресленій сфері, слід звернути увагу на те, що згідно з положеннями Конвенції ООН про права дитини держави повинні прийняти всі необхідні заходи з метою «захисту дитини від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого ставлення, грубого звернення чи експлуатації, включаючи сексуальне зловживання» з боку батьків, законного опікуна чи іншої особи, яка наглядає за дитиною [9]. Що стосується закордонного досвіду з цього питання, то він не є однозначним. Так, існують країни, в яких категорично заборонено застосовувати фізичні покарання дітей, а є й такі, в яких помірні тілесні покарання є допустимими. Взагалі заборону на фізичні покарання дітей вдома ввело вже 16 країн-членів Європейського Союзу. Однак, влада Великобританії в жовтні 2007 року відхилила законопроект, який був спрямований на заборону фізичного покарання дітей батьками в сім'ї. Вони обмежились вимогою, щоб після фізичних покарань у дітей не залишалось подряпин та синців. На наш

погляд, така позиція Великобританії є зрозумілою, адже в даному випадку законодавець усвідомлює, що прийняття норми права, яка суперечить моральним засадам суспільства, призведе до неможливості забезпечення її виконання. Не можна правовим шляхом примусово насаджувати суспільству, яке традиційно доволі позитивно сприймає можливість застосування фізичного покарання батьками дітей, заборону на такі дії. Англійські законодавці розподіляють тілесні покарання на «помірні тілесні покарання», які здійснюються в межах розумного покарання, та «знуцання». Батьки можуть бути притягнені до відповідальності лише якщо у дітей після фізичного покарання залишаються сліди на тілі [10].

З огляду на глобальність проблеми домашнього насильства ООН розробила відповідні рекомендації у вигляді Модельного законодавства, на яке повинні орієнтуватись держави при розробці та прийнятті власних законів з вирішення проблеми насильства в сім'ї. У відповідності до рекомендацій ООН національні закони по протидії домашньому насильству повинні бути зорієнтовані одночасно на досягнення декількох цілей: 1) захист жертв насильства; 2) попередження подальшого насильства; 3) покарання осіб, які вчинили насильство. В рекомендаціях ООН зазначені необхідні умови досягнення цих цілей, зокрема: проведення в країні роботи по формуванню громадської думки і підвищенню рівня поінформованості населення країни в цій галузі; створення служб невідкладної допомоги жертвам різних видів насильства та їх сім'ям; просвітництво, консультування та психокорекція для кривдника, жертви та інших членів сім'ї; навчання та консультування суддів, прокурорів, поліцейських та соціальних працівників ефективним діям в ситуаціях, пов'язаних з домашнім насильством.

На Європейському рівні до документів, спрямованих на попередження домашнього насильства, слід віднести наступні: Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод, а також протокол № 12 до неї; Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми; Європейська соціальна хартія, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства; Європейська Конвенція про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством.

Висновки. В результаті аналізу міжнародних правових актів та чинного законодавства України хочемо наголосити, на необхідності приведення національного законодавства та практики його застосування у відповідність до вимог Європейської Конвенції про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок та домашнім насильством, зокрема щодо розширення кола осіб, що відносяться до членів сім'ї; забезпечення можливості перебувати в притулках жінкам незалежно від віку та разом з дітьми; запровадження охоронних приписів тощо.

Література

1. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства та жорстокого поводження з дітьми: методичний посібник для освітян / За заг. ред. Безпалько О. В. Київ: ТОВ «К.І.С.». 2010. 242 с.
2. Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence / Council of Europe. Istanbul, 11.V.2011. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/HTML/210.htm> (дата звернення: 02.02.2020).
3. A framework for model legislation on domestic violence: Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 1995/85 Alternative approaches and ways and means within the united nations system for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms. Further promotion and encouragement of human rights and fundamental freedoms, including the question of the programme and methods of work of the commission / United Nations, Commission on Human Rights. E/CN.4/1996/53/Add.2. URL: <http://hrlibrary.ngo.ru/commission/thematic52/53-add2.htm> (дата звернення: 29.01.2020).
4. За защита от домашното насилие / Закон Република България. URL: <http://www.mlsp.government.bg/bg/law/law/ZZDN.pdf> (дата звернення: 15.02.2020).
5. Domestic violence and abuse: new definition / Domestic violence and abuse: Home Office. Published 26 March 2013. URL: <https://www.gov.uk/domestic-violence-and-abuse> (дата звернення: 11.02.2020).
6. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995015> (дата звернення: 01.02.2020).
7. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995085> (дата звернення: 15.02.2020).
8. Волощук А. М., Ярмакі Х. П., Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: монографія. Одеса, 2013. 217 с.
9. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995021> (дата звернення: 25.02.2020).
10. Приходько О. Покарання за... покарання (за матеріалами зарубіжної преси). Дзеркало тижня, № 49 (524). 2014.

Пісенко Дарина Олегівна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Писенко Дарья Олеговна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Pisenko Darina

Student of the

Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Червякова Олена Борисівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЗАКОРДОННИХ УКРАЇНЦІВ ТА ЙОГО СКЛАДНИКИ

ПРАВОВОЙ СТАТУС ЗАРУБЕЖНЫХ УКРАИНЦЕВ И ЕГО СОСТАВЛЯЮЩИЕ

THE CONCEPT AND LEGAL STATUS OF FOREIGN UKRAINIANS

Анотація. На підставі чинного законодавства проаналізовано правовий статус закордонного українця та його складники. Наведено порівняльну характеристику статусів закордонних громадян інших держав з метою впровадження шляхів посилення статусу таких осіб в українському законодавстві.

Ключові слова: правовий статус, закордонний українець, громадянство, іноземець, особа без громадянства.

Аннотация. На основании действующего законодательства, проанализирован правовой статус заграничного украинца. Приведена сравнительная характеристика аналогичных статусов граждан других государств, с целью внедрения путей усиления статуса таких лиц в украинском законодательстве.

Ключевые слова: правовой статус, зарубежный украинец, гражданство, иностранец, лицо без гражданства.

Summary. On the basis of the current legislation the legal status of the foreign Ukrainian and its constituents is analyzed. The comparative characterization of the statuses of foreign nationals of other states is presented with the purpose of introducing ways of strengthening the status of such persons in the Ukrainian legislation.

Key words: legal status, foreign Ukrainian, citizenship, foreigner, stateless person.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна, як високорозвинена держава, маючи досить широку діаспору, зацікавлена в підтримці зв'язку зі своїми співвітчизниками,

які перебувають за її межами та не є її громадянами [6, с. 34]. З іншого боку, українство за кордоном є неоднорідним як за часом перебування за кордоном, так і за своїм соціально-економічним становищем, культурно-освітнім розвитком, віросповіданням,

рівнем національної самосвідомості, ступенем інтеграції у суспільства країн проживання [9, с. 80]. Визначення правового статусу такої категорії осіб як закордонні українці так і шляхів його удосконалення є досить актуальним, оскільки в наш час забезпечення консолідації українців є основним завданням правової та соціальної держави.

Мета. Здійснити глибокий аналіз правової забезпеченості такої категорії осіб, як закордонні українці, а також порівняти статус аналогічних осіб за законодавством інших європейських та азіатських країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, здійснюючи покладений на неї Конституцією обов'язок, надає спеціальний статус для закордонних українців, наділяючи їх правами та покладаючи на них обов'язки. На сьогоднішній час за даними Міністерства закордонних справ України Національною комісією з питань закордонних українців такий статус надано 10950 особам, у тому числі у поточному році — 64. Найбільше закордонних українців проживає в Російській Федерації, за офіційною статистикою — 1,93 млн. осіб, які ідентифікують себе як етнічні українці (згідно з неофіційною статистикою їх понад 10 млн. осіб), Сполучених Штатах Америки згідно з даними офіційної статистики — майже 893 тис. осіб, за неофіційною — реальне число представників українського етносу в США складає понад 1,5 млн. осіб та в Канаді — 1,2 млн. осіб українського походження. Серед найвідоміших організацій закордонних українців — Світовий Конгрес Українців, який об'єднує понад 100 громадських, релігійних, наукових та молодіжних організацій з 30 країн світу й підтримує контакти з українськими громадами 7 країн світу. Важливу роль також відіграє Українська Всесвітня координаційна рада, яка налічує 382 члени — організації, які добровільно об'єднують українців для задоволення й захисту їхніх національно-культурних, мовних, освітніх, творчих, соціальних, економічних, вікових та інших спільних інтересів [8].

Перш за все, для визначення правового статусу закордонного українця, потрібно витлумачити термін «закордонний українець», щоб відмежувати таких осіб від інших громадян зі спеціальним статусом, іноземців та осіб без громадянства, статус яких також визначається Конституцією та законодавством України. Розглянемо ці питання докладніше.

Як зазначається в ст. 1 Закону України «Про закордонних українців» від 4-ого березня 2004-ого року (із внесеними змінами від 09.02.2012 року) (далі — Закон), «Закордонний українець — це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України» [4]. Звідси виникає питання: що саме означає поняття «має українське етнічне походження». Під українським етнічним походженням Закон розуміє належність особи або її предків до української нації та визнання нею України батьківщиною свого етнічного походження.

Звідси можна зробити висновок, що закордонним є кожен українець, який має іноземне громадянство чи є особою без громадянства з українським етнічним походженням чи є походженням з України. Насправді ж правовий статус закордонного українця особа набуває на підставі рішення компетентного органу державної влади (відповідно до ст. 2 Закону — Національної комісії з питань закордонних українців). Стаття 3 Закону України визначає умови, за яких особа набуває право звертатися із клопотанням про отримання статусу закордонного українця, а саме: українська самоідентифікація; українське етнічне походження або походження з України; досягнення особою 16-річного віку; відсутність громадянства України.

Аналіз зазначених положень Закону викликає певні зауваження, оскільки містить вказівку на необхідність досягнення особою 16-річного віку як обов'язкової умови набуття статусу закордонного українця. Вважаємо за доцільне законодавчо закріпити можливість набуття дитиною, у якій відсутнє громадянство України, такого статусу за умови наявності в одного з батьків дитини статусу закордонного українця. Досягнення ж особою 16-річного віку може бути підставою до її особистого звернення для одержання такого статусу з без одержання згоди батьків [7, с. 259].

Однією з переваг Закону є проголошення в ньому обов'язку держави захищати основні права і свободи людини стосовно закордонних українців, як невід'ємної частини зовнішньополітичної діяльності України [1; ч. 1 ст. 10].

Правовий статус закордонних українців є складною правовою категорією, зміст якої визначається ст. 9 Закону, а саме така особа: 1) користується такими самими правами і свободами, а також несе такі самі обов'язки, як громадянин України, за винятками, встановленими Конституцією, законами України чи міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 2) має право: а) працювати на підприємствах, в установах і організаціях або провадити іншу трудову діяльність на підставах і в порядку, встановлених для громадян України, б) на набуття громадянства України в порядку, встановленому Законом; 3) закордонним українцям щороку встановлюються квоти прийому до вищих навчальних закладів України в межах обсягів державного замовлення.

Разом з тим, аналіз Закону вказує лише на незначні відмінності між статусами закордонного українця, іноземця та особи без громадянства в цілому. На нашу думку, в основу відмінності між правовими статусами зазначених осіб покладено порядок в'їзду і перебування на території України, а також можливість застосування процедури спрощеної імміграції в Україну. Також особа, яка отримала статус закордонного українця, має право на безкоштовне оформлення багаторазової візи для відвідання України без надання відповідного запрошення терміном

на 5 років на основі відповідного посвідчення (у разі, коли закордонний українець є громадянином країни, з якою Україна має візовий режим) [1, ч. 1 ст. 8]. Іноземці, котрі бажають отримати освіту в Україні, повинні отримати запрошення на навчання, яке видається вищими навчальними закладами і Українським державним центром міжнародної освіти при Міністерстві освіти і науки України (п. 4 Порядку видачі іноземцям запрошення на навчання в Україні) [10]. Відповідно ж до п. 6, 11 «Правил в'їзду іноземців і осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» [11], в'їзд в Україну може здійснюватися іноземцями і особами без громадянства за паспортом або документом, що засвідчує особу апатриду, і при наявності відповідної візи, а для іноземців, які постійно проживають в Україні, також при наявності дозволу на постійне проживання. Іноземці, які в'їжджають за запрошенням відповідної організації, повинні мати при собі згадане запрошення [11, п. 6].

Цікавою є класифікація закордонних українців, запропонована професором С. М. Вдовенко, який поділяє закордонних українців за рівнем ідентифікації на такі категорії: 1) мають українське походження, але самі не зараховують себе до українців, тобто під час перепису записують себе до іншої національності; 2) записують себе українцями і, власне, за статусом є закордонними українцями; 3) входять до складу організаційних структур етнічних товариств та асоціацій, беруть участь у діяльності художньо-мистецьких колективів, викладають у школах, тобто транслують свої національні переконання в середовищі українців; 4) є організаторами, керівниками українських громад, тобто ті, хто найбільше зусиль прикладає до втілення в життя ідеї згуртування українців за кордоном [2, с. 193].

Слід зазначити, що наявність статусу закордонного українця надає певні переваги, а саме: 1) можливість навчання у закладах вищої освіти України за кошти державного бюджету в межах встановлених квот; 2) право працювати на підприємствах, в установах і організаціях або провадити іншу трудову діяльність на підставах і в порядку, встановлених для громадян України; 3) право на безкоштовне оформлення багаторазової візи для відвідання України без надання відповідного запрошення терміном дії на 5 років (для громадян держав, з якими Україна має візовий режим); можливість іммігрувати в Україну для постійного проживання за умови отримання в установленому законом порядку дозволу на імміграцію для постійного проживання поза межами квот на імміграцію; набуття громадянства України в порядку, встановленому Законом «Про громадянство України» та ін.

Що стосується зарубіжного досвіду в цій царині, то можна наголосити на ефективній державній політиці Угорщини, яка спрямована на досягнення трьох цілей: по-перше, збереження етнічної ідентичності нації; по-друге, сприяння адаптації етнічних угорців

в країнах їх проживання; по-третє, створення умов для використання мови й культури, а також передачі етнічної ідентичності майбутнім поколінням [1, с. 74]. Так, в Конституції Угорщини (п. 3 ст. 6) закріплено, що Угорська Республіка піклується про долю угорців, які проживають за кордоном, і докладає зусиль до підтримки їхніх зв'язків з Угорщиною [5, с. 824]. Згідно з Законом Угорщини «Про угорців, які проживають в сусідніх державах» угорці, які є громадянами Хорватії, Румунії, України, Словенії, Словаччини, Сербії мають право на отримання в Угорщині короткотермінової роботи, навчання у вищих навчальних закладах, лікування, а також на пільговий проїзд у громадському транспорті.

Також слід зазначити, що особливу увагу Угорщина приділяє забезпеченню освітніх прав закордонних угорців. З цією метою при Міністерстві освіти запроваджено Угорську стипендіальну дирекцію, яка забезпечує навчання закордонних угорців у вищих навчальних закладах Угорщини.

Для більш широкої порівняльної характеристики можна навести політику щодо статусу закордонних громадян в країнах Азії. Наприклад, в Казахстані такі питання врегульовані законом «Про міграції населення» [3]. Глава 3 цього закону «Імміграція з метою повернення на історичну Батьківщину» встановлює квоту на імміграцію «оралманів» — етнічних казахів, які переселяються до Казахстану, та інших етнічних казахів, а також процедуру набуття такого статусу. Так, ст. 23 закону визначає, що етнічні казахи і члени їх сімей при в'їзді на територію Республіки Казахстан звільняються від подання підтвердження своєї платоспроможності. Особи, які отримали статус оралманів, та члени їх сімей забезпечуються: а) безкоштовними адаптаційними і інтеграційними послугами в центрах адаптації та інтеграції оралманів; б) медичною допомогою відповідно до законодавства Республіки Казахстан в галузі охорони здоров'я; в) місцями в школах і дошкільних організаціях нарівні з громадянами Республіки Казахстан; г) можливістю отримання освіти відповідно до виділеної квоти на вступ до навчальних організацій технічного й професійного профілю, після середньої і вищої освіти в кількості, визначеній Урядом Республіки Казахстан; д) соціальним захистом нарівні з громадянами Республіки Казахстан; е) сприянням в зайнятості відповідно до законодавства Республіки Казахстан» [3].

Крім цього, таким особам можуть бути надані додаткові квоти у вигляді виплат одноразової допомоги, диференційованих залежно від регіону розселення і включають витрати на первинну адаптацію, проїзд до постійного місця проживання і провезення майна; виділення коштів на придбання житла або одержання пільгового кредитного позики для будівництва, відновлення або придбання житла. Тож можна зробити висновок, що політика Казахстану щодо повернення етнічних казахів на Батьківщину, є дуже сприятливою для оралманів та інших етніч-

них громадян, оскільки держава надає їм особливий статус й підкріплює його реальними справами, що значно полегшує їх перебування в країні.

У правовій науці стверджується про важливість закріплення права закордонних українців на подвійне громадянство, адже «сьогодні діюча формальна заборона подвійного громадянства не сприяє ані законодавчій легітимізації існуючої практики, ані не слугує перепорою поширенню правового нігілізму в Україні» [7, с. 261]. Зазначимо, що частина закордонних українців, які проживають у країнах, де подвійне громадянство не заборонене, як правило, фактично є громадянами України й іноземної держави. Однак відповідно до Закону, відсутність у особи громадянства України є обов'язковою умовою для набуття статусу закордонного українця.

Концепція Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України, визначає основні напрями державної політики у цій сфері, її пріоритетні завдання й заходи щодо співпраці з громадськими організаціями закордонних українців з урахуванням специфіки країн їх проживання та реалій. Наголошується, зокрема, на необхідності сприяння діяльності українських культурно-інформаційних центрів у країнах проживання закордонних українців, поглиблення співпраці з представниками української діаспори у сфері національно-патріотичного виховання. Йдеться про збереження і популяризацію українських традицій, надання фінансової підтримки громадським орга-

нізаціям закордонних українців для організації та проведення за кордоном науково-освітніх заходів [12]. Втім, впадає в око відсутність відповідних заходів, спрямованих на посилення статусу закордонного українця. Комплекс заходів не передбачає розширення прав і свобод таких осіб, їх залучення до коаліції та єднання зі своєю Батьківщиною.

В той же час слід зазначити, що Міністерством закордонних справ України у наступному півріччі 2020 р. планується затвердити Концепцію Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2020–2023 роки та Державну програму співпраці із закордонними українцями на 2020–2023 роки, а також внесення пропозицій щодо внесення змін до Закону «Про закордонних українців» у частині розширення прав таких осіб під час їх перебування в Україні.

Висновок. Після прийняття Закону «Про закордонних українців» науковці визначають так його недоліки, як відсутність поняття «правовий статус закордонного українця», а також посилання на те, що держава бере на себе зобов'язання поетапно збільшувати «статутний набір прав» закордонних українців шляхом реалізації політики збільшення належного їм правового зв'язку з Батьківщиною: етнічні українці-іноземці мають право отримувати громадянство за спрощеною системою [6, с. 35]. Враховуючи досвід окремих іноземних держав, нагальною є потреба у розширенні квот, заохочувальних пропозицій задля посилення статусу закордонного українця з тим, щоб реально залучити таких громадян до участі у розбудові України, як демократичної, соціальної й правової держави.

Література

1. Варга Д. Політика правління Угорщини в сфері діаспори / за ред. В. Мукомеля і Е. Паїна. Центр етнополітичних та регіональних досліджень. 2002. С. 72–98.
2. Вдовенко С. М. Організаційні та договірні-регуляторні механізми взаємовідносин української держави і закордонного українства дис... д-ра наук з держ. управління: 25.00.02. Станіслав Михайлович Вдовенко. К., 2005. 236 с.
3. Закон Республики Казахстан «О миграции населения» от 22 июля 2011 года № 477-IV. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/knigi/zakon/zakon0105.html>
4. Закон України «Про закордонних українців» від 4 березня 2004 р. № 24/ Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. 2004. 243 с.
5. Конституція держав Європи в 3 т. М.: Норма. 2001. Т. 1. 824 с.
6. Москаль Г. Правовий статус закордонного українця — особливий (спеціальний) вид правового статусу іноземця // Право України. 2011. № 3. С. 35–37.
7. Мочульська М. Конституційно-правове забезпечення взаємозв'язків України та закордонних українців // Вісник Львівського університету. 2015. № 61. С. 257–263.
8. Попок А. А. Проблеми унормування правового статусу закордонного українця. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej1/txts/ПОРОК.htm>
9. Попок А. А. Державна політика країн Центрально-Східної Європи щодо власних діаспор // Вісник Національної академії державного правління при Президенті України. 2007. № 3. С. 77–86.
10. Порядок видачі іноземцям запрошення на навчання в Україні, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 серпня 2003 р. № 544. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0766-03>
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил в'їзду іноземців і осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію», від 29 грудня 1995 р., № 1074. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1074-95-p>
12. Розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Концепції Державної програми співпраці із закордонними українцями на 2017–2020 роки» від 21 червня 2017 року, № 428-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2017-p#n9>

Плотнікова Анна Дмитрівна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Плотникова Анна Дмитриевна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Plotnikova Anna

Student of the

Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute of

Yaroslav Mudryi National Law University

Дубина Катерина Валеріївна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дубина Екатерина Валерьевна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Dubyna Kateryna

Student of the

Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute of

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Мохончук Богдан Сергійович

кандидат юридичних наук, асистент кафедри конституційного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**АДВОКАТСЬКА МОНОПОЛІЯ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

**АДВОКАТСКАЯ МОНОПОЛИЯ В УКРАИНЕ:
ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

**LAWYER'S MONOPOLY IN UKRAINE:
PROBLEMATIC ISSUES AND DEVELOPMENT PROSPECTS**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми впровадження та функціонування адвокатської монополії в Україні. У роботі проаналізовані різні точки зору науковців на дану проблему, виокремлені переваги та недоліки виключного права адвокатів захищати права громадян та представляти їхні інтереси в суді. Автори розглядають зарубіжний досвід щодо адвокатської монополії. У ході дослідження виокремлені та описані декілька моделей функціонування адвокатської монополії в різних державах: абсолютна адвокатська монополія, обмежена адвокатська монополія та відсутність адвокатської монополії. Визначено, що в багатьох країнах світу адвокати мають виключне право захищати особу від кримінального обвинувачення, а в решті випадків, коли особа потребує захисту своїх прав і законних інтересів, що виникають з цивільних, сімейних, трудових, адміністративних та інших правовідносин, правову допомогу їй можуть

надавати й інші фахівці у сфері права. У роботі розглянуто конституційну реформу 2016 р., зміни до Конституції України, Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», наслідком яких стало впровадження адвокатської монополії. Досліджується нинішня ініціатива Президента України та Верховної Ради України скасувати адвокатську монополію, за що проголосував Парламент, попередньо схваливши проект Закону № 1013 «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)», а також досліджується динаміка змін юридичних позицій Конституційним Судом України щодо тлумачення статті 59 Конституції України у своєму Рішенні від 16.11.2000 у справі 1-17/2000, у Рішенні від 30. 09. 2009 у справі № 1-23/2009 та у Рішенні від 20.01.2016 у справі № 1-15/2016, а також у Висновку від 31.10.2019 № 4-в /2019. У ході наукового пошуку автори дійшли до висновку, що підтримують пропозицію влади щодо скасування адвокатської монополії та залишення виключного права адвокатів захищати особу від кримінального обвинувачення.

Ключові слова: представництво у суді, адвокатська монополія, виключне право на судове представництво, професійна правнича допомога.

Аннотация. Стаття посвящена исследованию проблемы внедрения и функционирования адвокатской монополии в Украине. В работе проанализированы точки зрения учёных на эту проблему, выделены преимущества и недостатки исключительного права адвокатов защищать права граждан и представлять их интересы в суде. Авторы рассматривают зарубежный опыт адвокатской монополии. В ходе исследования выделены и описаны несколько моделей функционирования адвокатской монополии в разных государствах: абсолютная адвокатская монополия, ограниченная адвокатская монополия и отсутствие адвокатской монополии. Определено, что во многих странах мира адвокаты имеют исключительное право защищать лицо от уголовного обвинения, а в остальных случаях, когда лицо нуждается в защите своих прав и законных интересов, возникающих из гражданских, семейных, трудовых, административных и иных правоотношений, правовую помощь ему могут предоставлять и другие специалисты в области права. В работе рассмотрены конституционная реформа 2016 г., изменения в Конституцию Украины, Закон Украины «О внесении изменений в Конституцию Украины (относительно правосудия)», следствием которых стало внедрение адвокатской монополии. Исследуется нынешняя инициатива Президента Украины и Верховной Рады Украины отменить адвокатскую монополию, за что проголосовал Парламент, предварительно одоблив проект Закона № 1013 «О внесении изменений в Конституцию Украины (относительно отмены адвокатской монополии)», а также исследуется динамика изменений правовых позиций Конституционного Суда Украины относительно толкования статьи 59 Конституции Украины в своем Решении от 16. 11. 2000 по делу 1-17 / 2000, в Решении от 30. 09. 2009 по делу № 1-23 / 2009 и в Решении от 20. 01. 2016 по делу № 1-15 / 2016, а также в Заключении от 31.10.2019 № 4-в /2019. В ходе научного поиска авторы пришли к выводу, что поддерживают предложение власти об отмене адвокатской монополии и оставлении исключительного права адвокатов защищать лицо от уголовного обвинения.

Ключевые слова: представительство в суде, адвокатская монополия, исключительное право адвокатов на судебное представительство, профессиональная юридическая помощь.

Summary. The article is devoted to the study of the implementation and functioning of the lawyer monopoly in Ukraine. The article analyzes the points of view of scientists on this problem, highlights the advantages and disadvantages of the exclusive right of lawyers to protect the rights of citizens and represent their interests in court. The authors examine foreign experience in advocacy monopoly. In the course of the study, several models of the functioning of the advocate monopoly in different states were identified and described: an absolute lawyer monopoly, a limited lawyer monopoly and the absence of a lawyer monopoly. It is determined that in many countries of the world, lawyers have the exclusive right to protect a person from criminal charges, and in other cases when a person needs to protect his rights and legitimate interests arising from civil, family, labor, administrative and other legal relations, legal assistance can be given to him provide other legal professionals. The article discusses the 2016 constitutional reform, amendments to the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine «On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding justice)», which resulted in the introduction of a lawyer monopoly. The current initiative of the President of Ukraine and the Verkhovna Rada of Ukraine to abolish the advocate monopoly is being examined, for which the Parliament voted, having previously approved the draft Law No. 1013 «On Amending the Constitution of Ukraine (regarding the abolition of the advocate monopoly)», as well as the dynamics of changes in the legal position of the Constitutional Court of Ukraine regarding the interpretation of Article 59 of the Constitution of Ukraine in its Decision of 16. 11. 2000 in case 1-17 / 2000, in Decision of 30. 09. 2009 in case No. 1-23 / 2009 and in Decision dated 20. 01. 2016 in case No. 1-15 / 2016 and in the Conclusion dated 31.10.2019 in case No. 4-в /2019. During a scientific search, the authors concluded that they support the government's proposal to abolish the lawyer monopoly and retain the exclusive right of lawyers to protect a person from criminal charges.

Key words: representation in court, lawyer's monopoly, the exclusive right of realizing of judicial representation, professional legal assistance.

Постановка проблеми. На сьогодні в нашій державі доволі швидко розвивається процес конституційного реформування. Він пов'язаний, перш за все, із внесенням змін до Основного Закону України, які покликані вдосконалити національну правову систему. Одним з дискусійних питань сьогодення залишається проблема інституту виключного представництва у суді, який, з одного боку, покликаний підвищити якісь правових послуг та судового процесу загалом, з іншого, обмежує свободу особи у виборі представника та ускладнює доступ юристів до певних професій. Зокрема, доволі спірним залишається питання щодо концепції реформування адвокатури в нашій державі, а саме: питання про необхідність адвокатської монополії в Україні. Проблема актуалізується й відсутністю наступності та єдності поглядів у вищих органів влади. Адже з часу впровадження інституту виключного представництва на конституційному рівні у 2016 році пройшло лише 3 роки, як було ініційовано законопроект про внесення змін до Конституції про її часткове скасування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям даного дослідження стали наукові праці таких вітчизняних вчених як Я. Панаїд [4], В. Сталовєрова [9], Д. Аббакумової, О. Кальєнова [11], І. Переверзи [12] та інших. Адвокатська монополія є досить новим явищем для України, якому не можна зараз дати однозначну оцінку — позитивну чи негативну, тому воно потребує більш глибокого вивчення. Водночас у зв'язку з новою реформою щодо скасування нещодавно уведеної адвокатської монополії виникає все більш питань її доцільність впровадження у 2016 році, ефективність функціонування як щодо адвокатів, так і громадян України.

Формулювання цілей статті. Цілями статті є вирішення проблемних аспектів виключного права адвокатів на представництво в суді, закріпленого на конституційному рівні, з урахуванням досвіду зарубіжних країн, а також визначення переваг та недоліків адвокатської монополії в Україні.

Викладення основного матеріалу. 2 червня 2016 р. було прийнято Закон України № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», який набув чинності 30 вересня 2016 року. Відповідно до цієї конституційної реформи в Україні була запроваджена так звана «адвокатська монополія», яка означає виключне право адвокатів захищати права громадян та представляти їхні інтереси в суді.

Метою адвокатської монополії згідно з пояснювальною запискою проекту Закону України № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» є: інституційне закріплення адвокатури на конституційному рівні з відповідною конституційною гарантією її незалежності; встановлення конституційного підґрунтя для створення єдиної правничої професії; істотне підвищення якості представництва особи в суді; гарантування

державою відповідальності адвоката за неналежне виконання ним свого професійного обов'язку [1].

Також з пояснювальної записки законопроект впливає, що зазначені зміни повинні розширити можливості особи на отримання саме професійної правничої допомоги та закласти основу для подальшого реформування інституту адвокатури шляхом створення в Україні єдиної самоврядної правничої професії, що сприятиме реалізації принципу верховенства права [1].

Таким чином, згідно із Законом № 1401-VIII Конституцію України було доповнено статтею 1312, у частині 4 якої зазначено, що «виключно адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення», а у частині 5 вказується, що «законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена» [2].

Також згідно із внесеними змінами до Основного Закону України від 30 вересня 2016 року було встановлено часові межі переходу до монополії. Так, в Перехідних положеннях зазначено, що представництво відповідно до пункту 3 частини першої статті 1311 та статті 1312 цієї Конституції виключно прокурорами або адвокатами у Верховному Суді та судах касаційної інстанції здійснюється з 1 січня 2017 року; у судах апеляційної інстанції — з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції — з 1 січня 2019 року, а представництво органів державної влади та органів місцевого самоврядування в судах виключно прокурорами або адвокатами здійснюється з 1 січня 2020 року [3]. Передбачалося, що поступове введення адвокатської монополії дозволить адаптувати систему правосуддя та адвокатури до нового порядку представництва в судах винятково прокурорами та адвокатами [4].

Однак новообраним Президентом України 29 серпня 2019 року було зареєстровано у Верховній Раді України проект Закону № 1013 «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)». Зазначений законопроект передбачає внесення змін до статті 1312 Конституції, зокрема, пропонує вилучити частину п'яту статті 1312 та підпункт 11 пункту 161 Розділу XV «Перехідні положення». Також пропонується викласти частину 4 цієї статті в такій редакції, що «виключно адвокат здійснює захист особи від кримінального обвинувачення» [5], тобто виключне право адвокатів на представництво в судах скасовується, але адвокатська монополія залишається на здійснення захисту осіб від кримінального обвинувачення.

Як впливає з пояснювальної записки законопроект № 1013, метою запропонованих змін є забезпечення права кожного на отримання професійної

правничої допомоги через скасування адвокатської монополії на надання такої допомоги [6].

31 жовтня 2019 року Конституційний Суд України надав Висновок у справі щодо скасування адвокатської монополії, відповідно до якого Законопроект відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України [7]. А 14 січня 2020 року Верховна Рада 295 голосами попередньо схвалила президентський законопроект щодо скасування адвокатської монополії.

Таким чином, питання відносно подальшого розвитку та вдосконалення адвокатської монополії або її ліквідації в нашій державі досі залишається актуальним та дискусійним. Оскільки думки вчених та правників щодо переваг та недоліків інституту адвокатської монополії не збігаються, то можна виділити як прибічників ідеї виключного права адвокатів на представництво в судах, так і її противників. При чому кожна зі сторін наводить вагомні аргументи на користь своєї думки.

Зокрема, на захист монополії адвокатів виступає заступник Голови Національної асоціації адвокатів В. Гвозд'їй, який у своїй доповіді стверджує, що після скасування адвокатської монополії громадян України в судах захищатимуть некваліфіковані аматори, які оманим шляхом під приводом надання послуг правового захисту можуть брати з особи гроші за надання непрофесійних послуг [8].

Протилежну думку щодо адвокатської монополії має правник О. Бойко, яка зазначає, що раніше представляти інтереси громадян та юридичних осіб у цивільних та господарських справах могли будь-які особи за довіреністю: адвокати, які мають спеціальне свідоцтво про зайняття адвокатською діяльністю, або юристи, які мають вищу юридичну освіту, або будь-які особи — родичі, знайомі тощо. А тепер громадянин, залучений до судового процесу, буде змушений найняти адвоката [9].

Представник Верховної Ради України в КСУ О. Совгіря вважає, що «питання закріплення за адвокатами виключного права на представництво в суді не належить до суспільних відносин конституційного рівня регулювання». Цієї ж думки дотримується С. Гончаренко, представник Академії адвокатури України, який зазначає, що найбільш розумним є підхід, відповідно до якого питання адвокатської монополії не є предметом конституційного регулювання [10].

З огляду на суперечливе ставлення до інституту адвокатської монополії, необхідно проаналізувати зарубіжний досвід організації та діяльності адвокатури, що допоможе встановити переваги та недоліки, певні особливості цього інституту, а також напрями вдосконалення та реформування інституту адвокатури.

Оскільки наша держава обрала шлях європейського розвитку, вважаємо за доцільне розглянути досвід, перш за все, європейських держав. Необхідно зазначити, що в державах-членах Європейсько-

го Союзу питання стосовно рівня «монополізації» адвокатурою права на здійснення представництва в суді на рівні ЄС майже не врегульовано. Лише Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС № 98/5/ЄС від 16 лютого 1998 року надає державам право встановлювати деякі обмеження на представництво адвокатами іноземних країн. Таким чином, на сьогодні не має єдиних «європейських стандартів» щодо наявності в адвокатів виключного права на здійснення представництва в суді, тому питання про вирішення правового регулювання відповідних відносин залишено на розсуд держав. Одночасно Європейська Комісія піддає інститут адвокатури країн-членів ЄС жорсткій перевірці та зазначає, що іноді існування «адвокатської монополії» на представництво в суді чинить перешкоди на шляху реалізації фундаментальних прав людини, тому вимагає від національного законодавця втілення в життя принципу дерегуляції у сфері правового регулювання ринку юридичних послуг [11].

У таких країнах як Німеччина, Австрія, Греція, Данія, Іспанія, Ізраїль, Франція, Сінгапур, Японія передбачена модель абсолютної монополії на надання правових послуг, яка означає, що ніхто крім адвокатів не має права надавати консультаційні послуги і представляти клієнта в суді. Так, у законодавстві Греції містяться норми, відповідно до яких участь адвоката є обов'язковою в будь-яких цивільних справах, за деякими виключеннями. Згідно зі ст. 39 Кодексу адвокатів Греції право надавати консультації та роз'яснення з юридичних питань, здійснювати представництво у суді та в інших державних органах, забезпечувати правову підтримку у податкових, адміністративних, тарифних справах належить виключно адвокатам. Інші особи, що надають юридичну допомогу, але не мають звання адвоката, хоча і володіють дипломом юридичного факультету, притягуються до відповідальності за ст. 175, § 2 Кримінального кодексу Греції [12, с. 176].

В Австрії адвокатська монополія поширюється на усі суди і відомства Республіки Австрія і охоплює всі повноваження з представництва сторін як у судах, так і поза ними, з публічних і приватноправових питань [12, с. 179].

В ізраїльському законодавстві є поняття «ексклюзивності» адвокатської професії. Це означає, що наданням будь-якої юридичної допомоги населенню, можуть займатися тільки особи, які мають спеціальну ліцензію — «ришайон», тобто члени Ізраїльської колегії адвокатів. Відповідно до Закону про Колегію адвокатів від 1961 р., оформлення юридичних документів, включаючи представництво в переговорах, що передують їх складанню, а також консультування з правових питань, можуть здійснювати тільки особи, прийняті до Ізраїльської колегії адвокатів [12, с. 176].

Науковець І. Переверза виділяє такі ознаки абсолютної монополії адвокатів: 1) виняткове право на

надання правових послуг належить адвокатам; 2) до обов'язків адвоката належать представництво особи в суді та надання консультаційних послуг; 3) окрім адвокатів, ніхто не має права надавати правові послуги (за винятком, у деяких країнах, визначені певні умови допуску осіб, які не є адвокатами, до надання юридичних послуг та представництва у нижчих судових інстанціях); 4) висока якість правової допомоги [12, с. 179].

В Бельгії, Литві, Молдові, Норвегії, Нідерландах, Португалії, Чехії представлена модель обмеженої монополії на надання адвокатських послуг. За даною моделлю адвокати мають виключне право на представництво у судах, а надання консультацій з правових питань належить поряд з адвокатами і іншим особам. До ознак моделі обмеженої монополії на надання правових послуг адвокатами належать такі: 1) адвокат не має виняткового права на надання правових послуг; 2) прерогативою адвокатів є лише представництво в судах; 3) поряд з адвокатами й інші особи можуть бути представниками у цивільному процесі та можуть надавати консультації з правових питань; 4) якість правової допомоги залежить від рівня кваліфікації особи, яка надає правові послуги [12, с. 185].

Швеції, Фінляндії, Мальті характерна третя модель — вільний ринок правових послуг, яка передбачає можливість надання юридичних послуг будь-якою бажаною особою на рівні з адвокатами. Ознаками даної моделі надання юридичних послуг можна вважати такі: 1) винятковим правом на надання правових послуг адвокат не володіє; 2) будь-яка бажана особа (у певних країнах ставиться вимога про вищу юридичну освіту) на рівні з адвокатами має можливість надавати правові послуги; 3) від професіоналізму особи, яка надає правові послуги, залежить якість юридичної допомоги [12, с. 186].

Таким чином можна узагальнити, що у проаналізованих країнах моделі адвокатської монополії суттєво відрізняються і практика регулювання питань виключного представництва не є усталеною.

Наразі серед правників не припиняються дискусії щодо ст. 59 Конституції України у контексті обговорення адвокатської монополії. Частина 1 ст. 59 Конституції України була змінена Законом України № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)»: «правова допомога» була замінена на «професійну правничу допомогу». Також була виключена частина 2 зазначеної статті. Застосування терміну «правнича допомога», на думку Л. Шевелюк, є некоректним, тому що протирічить змісту цього поняття. Вона аргументує це тим, що в Академічному тлумачному словникові української мови зазначено, що термін «правничий» є тотожним поняттю «юридичний», тобто «пов'язаний із вивченням і науковим розробленням правознавства, юриспруденції». Водночас «правовий» тлумачиться як «той, що стосується права, тобто

системи встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки» [13, с. 190]. Допомогу адвокатів слід вважати саме правовою, тобто такою, що не тільки передбачена законодавчими нормами, а ще й спрямована на їх практичне застосування. Тому зміни щодо цієї статті багато юристів вважають націленими на те, щоб зробити неактуальними рішення Конституційного Суду України № 1-17/2000 та № 1-23/2009 і позбавити громадян права саме на правову допомогу.

Крім того, чинне національне законодавство не містить визначення поняття «захисник прав», тому неправильно ототожнювати його саме з адвокатами, адже є багато й інших фахівців у сфері права, що можуть надавати особі правову допомогу, тим самим захищаючи її права. Зокрема, у науково-практичному коментарі до Конституції України автори суб'єктами надання правової допомоги вважали: державні органи України, до компетенції яких входить надання правової допомоги; адвокатуру; суб'єктів підприємницької діяльності, які надають правову допомогу клієнтам у порядку, визначеному законодавством України; об'єднання громадян для здійснення й захисту своїх прав і свобод [14, с. 436]. Якщо розглядати ст. 59 у зв'язку зі ст. 1312, то може скластися уявлення, що поняття «надання професійної правничої допомоги» тотожне поняттю «представництво особи в суді», а це є неправильним, на що і звертає увагу Конституційний Суд України у своєму Висновку у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) № 1013 вимогам статей 157 і 158 Конституції України [7].

Цікаво прослідкувати динаміку зміни правових позицій Конституційного Суду України щодо тлумачення ст. 59. У своєму Рішенні від 16.11.2000 у справі 1-17/2000 Конституційний Суд України зазначав, що «закріплення лише за адвокатами права на здійснення захисту підозрюваного, обвинуваченого і підсудного від обвинувачення та надання юридичної допомоги особам, які притягаються до адміністративної відповідальності, не сприяє конкуренції щодо надання кваліфікованої правової допомоги у цих сферах і підвищенню кваліфікації фахівців у галузі права», також у цьому Рішенні зазначено, що «обмеження права підозрюваного, обвинуваченого і підсудного та особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, на вільний вибір захисниками інших юристів, а не адвокатів, які мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, суперечить положенням частини першої статті 59 та статті 64 Конституції України, за якими конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [15].

У Рішенні від 30.09.2009 у справі № 1–23/2009 було зазначено, що те, що «для надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура, не виключає і права на отримання особою такої допомоги від інших суб'єктів», тобто позиція Конституційного Суду України залишилася незмінною [16]. Натомість у 2016 р. у Висновку від 20.01.2016 у справі № 1–15/2016 Конституційний Суд України визнає, що «запровадження адвокатської монополії не передбачає скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина» [17]. Як бачимо, зміни, внесені в Конституцію України в 2016 р., не відповідають попередній юридичній позиції Конституційного Суду України.

Адвокатська монополія має як свої переваги, так і недоліки.

Серед переваг можна виділити наступні пункти.

1. Зростання кількості професіоналів у адвокатському середовищі, оскільки більша кількість юристів захоче отримати адвокатське свідоцтво, зросте кількість адвокатів — зросте конкуренція, підвищаться професійні вимоги.

2. Підвищення якості адвокатських послуг та морального рівня адвокатів у зв'язку з посиленням вимог до адвокатської етики та контролем з боку кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

3. Сприяння створенню професійних груп та об'єднань адвокатів, які надають кваліфіковану правову допомогу, що сприяє реалізації конституційного права громадян на професійну правничу допомогу.

Серед недоліків можна зазначити такі пункти.

1. Звуження конституційного права особи вільно вибирати захисника своїх прав, точніше — того, хто буде представляти її інтереси в суді. Законодавець уже вирішив за особу, що тільки адвокат може належним чином захистити її в суді, не надавши їй альтернативи, крім деяких випадків — трудових спорів, спорів щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів тощо. На це слушно вказують судді Конституційного Суду України М. Гультай [18] і С. Сас [19].

2. Зростання вартості адвокатських послуг, а відтак — позбавлення незаможного населення доступу до правосуддя (за виключенням тих, хто має право на безоплатну вторинну правову допомогу).

3. Зростання контролю керівних органів адвокатури за адвокатською діяльністю, що може негативно вплинути на розвиток цього правового інституту.

4. Отримання статусу адвоката та сама адвокатська діяльність пов'язані з багатьма корупційними ризиками.

Висновки. Отже, дослідивши питання адвокатської монополії, можна зробити висновок, що ідея виключного права адвокатів захищати права громадян та представляти їхні інтереси в суді має як свої переваги, так і недоліки. Наразі серед науковців і юристів-практиків не стихають дискусії щодо виключного представництва інтересів у суду. Проаналізувавши міжнародний досвід щодо цього питання, держави можна поділити на ті, в яких діє абсолютна монополія адвокатів на представництво в судах з мінімальною кількістю виключень (Австрія, Греція, Данія), на країни з обмеженою адвокатською монополією (Нідерланди, Литва, Норвегія) та на ті держави, де вона відсутня (Швеція, Фінляндія, Мальта).

Вважаємо за доцільне скасувати адвокатську монополію, тому що: по-перше, даний правовий інститут звужує право громадян на доступ до правосуддя; по-друге, обмежує право громадян на вільний вибір захисники своїх інтересів; по-третє, призводить до загрози зменшення можливостей доступу до професії; по-четверте, процедура отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю повинна містити запобіжники від корупційної складової. Ми підтримуємо ініціативу Президента України та Верховної Ради України стосовно залишення за адвокатами виключного права здійснювати захист особи від кримінального обвинувачення, як це зроблено у багатьох країнах світу (зважаючи на особливості кримінального провадження, міру кримінальної відповідальності, яку може понести особа за вчинення злочину).

Література

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 р. № 1401 — VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH2PW00B.html
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 р. № 1401 — VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>
4. Панаїд Я. І. Монополія адвокатури: міжнародний досвід та проблеми впровадження в Україні // Порівняльно-аналітичне право. 2019 р. № 4. С. 412–415.
5. Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії): проект Закону України від 29.08.2019 р. № 1013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)» від 29.08.2019 р. № 1013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242

7. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 31.10.2019 р. № 4-в/2019, судова справа № 2-248/2019(5580/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-19>

8. Скасування адвокатської монополії позбавить більшість громадян професійного захисту — Валентин Гвоздij. URL: <https://unba.org.ua/news/5084-skasuvannya-advokats-koi-monopolii-pozbavit-bil-shist-gromadyan-profesijnogo-zahistu-valentin-gvozdij.html>

9. Сталоверов В. М. Проблеми реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність // Молодий вчений. 2017 р. № 5.1. С. 127–132.

10. Засідання КСУ щодо скасування адвокатської монополії: основні тези. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/152748-zasidannya-ksu-schodo-skasuvannya-advokatskoyi-monopoliyi-osnovni-tezi>

11. Аббакумова Д. В., Кальонов О. О. Наукова методика дослідження й імплементації досвіду держав-членів ЄС у сфері правового регулювання виключного права адвокатів на судове представництво в Україні // Право і суспільство. 2018 р. № 3. С. 316–322.

12. Переверза І. М. Загальнотеоретичні підходи до моделювання адвокатської діяльності: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 240 с.

13. Шевелюк Л. Вплив конституційно-правової реформи в Україні на адвокатуру // Підприємництво, господарство і право. 2017 р. № 8. С. 189–192.

14. Тацій В. Я., Петришин О. В., Барабаш Ю. Г. та ін. Конституція України. Науково-практичний коментар. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатов Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника) від 16.11.2000 р. № 13-рп/2000, судова справа № 1–17/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>

16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30.09.2009 р. № 23-рп/2009, судова справа № 1–23/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>

17. Висновок Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20.01.2016 р. № 1-в/2016, судова справа № 1–15/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-16>

18. Окрема думка судді Конституційного Суду України Гультая М. М. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 27.01.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ni01d710-16>

19. Окрема думка судді Конституційного Суду України Саса С. В. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 27.01.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/ru/nk01d710-16>

References

1. Pojasnjuvaljna zapyska do proektu Zakonu Ukrajiny «Pro vnesennja zmin do Konstytuciji Ukrajiny (shhodo pravosuddja)» vid 02.06.2016 r. # 1401 — VIII. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/Gh2PW00B.html

2. Pro vnesennja zmin do Konstytuciji Ukrajiny (shhodo pravosuddja): Zakon Ukrajiny vid 02.06.2016 r. # 1401 — VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>

3. Konstytucija Ukrajiny: Zakon Ukrajiny vid 28.06.1996 r. # 254k/96-VR. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>

4. Panaid Ja. I. Monopolija advokatury: mizhnarodnyj dosvid ta problemy vprovadzhenja v Ukraini // Porivnjajljno-analitychne pravo. 2019 r. # 4. S. 412–415.

5. Pro vnesennja zmin do Konstytuciji Ukrajiny (shhodo skasuvannja advokatsjkoi monopoliji): proekt Zakonu Ukrajiny vid 29.08.2019 r. #1013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242

6. Pojasnjuvaljna zapyska do proektu Zakonu Ukrajiny «Pro vnesennja zmin do Konstytuciji Ukrajiny (shhodo skasuvannja advokatsjkoi monopoliji)» vid 29. 08. 2019 r. #1013. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66242

7. Vysnovok Konstytucijnogho Sudu Ukrajiny u spravi za konstytucijnym zvernennjam Verkhovnoji Rady Ukrajiny pro nadannja vysnovku shhodo vidpovidnosti zakonoproektu pro vnesennja zmin do Konstytuciji Ukrajiny (shhodo skasuvannja advokatsjkoi monopoliji) (rejeestr. # 1013) vymogham statej 157 i 158 Konstytuciji Ukrajiny vid 31. 10. 2019 r. # 4 — v/2019, sudova sprava # 2–248/2019(5580/19). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004v710-19>

8. Skasuvannya advokatsjkoji monopoliji pozbavytj bilshistj ghromadjan profesijnogho zakhystu — Valentyn Ghvozdij. URL: <https://unba.org.ua/news/5084-skasuvannya-advokats-koi-monopolii-pozbavit-bil-shist-gromadyan-profesijnogo-zahistu-valentin-gvozdij.html>
9. Stalovjerov V. M. Problemy reformuvannya zakonodavstva pro advokaturu ta advokatsjku dijajlnistj // Molodyj vchenyj. 2017 r. # 5.1. S. 127–132.
10. Zasadannya KSU shhodo skasuvannya advokatsjkoji monopoliji: osnovni tezy. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/152748-zasadannya-ksu-schodo-skasuvannya-advokatskoyi-monopoliyi-osnovni-tezi>
11. Abbakumova D. V., Kaljonov O. O. Naukova metodyka doslidzhennja j implementaciji dosvidu derzhav-chleniv JeS u sferi pravovogho reghuljuvannya vykljuchnogho prava advokativ na sudove predstavnytvo v Ukraini. Pravo i suspiljstvo. 2018 r. # 3. S. 316–322.
12. Pereverza I. M. Zagaljnoteoretychni pidkhody do modeljuvannya advokatsjkoji dijajlnosti: dys. ... kand. juryd. nauk. Odesa, 2016. 240 s.
13. Sheveljuk L. Vplyv konstytucijno-pravovoi reformy v Ukraini na advokaturu. Pidpryjemnytvo, ghospodarstvo i pravo. 2017 r. #8. S. 189–192.
14. Tacij V. Ja., Petryshyn O. V., Barabash Ju. Gh. ta in. Konstytucija Ukrainy. Naukovo-praktychnyj komentar. 2-ghe vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv: Pravo, 2011. 1128 s.
15. Rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrainy u spravi za konstytucijnym zvernennjam ghromadjanyna Soldatova Ghennadija Ivanovycha shhodo oficijnogho tlumachennja polozhenj statji 59 Konstytuciji Ukrainy, statji 44 Kryminaljno-procesualjnogho kodeksu Ukrainy, statej 268, 271 Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennja (sprava pro pravo viljnogho vyboru zakhysnyka) vid 16.11.2000 r. # 13-rp/2000, sudova sprava # 1–17/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>
16. Rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrainy u spravi za konstytucijnym zvernennjam ghromadjanyna Gholovanja Ighorja Volodymyrovycha shhodo oficijnogho tlumachennja polozhenj statji 59 Konstytuciji Ukrainy (sprava pro pravo na pravovu dopomoghu) vid 30.09.2009 r. # 23-rp/2009, sudova sprava # 1–23/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09>
17. Vysnovok Konstytucijnogho Sudu Ukrainy u spravi za zvernennjam Verkhovnoi Rady Ukrainy pro nadannja vysnovku shhodo vidpovidnosti zakonoproektu pro vnesennja zmin do Konstytuciji Ukrainy (shhodo pravosuddja) vymogham statej 157 i 158 Konstytuciji Ukrainy vid 20.01.2016 r. # 1 — v/2016, sudova sprava # 1–15/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001v710-16>
18. Okrema dumka suddi Konstytucijnogho Sudu Ukrainy Ghuljtaja M. M. stosovno Vysnovku Konstytucijnogho Sudu Ukrainy u spravi za zvernennjam Verkhovnoi Rady Ukrainy pro nadannja vysnovku shhodo vidpovidnosti zakonoproektu pro vnesennja zmin do Konstytuciji Ukrainy (shhodo pravosuddja) vymogham statej 157 i 158 Konstytuciji Ukrainy vid 27.01.2016 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ni01d710-16>
19. Okrema dumka suddi Konstytucijnogho Sudu Ukrainy Sasa S. V. stosovno Vysnovku Konstytucijnogho Sudu Ukrainy u spravi za zvernennjam Verkhovnoi Rady Ukrainy pro nadannja vysnovku shhodo vidpovidnosti zakonoproektu pro vnesennja zmin do Konstytuciji Ukrainy (shhodo pravosuddja) vymogham statej 157 i 158 Konstytuciji Ukrainy vid 27.01.2016 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/ru/nk01d710-16>

Соловійова Ольга Миколаївна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Соловьёва Ольга Николаевна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры административного права
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Solovieva Olga

*Candidate of Law, Docent,
Associate Professor of the Department of Administrative Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

Дьякова Ольга Олеговна

*студентка
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Дьякова Ольга Олеговна

*студентка
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Djakova Olga

*Student of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

Шевченко Анастасія Анатоліївна

*студентка
Національного юридичний університету імені Ярослава Мудрого*

Шевченко Анастасия Анатольевна

*студентка
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Shevchenko Anastasia

*Student of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ ПРАВОТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО В УКРАЇНІ

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕЗУМПЦИИ ПРАВОТЫ ПОЛИЦЕЙСКОГО В УКРАИНЕ

PROBLEMATIC ASPECTS OF THE PRESUMPTION OF RECTITUDE OF A POLICE OFFICER IN UKRAINE

Анотація. Стаття присвячена проблемним питанням доцільності запровадження в діяльності органів Національної поліції принципу презумпції правоти працівників правоохоронних органів, які виконують свої службові обов'язки відповідно до Закону України «Про Національну поліцію».

В Україні ще тривають державотворчі процеси, і частіше за все вони пов'язані зі створенням або реформуванням органів виконавчої влади, з метою підвищення ефективності та результативності їх роботи. Сьогодні ми в змозі простежити деякі недоліки нещодавно створеної поліції, зокрема щодо відсутності закріплення принципу презумпції правоти поліцейського в нашій державі.

В статті проаналізовано, що для побудови правової держави необхідно посилювати правовий захист не лише громадянина, права якого передбачені Конституцією України, а й працівника правоохоронних органів. Застосуванням заходів процесуального примусу відводиться особлива роль презумпції правоти поліцейського. Науково доведено, що сама презумпція правоти працівників правоохоронних органів є нічим іншим як правовою фікцією – це наперед помилкове рішення законодавця, проте воно сприяє захисту прав і свобод людини і громадянина, яким у тому числі є представник влади.

У статті зроблено висновок, що презумпція правоти – це не узаконене свавілля правоохоронця, не його право робити все, що заманеться, і тим паче не можливість віддавати будь-які накази беззахисному громадянину. Презумпція правоти полягає в тому, що в силу одного лише статусу і самого факту служби в правоохоронних органах держави поліцейського наділяють низкою ексклюзивних повноважень, насамперед повноважень щодо застосування примусових заходів, яких немає у пересічного громадянина, повноважень щодо застосування та використання зброї, а також встановлюють пільги, що має забезпечити виконання поліцейським своїх обов'язків на належному рівні. Тим самим держава як би презюмує свідому добропорядність кожного поліцейського. Якщо ж це не так і поліцейський порушує закон на шкоду інтересам громадян, то тоді презумпція правоти повинна бути спростована судом стосовно конкретного поліцейського, в добросовісності поведінки якого виникли сумніви.

Ключові слова: юридична презумпція, презумпція правоти поліцейського, права людини, конституційний принцип, діяльність поліції, гідність, професійні обов'язки.

Аннотация. Стаття посвящена проблемним вопросам целесообразности внедрения в деятельности органов Национальной полиции принципа презумпции правоты сотрудников правоохранительных органов, которые выполняют свои служебные обязанности в соответствии с Законом Украины «О Национальной полиции».

В Украине еще продолжаются процессы построения, и чаще всего они связаны с созданием или реформированием органов исполнительной власти, с целью повышения эффективности и результативности их работы. Сегодня мы можем проследить некоторые недостатки недавно созданной полиции, в частности об отсутствии закрепления принципа презумпции правоты полицейского в нашем государстве.

В статье проанализировано, что для построения правового государства необходимо усиливать правовую защиту не только гражданина, права которого предусмотрены Конституцией Украины, но и работника правоохранительных органов. Применением мер процессуального принуждения отводится особая роль презумпции правоты полицейского. Научно доказано, что сама презумпция правоты сотрудников правоохранительных органов является ничем иным как правовой фикцией – это заранее ошибочное решение законодателя, однако оно способствует защите прав и свобод человека и гражданина, которым в том числе является представитель власти.

В статье подытожено, что презумпция правоты – это не узаконенный произвол полицейского, не его право делать все, что заблагорассудится, и тем более не возможность отдавать любые приказы беззащитному гражданину. Презумпция правоты заключается в том, что в силу одного лишь статуса и самого факта службы в правоохранительных органах государства полицейского наделяют рядом эксклюзивных полномочий, прежде всего полномочий по применению мер принуждения, которых нет у рядового гражданина, полномочий по применению и использованию оружия, а также устанавливают льготы, что должно обеспечить выполнение полицейским своих обязанностей на должном уровне. Тем самым государство как бы презюмирует сознательную добропорядочность каждого полицейского. Если же это не так и полицейский нарушает закон в ущерб интересам граждан, то тогда презумпция правоты должна быть опровергнута судом в отношении конкретного полицейского, в частности поведения которого возникли сомнения.

Ключевые слова: юридическая презумпция, презумпция правоты полицейского, права человека, конституционный принцип, деятельность полиции, достоинство, профессиональные обязанности.

Summary. This article is dedicated to problems of applying the principle of rightness of the law-enforcement OFFICERS, who execute their duties according to the law ABOUT the National Police.

State-building processes, which mostly touches building or reformatting executive bodies to increase the effectiveness and resistiveness of their functioning, are still ongoing in Ukraine. Today we are able to see some cons of The National Police, such as an absence of the principle of presumption of rightness of policemen in Ukrainian law.

It is analyzed in this article, that for right-state building not only Constitutional citizen's rights need more effective protection, but also law-enforcement officers rights. Application of the procedural forcing plays a special role in a presumption of rightness of policemen. It is scientifically proven, that the presumption of rightness of policemen is nothing but a fiction, – deliberately wrong decision of the law-maker but it helps to protect human rights and freedoms, including rights of the officials'

The conclusion of this article is that presumption of rightness of policemen is not a legal despotism of law-enforcement officer, not his right to do whatever is wanted and moreover it isn't his right to give whatever commands to vulnerable people. Presumption of rightness consists in that in force of one only status and fact of service in law enforcement authorities of the state of policeman provide with the row of exclusive plenary powers, first of all plenary powers in relation to application of force events that an ordinary citizen does not have, plenary powers in relation to application and use of weapon, and also set privilege that must provide implementation to the policemen of the duties on a due levels. The same the state as though presumes conscious respectability of every policeman. If it not so and a policeman breaks the law in harm interests of citizens, then the

presumption of rightness must be refuted by a court in relation to a certain policeman there were doubts in respectability of behavior of that.

Key words: legal presumption, presumption of police correctness, human rights, constitutional principle, police activity, dignity, professional responsibilities.

Воснові розбудови будь-якої правової держави лежить принцип пріоритетності прав та свобод людини, визнання їх найвищими цінностями, гарантування та належне їх забезпечення. Нині загальноновизнано, що громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні й інші права людини — не подарунок держави (влади) чи політичної партії або якоїсь групи осіб, а невід’ємна властивість кожного індивіда, яка належить йому від народження незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, мови, політичних та інших переконань. Тобто права людини — це природні права, якими в рівній мірі володіють усі люди від народження у тому числі й основними правами [1, с. 131]. Але утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України [2].

Існують різноманітні органи в державі, на які покладаються завдання із забезпечення охорони прав і свобод людини, зокрема мова йде про поліцію, яка максимально наближена до населення, і головним завданням якої є охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави [3].

Сьогодні досить суперечливим питанням в діяльності поліції є презумпція правоти, оскільки вона не є юридичним терміном, а лише теоретичною конструкцією. Тому дуже важливо дослідити це питання, а особливо в розрізі недопущення порушення прав і свобод людини. Питання презумпції має як практичний, так і науковий інтерес. Нині є надзвичайно актуальною необхідність перегляду підходів до роботи поліції, включаючи гарантії особистої безпеки правоохоронців особливо зараз, коли глобальною весвітньою проблемою є поширення хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

В юридичній науці неодноразово предметом дослідження ставали питання, що стосуються презумпції взагалі, та презумпції невинуватості зокрема (В. Бабаєв, С. Дацюк, О. Скакун та інші). Поширення презумпції невинуватості на адміністративні відносини досліджували такі вчені як В. Гончаренко, В. Тертишник, А. Комзюк, Д. Лук’янець. Робилися і спроби комплексного дослідження питання сутності принципу презумпції правоти поліцейського та його правової регламентації у роботах Т. Гранчака, І. Оніщука, І. Шутака. Проте зазначене вище питання залишається невирішеним як на теоретичному так і практичному рівнях, тому подальші наукові пошуки мають сприяти вирішенню проблемних питань в діяльності Національної поліції.

Термін презумпція має латинське походження «*praesumere*» і в перекладі означає припущення.

У теорії права під презумпціями, зазвичай, розуміють закріплені в законі припущення про наявність чи відсутність певних фактів, які мають юридичне значення [4, с. 373]. Характерною особливістю юридичної презумпції є те, що можливість, умови і процес її спростування закладений у правових нормах. Сформульована презумпція продовжує діяти до тих пір, поки не буде відмінена компетентним органом в установленому законом порядку. Типовим прикладом юридичної презумпції є закріплена у ст. 62 Конституції презумпція невинуватості. Часто презумпцію невинуватості розглядають у співвідношенні з презумпцією правоти поліцейського [5].

Деякі вчені, наприклад І. Шутак, вважають, що презумпція правоти поліцейського не узгоджується з презумпцією невинуватості громадянина та виключають одночасну дію принципу невинуватості та принципу правоти [6, с. 14]. В юридичній літературі існують певні дослідження питань презумпції правоти поліцейського. Приміром, Д. Катрич пише в своїй науковій статті, що поняття «презумпція правоти поліцейського» слід розуміти як правильність дій поліцейського, що не потребує доказів, тобто законність дій поліцейського є завідомо істинною [7]. О. Кирбят’єв розуміє під правотою те, що всі дії працівника поліції є законними, доки іншого не буде встановлено рішенням суду чи іншим уповноваженим органом [8]. І. Шутак має схожі погляди, але наголошує на тому, що презумпція правоти — це не узаконене свавілля правоохоронця, не його право робити все, що заманеться, і, тим паче, не можливість віддавати будь-які накази беззахисному громадянину. Як бачимо в основному під презумпцією правоти поліцейського розуміють лише конструкцію самої норми права, що не порушує основоположних прав і свобод громадянина.

Особливу увагу до питання презумпції правоти поліцейського привернула заява міністра внутрішніх справ України А. Авакова, сформульована у достатньо жорсткій формі: «імператив презумпції правоти поліцейських повинен стати соціальною нормою! Спочатку підкоряйся поліцейському, а потім оскаржуй!» [9]. В заяві А. Авакова також стверджувалося, що іншого шляху побудови ефективною правоохоронної системи немає. Потрібно вдосконалювати поліцейські сили, розширюючи їх рівень як компетентності, так і відповідальності за забезпечення свобод кожного, зокрема розширюючи апріорі рівень довіри. Саме повага до правил, законності і процедур призведе в подальшому до розширення громадянських свобод. Презумпція правоти поліцейського в Україні повинна працювати, як це

відбувається в Німеччині, США, Великобританії, Франції, Італії, Канаді та багатьох інших країнах. Такі слова очільника МВС України викликали бурхливу реакцію суспільства, яке розділилося на два табори — за та проти.

Приводом для такої заяви міністра послужила загибель двох поліцейських у Дніпрі. Після цього керівництво МВС України зробило висновок, що треба дати більше свободи людям у погонах і обмежити в правах простих людей. Хоча анонсованого А. Аваковим на той момент пакету законів щодо закріплення презумпції правоти поліцейського у Верховній Раді так і не було. Але проблема не втратила своєї актуальності.

На новостворену у 2015 році поліцію було покладено багато сподівань, після того, як рівень довіри до міліції сягнув свого мінімуму за весь період незалежності. Масштабна непрофесійність правоохоронців, численні випадки зловживання ними повноваженнями під час виконання своїх службових обов'язків, катування затриманих, застосування психологічного тиску стали приводом глобального реформування та перетворення цього органу в поліцію. Українці сподівалися на те, що прийде нове покоління поліцейських, які будуть чесними та неупередженими у своїх поглядах. Але якщо звернутися до наших реалій, то можна зробити висновок, що сьогодні поліції не довіряє майже 50% населення країни. А питання необхідності закріплення за поліцейськими презумпції правоти знову на слуху у громадськості.

Конституція України у ст. 19 визначає, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, щодо яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Закон України «Про Національну поліцію» встановлює, що завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (ст. 2).

Виходячи з цих завдань, можна зробити висновок, що поліцейський має виступати більше в ролі захисника, ніж того, хто карає. Але для ефективності роботи поліції, правоохоронці мають бути захищені не лише фізично, а й законодавчо. Для виконання цієї умови суспільство має бути впевнене в тому, що поліцейський, який перебуває на службі, діє правомірно та неупереджено. Якщо особа, зокрема і притягнута до адміністративної відповідальності, матиме якісь сумніви, щодо законності дій поліцейського, то держава повинна гарантувати кожній особі

можливість захисту порушених її прав справедливим та неупередженим судом.

В більшості випадків обрання виду поліцейських заходів лягає на плечі самого поліцейського. Поліцейські заходи здійснюються у формі певних інтелектуальних вольових та фізичних дій, їх застосування не потребує видання адміністративного акта, що, однак, не виключає можливості їх реалізації на підставі та на виконання такого акта. Хоча фактичні передумови застосування поліцейських заходів мають своє нормативне закріплення та визначаються з урахуванням покладених на поліцію повноважень, але існують випадки, коли поліцейський вимушений на власний розсуд обирати єдино правильний захід адміністративного впливу [10, с. 38].

Проводячи профілактичну роботу серед громадян щодо важливості обмежень, які діють в Україні у зв'язку з пандемією коронавірусу, приміром, поліцейські контролюють дотримання карантинних заходів. Основними з цих заходів є перевірка документів громадян, встановлення маршрутів їхнього слідування, здійснення контролю за виконанням карантинних обмежень. Уряд запровадив режим надзвичайної ситуації на всій території України на 30 днів, до 24 квітня 2020 року, наголосивши, що режим надзвичайної ситуації не обмежує конституційних прав громадян, а лише консолідує зусилля для подолання загрози [11]. Надзвичайна ситуація визначається у законодавстві як обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності [12]. Під час надзвичайної ситуації влада, а передусім — служби цивільного захисту працюватимуть посилено, у спеціальному режимі.

В умовах запровадження на території України чи окремих її місцевостях надзвичайного стану, відповідно до ст. 16 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» передбачені такі заходи, як: 1) встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан; 2) обмеження руху транспортних засобів та їх огляд; 3) посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства; 4) заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом; 5) заборона страйків; 6) примусове відчуження або

вилучення майна у юридичних і фізичних осіб [14]. Реалізація цих завдань здійснюється завдяки швидкій координації виконання спеціальних службових завдань на відповідних територіях, а також підготовка, навчання і тренування поліцейських за відповідними напрямками, і що не менш важливо співпраця Національної поліції з іншими органами державної влади [15].

На відміну від надзвичайного стану, надзвичайна ситуація не передбачає втручання держави в управління приватними компаніями чи обмеженням прав та свобод українців. Міністр внутрішніх справ України А. Аваков повідомив, що поліція не буде стежити за пересуванням українців через телефони, адже це — порушення конституційних прав і поки не введено надзвичайний стан, ніхто телефонами не буде відстежувати переміщення кожної людини [13].

У чинному законодавстві відсутня пряма норма про невинуватість особи, поки не винесуть постанову про накладення на неї адміністративного стягнення. Таким чином, можна прийти до висновку, що у відносинах, пов'язаних з притягненням до адміністративної відповідальності презюмується вина особи. Також, ст. 62 Конституції України передбачено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Тобто, згідно з Основним Законом України презумпція невинуватості стосується лише осіб, які підозрюються у вчиненні саме злочину, а не адміністративного проступку. На перший погляд, презумпція правоти поліцейського здається такою що передбачена чинним законодавством, є закріпленою. Але ще у 2010 році Конституційний Суд України ухвалив, що презумпція невинуватості поширюється також і на адміністративні правопорушення [16]. Так, у п. 4.1 зазначається: «Конституційний Суд України на підставі наведеного дійшов висновку, що адміністративна відповідальність в Україні та процедура притягнення до адміністративної відповідальності ґрунтуються на конституційних принципах та правових презумпціях, які зумовлені визнанням і дією принципу верховенства права в Україні».

Якщо звернутись до досвіду інших країн, то закони з презумпцією правоти поліцейського давно працюють у Європі. На нашу думку, ці нормативно-правові акти є одним з інструментів побудови правової держави, і вони успішно працюють в усьому демократичному світі, в тому числі в США, Великобританії, Франції та інших країнах. Великобританія — одна з п'яти країн, включаючи Норвегію, Ісландію, Ірландію і Нову Зеландію, де поліцейські взагалі не носять зброю. Зброя застосовується тільки у спецпідрозділах, які можуть прибути в лічені хвилини. У звичайних патрульних — кийки, електрошокери, а головне — підготовка. Перед тим, як поліцейські будуть на вулицях забезпечувати

громадський порядок, їх готують два роки. Поліцейський повинен мати підстави і причини, які чітко передбачені правовою нормою, зупинити людину для розмови. Але якщо особа не вчиняє нічого протизаконного — має повне право не підкорятися й піти. У законодавстві Німеччини поняття «презумпції правоти поліцейського» теж прямо не закріплюється. Правоохоронці тут, на відміну від Великої Британії, озброєні і дотримуються чітких інструкцій. Хоча українські політики стверджують, що у Німеччині є подібні закони. Так, мається на увазі що дії поліцейських законні, проте ніхто не зобов'язаний підкорятися, якщо поліцейський грубо порушує закон. Ця система будується на довірі. У Німеччині поліцейських готують три роки. В американській доктрині презумпція невинуватості застосовується тільки до кримінальних, а не цивільних справ. Крім того, презумпція невинуватості поширюється на деякі цивільні справи, які технічно цивільні, але які можуть бути кваліфіковані як квазі-злочини. На даному етапі практично жодна адміністративна одиниця США не заявляє про дотримання презумпції невинуватості під час здійснення кримінального правосуддя. Ця фраза означає трохи більше, ніж те, що держава несе тягар доказування обвинувачення [17, с. 563–564].

У кримінальному провадженні США та Німеччина дотримуються філософії, заснованій на загальних і неподільних цінностях: людській гідності (заборона тортур, нелюдяного або принижуючого гідність поводження); свободі (право на свободу й особисту недоторканність, право на повагу свого приватного та особистого життя, свого житла і своїх комунікацій тощо); правосудді (право на ефективний правовий захист і на доступ до неупередженого суду, право обвинуваченого на презумпцію невинуватості і дотримання прав на захист) [18, с. 155].

Якщо ми говоримо про адміністративні порушення та адміністративні санкції, то для правового поля європейських держав «сталого демократії» це означає діяльність адміністративних органів щодо притягнення осіб до відповідальності в адміністративному (позасудовому) порядку [19, с. 102]. На цьому, зокрема, постійно наголошує Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ), говорячи про те, що частина адміністративних правопорушень в Україні мають характер кримінальних. При цьому мова йде переважно про порушення у сфері громадської безпеки та дорожнього руху, які підвідомчі Національній поліції України.

Слід зазначити, що ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «Аллєне де Рібемон проти Франції» підкреслив, що принцип презумпції невинуватості обов'язковий не лише для суду, який вирішує питання про обґрунтованість обвинувачення, а й для всіх інших органів держави [20]. Тобто цей принцип, відповідно до практики ЄСПЛ, поширюється на заяви, посадових осіб щодо проваджень, які тривають, та які можуть

спонукати до суспільної думки про вину підозрюваного. При цьому згідно з позицією ЄСПЛ презумпція невинуватості не заперечує право громадськості бути поінформованою, зокрема, через представників влади про факти певної справи. У зв'язку із цим державним посадовим особам потрібно виважено добирати слова, оприлюднюючи свої заяви ще до судового розгляду справи, порушеної проти особи, та визнання її винною в тому чи іншому злочині. Таким чином, слід розрізняти повідомлення про те, що когось підозрюють у скоєнні злочину, та чітку заяву, зроблену за відсутності остаточного вироку, про те, що особа скоїла злочин.

Як бачимо, проголошена нами проблема презумпції правоти працівника правоохоронного органу під час виконання професійних обов'язків стала важливою не лише у європейських країнах, а й в Україні, тому що наша держава обрала західний тип розвитку правової системи, зокрема у сфері забезпечення реалізації та захисту прав людини.

У разі реалізації принципу правоти поліцейського все таки виникає загроза перевищення повноважень правоохоронцем та порушення основних прав і свобод людини. Хоча поліцейські, реалізуючи основний

конституційний принцип — верховенства права, зобов'язані як дотримуватися Конституції та Законів України, так і поважати індивідуальні права громадян і не вчиняти свавільних або протиправних дій.

Отже, на нашу думку, принцип правоти поліцейського як соціальна категорія полягає в перевазі поліцейського під час взаємодії з громадянином через більшу обізнаність поліцейського, як діяти в тій чи іншій ситуації, оскільки поліцейський, який виконує покладені на нього державою обов'язки, зобов'язаний мати відповідну підготовку та знання і, враховуючи обстановку, яка склалася, висуває вимоги до громадян, що обов'язкові для виконання за умови їх беззаперечної законності і відповідності Конституції України. Для цього необхідно максимально підняти рівень довіри населення до поліції. Тобто громадяни будуть упевнені, що все, що вимагає поліцейський, робиться лише на користь громадянина і необхідно підкоритися вимозі поліцейського, щоб надалі не допустити більш серйозних наслідків.

Суспільство має прийняти як факт, що вимоги поліцейського обов'язкові для виконання. Тоді можна буде говорити не тільки про рівень довіри населення до поліції, а й про рівень безпеки в державі в цілому.

Література

1. Скрипнюк О. В. Конституційний лад в Україні: методологічні проблеми розвитку й удосконалення в контексті конституційної модернізації. Щорічник українського права: зб. наук. пр. / відп. за вип. О. В. Петришин. Харків: Право, 2013. № 4. С. 202–212.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII // Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 15.03.2020).
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник. Харків: Еспада, 2006. 766 с.
5. Красноручька Л. Принцип презумпції невинуватості громадянина та презумпція правоти поліцейського // Підприємництво, господарство і право. 2018. № 5. С. 168–171.
6. Шутак І. Д. Колізія між презумпцією невинуватості громадянина та презумпцією правоти поліцейського // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2016. № 5. С. 9–15.
7. Катрич Д. К. Принципи діяльності Національної поліції в Україні: поняття і класифікація // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 4. С. 62–72.
8. Кирбят'єв О. О. Кримінально-правовий вимір проблеми презумпції правоти працівників правоохоронних органів, які виконують професійні обов'язки // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 1. С. 114–121.
9. Аваков А. Б. Імператив презумпції правоти поліцейських. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/avakov/57e8c379c7361/> (дата звернення: 13.03.2020).
10. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях: навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 242 с.
11. Про переведення єдиної державної системи цивільного захисту у режим надзвичайної ситуації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2020 Про переведення єдиної державної системи цивільного захисту у режим надзвичайної ситуації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-perevedennya-yedinoyi-derzhavnoyi-sistemi-civilnogo-zahistu-u-rezhim-nadzvichajnoyi-situaciyi-338250320> (дата звернення 02.04.2020).
12. Кодекс цивільного захисту від 02.10.2012 № 5403-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 34–35. Ст. 458.
13. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III // Відомості Верховної Ради України. 2000. № 23. Ст. 176.

14. Про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.10.2016 № 112. Офіційний вісник України. 2017. № 14. Ст. 400.

15. Аваков А. Б. МВС не буде стежити за пересуванням громадян через телефон. URL: https://zik.ua/news/politics/mvs_ne_bude_stezhytu_za_peresuvanniam_hromadian_po_telefonu_avakov_963358 (дата звернення: 02.04.2020).

16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14–1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 р. № 23-рп/2010. Конституційний Суд України. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10> (дата звернення: 03.04.2020).

17. Ingraham B. L. The Right of Silence, the Presumption of Innocence, the Burden of Proof, and a Modest Proposal: A Reply to O'Reilly // Barton L. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1996. Vol. 86. Issue 2. P. 559–595.

18. Назаров В. В. Обмеження конституційних прав людини при проведенні обшуків за кримінально-процесуальним законодавством України, США та Німеччини: порівняльний аспект // *Наше право*. 2011. С. 153–159.

19. Банчук О. А. Законодавство про адміністративні делікти європейських держав: загальна характеристика // *Адміністративне право і процес*. 2015. С. 102.

20. Judgment European Court of Human Rights in the case of *Allenet de Ribemont v. France* 10.02.1995. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#_ftn1.

Шевченко Елеонора Олександрівна
студентка

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Шевченко Элеонора Александровна
студентка

*Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Shevchenko Eleonora

Student of the

Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Кутєпов Максим Юрійович

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого;

*науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального
та кримінально-виконавчого права*

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса

Національної академії правових наук України

**РЕЕСТР ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ
СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ
МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ ЯК ФОРМА ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНОГО
КОНТРОЛЮ ВЧИНЕННЯ РЕЦИДИВУ**

**РЕЕСТР ЛИЦ, ОСУЖДЕННЫХ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ
ПОЛОВОЙ СВОБОДЫ И ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
МАЛОЛЕТНИХ КАК ФОРМА ПОСТПЕНИТЕНЦИАРНОГО
КОНТРОЛЯ СОВЕРШЕНИЯ РЕЦИДИВА**

**A REGISTRY OF SEX OFFENDER WITH PREVIOUS
CONVICTIONS OF SEX CRIMES AGAINST SMALL CHILDREN
LIKE A FORM OF POST-PENAL CONTROL**

Анотація. У статті проаналізовано норми кримінально-виконавчого законодавства, які регламентують поняття та зміст єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи. Розкрито мету створення даного реєстру, а саме як форму постпенітенціарного контролю. У статті також розглянуті положення та досвід іноземних країн стосовно функціонування реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи.

Ключові слова: закон Меган, постпенітенціарний контроль, злочини статевого характеру проти малолітніх, спеціальний реєстр.

Аннотация. В статье осуществлен анализ норм уголовно-исполнительного законодательства, которые регламентируют понятие и содержание единого реестра лиц, осужденных за преступления против половой свободы и половой не-

прикосновенности малолетнего. Раскрыты цели создания данного реестра, а именно как форму постпенитенциарного контроля. В статье также рассмотрены положения и опыт зарубежных стран относительно функционирования реестра лиц, осужденных за преступления против половой свободы и половой неприкосновенности малолетнего.

Ключевые слова: закон Меган, постпенитенциарный контроль, преступления сексуального характера против малолетних, специальный реестр.

Summary. In this article the author analyses the standards of the criminal-executive legislation regulating a registration of persons who commit crimes against minors. The article deals with registry of sex offenders with previous convictions of sex crimes against small children like a form of post-penal control.

Megan's Law is the name for a federal law, and informal name for subsequent state laws, in the United States requiring law enforcement authorities to make information available to the public regarding registered sex offenders. The provision of Megan's Law was developed to alert the public, specifically members of the local community, that they are living in the presence of a dangerous sex offender. It is very important to protect the security of children – potential victims using the sex offender registration and community notification.

Key words: Megan's Law; post-penal control; sex crimes against children; sex offender registration; child molester.

Постановка проблеми. Треба зазначити, що в останні роки спостерігається значне зростання кількості рецидивів злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітніх осіб. У зв'язку з цим виникає необхідність у запровадженні спеціальної реєстрації як форми постпенитенциарного контролю даного виду злочинців. Тому законодавча новела внесена до Кримінально-виконавчого кодексу у вигляді норм, що регламентують єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, має велике значення для функціонування правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато важливих питань щодо функціонування даного реєстру з урахуванням передового досвіду інших країн, вітчизняними науковцями детальному аналізу піддані не були, а тому на сьогодні є актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження норм, що регламентують зміст єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи у порівнянні законодавством іноземних країн.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні все частіше задоволення сексуальної потреби досягається незаконними способами, а потерпілими від протиправних дій проти статевої свободи і статевої недоторканості стають малолітні. Важливим є те, що пережиті злочинні посягання залишають за собою дуже серйозні психічні та фізичні травми, які в подальшому вкрай негативно впливають на сприйняття соціуму підростаючим поколінням, розвивають відхилення і девіацію сексуального сприйняття.

За своїми наслідками не тільки сексуальне насильство, а й різні ненасильницькі сексуальні дії щодо дітей та підлітків належать до найтяжчих психологічних травм, відкладають відбиток на все подальше життя неповнолітніх та малолітніх, чинять негативний вплив на формування їх особистості та характеру. Так, відомо, що діти, які зазнали сексуальної експлуатації, виявляють різні розлади

в афективній, поведінковій, когнітивній сферах, що включають в себе тривожність, страхи, низьку самооцінку, різні види регресивної поведінки, замкнутість, недовірливість, почуття самотності, складності встановлення і підтримання, соціальних контактів, труднощі в засвоєнні навчального матеріалу та багато інших порушень [5]. Сьогодні питання про злочини сексуального характеру, скоєних щодо малолітніх, має високий рівень актуальності, так як ці дії є викликом нормальному функціонуванню сучасного суспільства та порушення всіх моральних цінностей.

Вакуленко Н. О. і Брюхнов О. А. зазначають, що особи, які вчиняють статеві злочини проти дітей, як правило, мають різного роду відхилення, захворювання і патології, психологічні, психіатричні і фізіологічні. Також, у багатьох випадках злочинець, який відбував покарання за вчинення даного виду злочину, в місцях позбавлення волі зазнавав неодноразового приниження і прояву жорстокості по відношенню до нього представників тюремної ієрархії, так як статеві посягання на неповнолітніх і дітей сприймаються як найбільш низькі і огидні злочини у злочинній субкультурі. Після звільнення з місць позбавлення волі ці особи, згадуючи пережиті в тюрмі приниження, ще більше відчувають негативне роздратування при вигляді потенційних жертв, яке в подальшому, як правило, провокує їх на вчинення нових злочинів, але ще з більшим цинізмом і агресією [4]. З наведеного з очевидністю постає те, що досягнути виправлення засудженого за сексуальні злочини проти дітей, важко, можна припустити, що неможливо внаслідок багатьох чинників основними з яких є психічні хвороби і патології. Але можливо забезпечити ресоціалізацію цих осіб і запобігти вчиненню ними нових злочинів за допомогою постпенитенциарного контролю у виді спеціальної реєстрації, тим самим вберегти потенційних жертв.

Як наголошує Кутепов М. Ю., ресоціалізація є обов'язком держави, вона повинна мати гнучку систему заходів, яка передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого. Соціальна, виховна

та психологічна робота, яка проводиться із засудженими повинна бути комплексною та мати реальну практичну спрямованість на виробничу працю, навчання, саморозвиток, корекцію негативних психічних станів засудженого тощо. Мають розвиватися соціальні інституції, в основу діяльності яких буде покладено сприяння в ресоціалізації звільнених із місць позбавлення волі. В установах виконання покарань повинні бути створені всі умови для проведення виховної роботи та для набуття засудженими реального досвіду соціально схвалюваної поведінки [3]. Отже, ресоціалізація та соціальна адаптація в суспільстві є дуже важливою саме для осіб засуджених за сексуальні злочини проти малолітніх, бо ця категорія злочинців після відбуття покарання найчастіше вчиняє рецидив, вони мають психічні травми і їм дуже важко повернутися до соціально-нормативного життя в суспільстві та стати його повноправним членом.

Відповідно Сергеев Д. Н. виділяє необхідність контролю за особами, які відбули кримінальне покарання, це обумовлено комплексом причин, головні з них — високий рівень рецидиву серед звільнених з місць позбавлення волі і неефективність кримінальних санкцій. Однією з сучасних тенденцій кримінальної політики є «розподіл навантаження» між покаранням і постпенітенціарним впливом, визнання останнього завершальним етапом реалізації кримінальної відповідальності. Внаслідок цього отримало розвиток законодавство про постпенітенціарний вплив в різних країнах світу, почалося створення нових заходів та реформування існуючих. Соціальний контроль за звільнилися з місць позбавлення волі в даний час застосовується в більшості держав у формі поліцейського (адміністративного) нагляду. Тим часом в країнах англосаксонської правової сім'ї починаючи з середини 1990-х рр. відбувається становлення спеціальної реєстрації окремих категорій злочинців — нова форма постпенітенціарного контролю [8].

У Сполучених Штатах Америки реєстр сексуальних злочинців координується Міністерством юстиції США і працює як пошукова система, розміщена на веб-сайті і дозволяє користувачеві робити запити для отримання інформації про сексуальні злочинців на всій території США. Шаніна А. А. наголошує на тому, що загальнодоступність відомостей про осіб, які вчинили злочини сексуального характеру, покликана забезпечити можливість для інших осіб, суспільства отримувати інформацію про сексуальних злочинців, що знаходиться поруч з ними в місці проживання, навчання, роботи. Доступ до персональних даних такої особи можливий в будь-який час. Такий підхід обґрунтовується цілями захисту суспільства. Але така загальнодоступність відомостей створює загрозу цькування, переслідування колишніх злочинців. Крім того, ресоціалізація, постпенітенціарна адаптація і встановлення соціальних зв'язків також можуть ускладнюватися загальнодоступністю ві-

домостей про особу. Фактично, громадський осуд продовжує мати місце після відбуття особою покарання, встановленого судом [6].

Щодо вітчизняного законодавства, відповідно до ст. 6⁻¹ КВК Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи (далі — реєстр), — автоматизована електронна база даних, створена для забезпечення збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку, узагальнення даних про осіб, які вчинили злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, у тому числі осіб, судимість яких за такі злочини знята або погашена в установленому законом порядку [1]. Користувачами реєстру є керівники прокуратур та органів досудового розслідування, прокурори, слідчі та інші уповноважені особи Національної поліції України та Державного бюро розслідувань. Загальнодоступність до реєстру в Україні відсутня, є обмежене коло суб'єктів, які мають право використовувати у правоохоронній діяльності даний реєстр та мати доступ до нього і які мають право на отримання інформації, щодо відповідної особи.

Доречно наголосити на тому, що однієї реєстрації цих осіб буде недостатньо оскільки фахівці виділяють наступні властивості особистості злочинця, що здійснює сексуальні злочини відносно малолітніх та неповнолітніх: самовпевненість, негативне ставлення до цінностей, вроджені чи набуті психіатричні і фізіологічні відхилення, присутність досвіду здійснення протиправних діянь, високий рівень ворожості і агресивності, схильність діяти за внутрішнім спонуканням, які виникають в першу чергу, вибір злочинної поведінки для досягнення своїх цілей і забезпечення своїх потреб, присутність шкідливих звичок і антисоціального світогляду [4]. Специфічність даного виду злочину, психічні патології наявні у засуджених обумовлюють вчинення нових, тому вимагаються паралельні заходи медичного характеру поряд з покаранням, які будуть направлені на ліквідацію сексуального потягу до малолітніх. Ці примусові заходи медичного характеру повинні застосовуватися на протязі всього життя, тоді покарання, спеціальна реєстрація будуть в комплексі повністю сприяти позитивній адаптації в суспільстві після відбування покарання та запобіганню рецидиву.

Магомедов А. А. зазначає, що динаміка скоєння розглянутих злочинів різна (перерва між злочинами від кілька хвилин до декількох років). Часовий проміжок між злочинами, на думку вчених, називають «періодом емоційного спокою» або «емоційного охолодження», протягом якого злочинець може жити життям добропорядного громадянина, не викликаючи підозр у оточуючих [7]. Розмірковуючи про рецидив поведінки таких злочинців, варто пам'ятати про те, що між злочинами може пройти кілька годин або навіть хвилин, кілька днів, місяців, років. Частота скоєння злочинів може зростати,

і тоді можна буде казати про наростання компульсивності (недоланність потягу).

Досліджуючи реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи як форму постпенітенціарного контролю, безумовно, викликає інтерес американський досвід подібного роду діяльності. Необхідно зазначити, що в даний час в Сполучених Штатах Америки існує система реєстрації та обліку осіб, які вчинили злочини сексуального характеру. Ключова мета, яка переслідується нею, полягає в превенції вчинення нових злочинів, зокрема по відношенню до дітей, а також у здійсненні контролю над особами, раніше судимими за суспільно небезпечні діяння сексуального характеру. Реєстраційна система виникла як реакція на вчинені жорстокі сексуальні злочини, що сколихнули громадськість і мали місце в різних штатах країни [6]. У 1994 р. у штаті Нью-Джерсі 7-річна Меган Канка була зґвалтована і вбита 32-річним сусідом. Батьки не знали, що він був раніше судимий за статеві злочини проти дітей і відсидів 6 років у в'язниці. Через три роки суд визнав його винним у вбивстві і засудив до смертної кари. В результаті по всій країні пройшли кампанії під гаслом «Право знати», в жовтні 1994 р. в штаті Нью-Джерсі, а потім і в багатьох інших були прийняті акти, які отримали назву «закони Меган». У даний час вони діють в 45 з 50 штатів країни і спрямовані на захист суспільства від потенційних сексуальних злочинців, які раніше вчинили статеві посягання. По-перше, зобов'язуючи гвалтівників, які відбули покарання зареєструватися у відповідних органах за місцем проживання. По-друге, дозволяючи владі інформувати жителів того місця, де оселився звільнений з ув'язнення насильник. Та чи інша форма реєстрації передбачається у всіх 50 штатах.

У травні 1997 року президент Клінтон підписав федеральний Crimes against children and sexually violent offender registration Act («закон Меган»). Він вимагає, щоб закони штатів передбачили реєстрацію злочинців в правоохоронних органах, створення банку даних про всіх статевих злочинців, щорічну перереєстрацію злочинців, а також видачу інформації про статевих злочинців, коли це необхідно для захисту населення. Звісно можна піддати сумніву конституційність «закону Меган» з таких підстав: він нібито створює загрозу подвійного переслідування і порушує права звільненого на рівний захист і приватне життя. Однак у 1995 р. Верховний суд Нью-Джерсі ухвалив, що перераховані положення Конституції не порушені [2]. Незважаючи на визнання судами конституційності норм «Закону Меган», суперечки про вторгнення закону в приватне життя осіб, які відбули покарання, не закінчуються. У ряді публікацій оцінюється негативний вплив публічного безчестя на соціальну та психологічну реабілітацію і ресоціалізацію включених до реєстру осіб, на їх працевлаштування, навчання, сімейні відносини, інші

чинники [8]. Але зниження рівня рецидиву за статеві злочини пов'язується у США з дією «Megan's Law».

Закон Меган в першу чергу був розроблений для оповіщення громадськості, зокрема членів місцевої громади, що вони живуть у присутності небезпечного сексуального маніяка «a dangerous sex offender». Метою було підвищення рівня обізнаності громади за допомогою цього закону, щоб: 1) батьки змогли б повідомити своїх дітей про те, хто небезпечний і кого уникати; 2) повідомлення громадськості зменшить ймовірність того, що злочинець сексуального характеру зробить це повторно, бо кожен би знав, що він / вона є сексуальним злочинцем і було б складніше йому / їй заманити потенційну жертву [9]. Але цей закон створив свої проблеми починаючи з того, що нерухомість не продається, коли потенційні покупці знаходять сексуального злочинця, що живе в околиці, закінчуючи неправомірним використанням інформації про осіб, які містяться в цьому реєстрі.

Але виходячи з більш позитивного досвіду Сполучених Штатів Америки можливою видається виокремлення у КК України окремої категорії осіб — сексуальних психопатів. У США майже в кожному штаті є спеціальні закони, які регулюють порядок поводження з такими правопорушниками: у Міннесоті у 1994 році було прийнято Акт про сексуально небезпечних осіб (Sexually dangerous persons Act 1994); у Вашингтоні аналогічний закон було прийнято ще в 1990 році, у Нью-Джерсі і Канзасі — в 1994 році, Арізоні і Каліфорнії — в 1996 році. Часто ці закони іменуються «законами про сексуальних хижаків» — «Sexual predator laws». І на основі вищезазначеного можна внести зміни до КВК у частині, того, що реєстрації підлягають не тільки особи, які вчинили злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи осіб, а всі сексуальні злочинці.

Висновки. Для кожної держави захист дітей, гарантування їм безпеки та реалізації прав, в першу чергу на життя та свободу статевої свободи і статевої недоторканості, повинні бути пріоритетом. Потреба у реєстрі осіб, засуджених за сексуальні злочини проти малолітньої особи є обумовленою багатьма чинниками. виправдане прагнення суспільства до безпеки, бажання захистити себе від потенційної загрози з боку осіб, які відбули покарання за статеві злочини проти дітей, що детермінується явною недовірою до можливості пенітенціарної системи виправити злочинця, посилюють необхідність в постпенітенціарному контролі. Тому держава повинна забезпечити функціонування даного реєстру, це беззаперечно має надзвичайно велике значення для запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень особам, звільненим від покарання, контролю і нагляду за ними. Цей реєстр це одна з умов ресоціалізації повернення засуджених до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Доречним є також внесення змін до КВК і розширення категорії осіб, які підлягають реєстрації.

Література

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/>
2. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учебное пособие / Под. ред. и с предисл. И. Д. Козочкина. М.: Омега-Л // Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, 2003. 576 с.
3. Кутєпов М. Ю. Проблеми соціальної адаптації та ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2019. № 54. С. 156–159.
4. Вакуленко Н. А., Брюхнов А. А. Характеристика преступника, совершающего сексуальное насилие в отношении несовершеннолетних. Юристъ — Правоведъ. 2018. № 3 (86). С. 52–58.
5. Гусева О. Н. Педофильная виктимизация и виктимологическая профилактика педофильных преступлений: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук: 12.00.08 / Гусева Оксана Николаевна; [Всероссийский научно-исследовательский институт Министерства внутренних дел Российской Федерации]. Москва, 2011. 32 с.
6. Шанина А. А. Регистрация лиц, совершивших преступления сексуального характера, в США — Пенитенциарная наука. 2017. № 4 (40). С. 38–43.
7. Уголовно-правовые, криминологические и оперативно-розыскные меры противодействия посягательствам на половую неприкосновенность малолетних [Текст]: монография / А. А. Магомедов, А. Б. Коноплин, Т. Г. Шувалова; М-во внутренних дел Российской Федерации, Федеральное гос. казенное учреждение «Всероссийский науч.-исслед. ин-т». Москва: Всероссийский науч. исслед. ин-т МВД России, 2014. 179 с.
8. Сергеев Д. Н. Специальная регистрация как форма постпенитенциарного контроля // Вестник Омского университета. Серия «Право». 2016. № 1(46). С. 203–209.
9. Wright R. G. Sex offender registration and notification: Public attention, political emphasis, and fear // Criminology & Pub. Pol'y. 2003. Т. 3. С. 97.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА»

Збірник наукових статей

№ 5 (85)

2 том

Голова редакційної колегії — д.е.н., професор *Камінська Т.Г.*

Київ 2020

Видано в авторській редакції

Засновник / Видавець ТОВ «Фінансова Рада України»

Адреса: Україна, м. Київ, вул. Павлівська, 22, оф. 12

Контактний телефон: +38 (067) 401-8435

E-mail: editor@inter-nauka.com

www.inter-nauka.com

Підписано до друку 15.04.2020. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAS.

Умовно-друкованих аркушів 9,3. Тираж 100.

Замовлення № 398. Ціна договірна.

Надруковано з готового оригінал-макету.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників і

розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2458 від 30.03.2006 р.